

Fra tap til rekonstruksjon av subjektiv virkelighet: å bryte med et kristent trossamfunn

En kvalitativ studie av individuelle erfaringer og perspektiver

Synne Hoff Sjøbakk



Masteroppgave

Vår 2023

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Forord

Dette året har både vært intenst og frigjørende. Det å skrive masteroppgave har vært lærerikt, utfordrende, morsomt og krevende. Ettersom dette prosjektet har gitt meg friheten til å disponere både tid og sted selv, har jeg utnyttet nettopp denne friheten. Oppgaven har derfor vært med meg på flere reiser gjennom året, og tilbake til Trøndelag hvor jeg har hatt mitt hovedsete. Det har gitt meg mulighet til å bruke mye tid sammen med mine nærmeste, som har gitt meg gode avkoblinger mellom skrivingen.

Jeg vil starte med å takke Hilde Langvann for bistand til å rekruttere informanter til denne oppgaven. Da jeg kontaktet henne i mai 2022 ble jeg møtt med umiddelbar positiv respons. Uten din hjelp hadde jeg ikke fått fortalt de historiene jeg har hatt muligheten til å fortelle.

Tusen takk også til min veileder David Eric John Herbert. Vi har hatt mange interessante samtaler gjennom dette året, og din kompetanse har gitt meg verdifull innsikt og kunnskap til å kunne gjennomføre denne oppgaven. Tusen takk også til Atle Møen som også har vært en god hjelp i innspurten av oppgaven. Din positivitet og ditt engasjement har vært av stor verdi for å komme i havn med oppgaven.

Tusen takk til mine fine venner, kjæreste og familie som har gitt meg gode avbrekk, motiverende samtaler, og som gjennom hele året har heiet meg frem i mål. En ekstra stor takk til mamma som har brukt mye tid på å lese gjennom oppgaven min, og gitt meg gode tilbakemeldinger og korrekturlesning. Og tusen takk til Oline som har gitt meg god hjelp og verdifull innsikt i det juridiske aspektet.

Til slutt ønsker jeg å rette en ekstra stor takk til hver og en av mine informanter. Tusen takk for tilliten dere har vist meg, og for at dere har fortalt meg deres historier. Samtalene våre har gjort stort inntrykk på meg, og jeg beundrer dere for den styrken dere har vist, både gjennom å stille opp til intervju og den prosessen dere har gått, og går, gjennom. Uten dere hadde jeg ikke hatt mulighet til å utforske dette temaet, eller skrive denne oppgaven. Igjen - tusen takk!

Trondheim, mai 2023

Synne Hoff Sjøbakk

Sammendrag

Denne masteroppgaven har hatt som formål å undersøke hvordan det oppleves å bryte med et kristent trossamfunn utenfor Den norske kirke og å identifisere hvordan utbrytere av kristne menigheter transformerer sin virkelighet i møte med det sekulære samfunnet. Utgangspunktet har vært å innhente kunnskap om hvilken virkelighetsforståelse som tilbys i ulike kristne trossamfunn, som dermed gir innsikt i hvordan disse kan forstås som sosiale institusjoner. Dette bidrar videre til å skaffe kunnskap om hvordan bruddet og tilhørende prosesser oppleves for enkeltindivider som forlater sitt trossamfunn.

Studien benytter en kvalitativ tilnærming med biografiske intervju som metode for datainnsamlingen. Ni tidligere medlemmer av ulike kristne trossamfunn ble intervjuet, Jehovas vitner, Smiths venner (Brunstad Christian Church), Adventistkirken og Læstadianismen. For å få innsikt i hvordan individene opplevde bruddene ble en fenomenologisk tilnærming benyttet, og det empiriske materialet ble analysert ved bruk av en tematisk analyse. Berger og Luckmanns (2000) teori om samfunnet som en samfunnsskapt virkelighet danner utgangspunktet for analysen, i tillegg til Williams' (2009) modell for fenomenet utstøtning og tilhørende prosesser, samt teori om sosial identitet.

Funnene indikerer at individer som har brutt med kristne menigheter opplever tap av ulike elementære faktorer for subjektiv velferd. For de fleste i denne studien er et opphør av religiøs overbevisning årsaken til bruddet, og for tidligere Jehovas vitner innebærer bruddet at man ikke lenger kan ha kontakt med venner og familie. Uavhengig av trossamfunn viser funnene at konsekvensene av å forlate menigheten er at man blir fjernet fra sin livsverden, hvilket krever prosesser for å gjenopprette nivåer av tilhørighet og mening. Et av de mest fremtredende funnene er imidlertid at flere rapporterer om et fravær av behov for å umiddelbart skaffe seg et nytt sosialt nettverk, og rapporterer heller om en søken etter personlig autonomi etter bruddet. Et annet funn viser at flere rapporterer om et fravær av behov for instrumentell støtte i en slik overgang, hvor en årsak for dette kan være frykten for manipulative mekanismer. Enkelte av informantene rapporterer også om at de opplever de offentlige helsetjenestene som utilstrekkelige etter bruddet med trossamfunnet.

Antall ord i hovedteksten: 34.190

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1.0 INNLEDNING OG KONTEKST	6
1.1 RELIGIONENS TILBAKEGANG I DET NORSKE SAMFUNNET	6
1.2 RELIGIØST LANDSKAP I ENDRING OG HOLDNINGER TIL RELIGIØS PRAKSIS	7
1.3 RELIGIONSFRIHET - RETTEN TIL Å UTØVE OG FORLATE	8
1.4 ET SOSIOLOGISK PERSPEKTIV PÅ ULIKE RELIGIØSE ORGANISASJONER.....	10
1.5 FORMÅL OG PROBLEMSTILLING	12
KAPITTEL 2.0 BAKGRUNN OG TIDLIGERE FORSKNING.....	13
2.1 NRK BRENNPUNKT «GUDS UTVALDE»	13
2.2 TIDLIGERE FORSKNING PÅ RELIGIØSE BRUDDPROSESSER I NORGE.....	15
2.3 INTERNASJONAL FORSKNING PÅ RELIGIØSE BRUDDPROSESSER: REKONSTRUKSJON AV SUBJEKTIV VELFERD	17
2.4 INTERNASJONAL FORSKNING: IDENTITETSOVERGANG OG GJENOPPBYGGING	19
3.1 SAMFUNNSSKAPT VIRKELIGHET.....	21
3.1.1 SAMFUNNET SOM EN OBJEKTIV VIRKELIGHET	21
3.1.2 SAMFUNNET SOM EN SUBJEKTIV VIRKELIGHET	23
3.2 TEORI OM RESOSIALISERING	25
3.3 SOSIAL IDENTITET I RELIGIØSE FELLESSKAP	26
3.4 TEORI OM UTSTØTNING: «A TEMPORAL NEED-THREAT MODEL»	27
3.4.1 TRUSLER MOT GRUNNLEGGENDE BEHOV	29
3.4.2 FASER I UTSTØTNINGEN	30
KAPITTEL 4.0 METODE	31
4.1 VALG AV METODE	31
4.2 BIOGRAFISKE INTERVJU	32
4.3 UTVALGSKRITERIER OG REKRUTTERING AV INFORMANTER.....	33
4.4 PRESENTASJON AV UTVALG	35
4.5 TRANSKRIBERING, KODING OG ANALYSE AV DATA	36
4.5.1 TRANSKRIBERING	36
4.5.2 KODING OG ANALYSE AV DATA	37
4.6 FORSKNINGSKVALITET	38
4.6.1 RELIABILITET, VALIDITET OG GENERALISERING	39
4.7 FORSKNINGSETISKE PROBLEMSTILLINGER	41

KAPITTEL 5.0 INTERNALISERING AV VIRKELIGHETEN	42
5.1 SOSIALISERING SOM GRUNNLAG FOR TILHØRIGHET OG FELLESSKAP.....	43
5.2 SOSIAL IDENTITET - BETYDNINGEN AV KOLLEKTIV IDENTIFIKASJON I ET TROSSAMFUNN.	48
5.3 DOMMEDAGSVISJONER OG PERSEPSJONER AV SAMFUNNET UTENFOR MENIGHETEN	52
5.3.1 UTGRUPPEN SOM EN KONTRAST TIL MENIGHETENS IDENTITET OG PRAKSIS	55
5.4 OPPSUMMERENDE DISKUSJON.....	57
KAPITTEL 6.0 UTFORSKNING AV TVIL TIL TAP AV SUBJEKTIV VIRKELIGHET ..	59
6.1 TVIL TIL DEN OBJEKTIVE VIRKELIGHETEN	59
6.2 FANGET MELLOM TO VERDENER	63
6.3 DEN RØDE PILLEN – SANNHETEN OM TILVÆRELSEN.....	65
6.4 KONSEKVENSER AV Å FORLATE TROSSAMFUNNET.....	67
6.5 OPPSUMMERENDE DISKUSJON.....	70
KAPITTEL 7.0 BEHOVSTRUSSEL OG RESOSIALISERING.....	71
7.1 EXIT – EKSKLUSJON OG TAP AV NÆRE RELASJONER.....	72
7.2 IDENTITETSMESSIG REORIENTERING	75
7.3 RESOSIALISERING OG BEHOV FOR BEFESTNING	78
7.4 FORHOLDET TIL – OG BRUKEN AV HJELPETILTAK.....	80
7.5 OPPSUMMERENDE DISKUSJON.....	83
KAPITTEL 8.0 KONKLUSJON	85
LITTERATURLISTE	89
VEDLEGG 1: INFORMASJONSSKRIV	95
VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDE	98
VEDLEGG 3: VURDERING AV NSD.....	100

Kapittel 1.0 Innledning og kontekst

1.1 Religionens tilbakegang i det norske samfunnet

En stadig lavere andel av den norske befolkningen er i dag tilknyttet et tros- eller livssynssamfunn. Antall medlemmer i Den norske kirke har gått ned, samtidig som medlemsmassen i tros- eller livssynssamfunn utenfor Den norske kirke har hatt en økende trend. Siste tall for 2022 viste at antallet økte med om lag 20 000 medlemmer fra året før. Blant disse tros- eller livssynssamfunnene er det flest medlemmer i kristne samfunn utenfor den norske kirke, etterfulgt av muslimske- og livssynssamfunn (Tuhus, 2022). Det er i dag anslagsvis 374 000 personer registrert i et kristent samfunn utenfor Den norske kirke, hvorpå muslimske samfunn består av nærmere 176 000 medlemmer, og livssynssamfunn av omkring 107 000 medlemmer (Tuhus, 2022).

Stadig færre oppgir imidlertid at de tilhører noen form for religiøs sammenslutning, noe som indikerer at både medlemstall og deltakelse i trossamfunn har hatt en nedadgående trend. En religionsundersøkelse utført av Statistisk sentralbyrå i perioden 1991 til 2018 inkluderte spørsmål om hvorvidt deltakerne trodde på noen form for Gud eller ikke (Østhus, 2021). Andelen som svarte at de «vet at Gud finnes» gikk ned fra 20 til 13 prosent mellom 1991 og 2018. Tilsvarende trend ble observert blant de som svarte at de «tror, men tviler», som gikk ned fra 25 til 16 prosent. I samme periode rapporterte flere, 26 prosent, at de ikke tror på noen form for gud, sammenlignet med 10 prosent i 1991. Funnene tyder på en reduksjon i både tvil og tro, og en økning i andelen som ikke tror (Østhus, 2021).

Det norske samfunnet har gjennomgått en sterk institusjonell sekularisering, hvilket betyr at kristendommens særstilling i samfunnet er blitt svekket (Repstad, 2003, s. 404). Sosiologen Steve Bruce hevder at modernisering og en egalitær, demokratisk ideologi bidrar til å svekke etablerte religiøse tradisjoner (Repstad, 2003, s. 405). Ifølge professor Pål Ketil Botvar kan teorier om sekularisering deles inn i tre hovedgrupper. Den første teorien fokuserer på fenomenet differensiering, der ulike samfunnssektorer løsrives fra det religiøse. Dette fører til at hver sektor blir mer spesialisert, hvilket også fører til at religion frarøves muligheten til å øve innflytelse på andre deler av samfunnet (Botvar, 2010, s. 12). Den andre teorien forklarer hvordan det skjer en privatisering av religion, der troen blir fortrenget til privatsfæren og har begrenset betydning i offentlig sammenheng. Den tredje teorien fokuserer på hvordan modernisering og endringer i samfunnet fører til at befolkningen blir fremmedgjort i forhold

til tradisjonelle religiøse forestillinger. Dette kan resultere i en tilbakegang i antall mennesker som identifiserer seg med religiøse trosmønstre (Botvar, 2010, s. 12).

Fokuset i denne studien er imidlertid ikke rettet mot prosessen med sekularisering på samfunns- eller institusjonsnivå, men heller hvilke innvirkninger dette har på sosiale relasjoner og identitet, for utbrytere av religiøse grupper. Målet er å gjennomføre en studie som undersøker hvilke individuelle og strukturelle reaksjoner som oppstår før, under og etter et brudd med et kristent trossamfunn i Norge. Studien etterstreber å forstå i hvilken grad behovet for identitetsetablering, meningsdannelse og tilhørighet er fremtredende i denne konteksten. For å besvare dette er det gjennomført til sammen ni intervjuer med tidligere medlemmer av ulike religiøse trossamfunn, inkludert Jehovas vitner, Brunstad Christian Church (Smiths venner), Adventistkirken og Læstadianismen.

1.2 Religiøst landskap i endring og holdninger til religiøs praksis

Historisk sett ble Norge etter år 1536 ansett å være et kristent land med kristendommen som statsreligion (Sødal, 2021, s. 240). Som følge av kristendommens dominerende stilling har det oppstått ulike retninger som hevder å inneha den rette versjonen av religionen. Smiths venner og Menigheten Samfundet er begge kristne sekter som har oppstått i Norge. Smiths venner, også kjent som Brunstad Christian Church, er det eneste verdensomspennende trossamfunnet med utspring i Norge. De er blant annet kjent for sine barnerike familier, og etableringen av Oslofjord Conference Center, hvor internasjonale menighetsstevner avholdes. Jehovas vitner og mormonerne har også utspring i kristendommen, men oppsto i USA, og har senere ekspandert kraftig over hele verden. En felles karakteristikkk ved disse trossamfunnene er deres omfattende forkynnervirksomhet (Danbolt, 2014, s. 258-259).

Det har i mange år vært en betydelig oppmerksomhet rettet mot negativ sosial kontroll i familier og miljøer med etnisk minoritetsbakgrunn. En rapport fra Integreringsbarometeret (2022), finansiert av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), har undersøkt holdninger til innvandring, integrering og mangfold i Norge. Selv om rapporten primært fokuserer på holdninger til innvandring og religion, er den av relevans grunnet funnet om at nordmenn i hovedsak opplever større likhet mellom ulike kristne verdier, og grunnleggende norske verdier. Funnet er interessant i lys av at flere kristne trossamfunn kan ha en relativt

konservativ tolkning av bibelen, hvilket gjør det interessant at nordmenn rapporterer om større likhet, selv om det i praksis kan være store forskjeller.

Rapporten har undersøkt holdninger til religion og religiøs praksis, og stiller spørsmål om hvilken rolle religion spiller i etableringen av nye fellesskap mellom innvandrere og den øvrige befolkningen, og forsøker videre å øke forståelsen av religionens rolle i holdninger og integrering (Brekke & Fladmoe, 2022, s. 43). Resultatene indikerer at den norske befolkningen oppfatter ulik avstand mellom verdiene i ulike religioner, og grunnleggende norske verdier. To av tre personer mener at verdiene innenfor protestantisk og katolsk kristendom er forenlige med norske verdier, mens drøyt én av tre har samme oppfatning om verdiene i islam. Videre viser rapporten at flertallet, 54 prosent, mener at verdiene i islam stort sett ikke er forenlige med grunnleggende verdier i det norske samfunnet, eller at de ikke er forenlige i det hele tatt. Tilsvarende tall for pinsebevegelsen er 35 prosent, mens 16 prosent har samme oppfatning om protestantisk og katolsk kristendom (Brekke & Fladmoe, 2022, s. 53 og 89-90).

I studien ble deltakerne bedt om å ta stilling til påstandene «Jeg er skeptisk til personer med [moderat muslimsk / muslimsk / sterk muslimsk] tro» og «Jeg er skeptisk til personer med [moderat kristen / kristen / sterk kristen] tro». Fremstilt i en figur viser resultatene at to av tre respondenter er skeptiske til personer med sterk muslims tro, og over halvparten av befolkningen er skeptiske til personer med sterk kristen tro, etterfulgt av personer med muslimsk tro og moderat muslimsk tro, og deretter kristen tro og moderat kristen tro (Brekke & Fladmoe, 2022, s. 45). Rapporten inkluderer ikke andre kristne trossamfunn enn protestantisk, katolsk og pinsebevegelsen, men viser likevel større oppfattet likhet mellom kristne verdier og grunnleggende norske verdier. Skepsisen kommer mer til uttrykk gjennom holdninger til islam, og religioner som i hovedsak har etablert seg i Norge som følge av innvandring.

1.3 Religionsfrihet - retten til å utøve og forlate

Den norske regjeringens internasjonale arbeid med tros- og livssynsfrihet tar utgangspunkt i internasjonale menneskerettighetsforpliktelser, med et særlig fokus på religiøse minoriteters rettigheter (Utenriksdepartementet, 2020). Et betydningsfullt element i arbeidet innebærer å belyse utfordringer knyttet til vold, intoleranse og diskriminering basert på religiøs tilhørighet og livssyn, skadelige/negative praksiser som også forekommer innenfor etablerte demokratier.

Hovedsakelig er det religiøse minoriteter som opplever at deres tros- og livssynsfrihet blir begrenset i møte med majoritetens tro eller livssyn. En lignende utfordring finner man for minoriteter innenfor majoritetsreligionene. Tros- og livssynsfriheten kan videre misbrukes for å begrense eller frarøve grupper og enkeltindividers politiske og sosiale rettigheter. Dette foregår blant annet ved en kvinneundertrykkende praksis, eller ved hindring av tilgangen til helse- og utdanningssystemet (Utenriksdepartementet, 2020).

Frihet til å utøve sin religion er en grunnleggende menneskerettighet, forankret i internasjonale menneskerettighetskonvensjoner som Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 9, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 18. FNs verdenserklæring om menneskerettigheter (1948) danner grunnlaget for konvensjonsrettighetene, hvor artikkel 18 har følgende ordlyd:

Enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet; denne rett omfatter frihet til å skifte sin religion eller overbevisning, og frihet til enten alene eller sammen med andre og såvel offentlig som privat å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning, ved tilbedelse, undervisning, praksis og etterlevelse.

Grunnloven § 16 fastsetter den generelle religionsfriheten i Norge, en frihet som både er omfattet frihet til å tro, skifte tro og ikke tro. Grunnlovsbestemmelsen slår fast at alle tros- og livssynssamfunn skal likestilles med hensyn til offentlig støtte, hvor trossamfunnsloven av 2021 samt øvrige lovbestemmelser gir utfyllende lovregler. I Norge har tros- og livssynssamfunn en lovbasert rett til understøtte, forankret i trossamfunnsloven § 1. Loven gir individuelle rettigheter, blant annet rett til utmelding for personer over 15 år, og barns rett til medvirkning i alle forhold som gjelder utøvelse av tro eller livssyn, jf. §§ 2 og 3. Lovens § 6 første ledd gir viktige regler om statens mulighet til å nekte eller avkorte tilskudd i de tilfeller tros eller livssynssamfunn, herunder enkeltpersoner som opptrer på vegne av samfunnet, «utøver vold eller tvang, fremsetter trusler, krenker barns rettigheter, bryter lovbestemte diskrimineringsforbud eller på andre måter alvorlig krenker andres rettigheter og friheter». Bestemmelsen tydeliggjør at retten til religionsutøvelse må trekkes opp mot de grenser som følger av andre menneskerettigheter, som innebærer at den vil kunne vike dersom den kommer i konflikt med og krenker andre grunnleggende rettigheter (Hegstad, 2005, s. 243).

I 2021 ble Jehovas Vitner nektet statstilskudd på bakgrunn av deres eksklusjonspraksis. Dette skjedde etter at det ble mottatt varslinger fra tidligere medlemmer angående praksis av eksklusjon og utstøtelse av medlemmer. I tillegg til brudd på retten til fri utmelding etter trossamfunnsloven § 2 annet ledd, fant Statsforvalteren at trossamfunnets eksklusjon av dømte mindreårige var å regne som negativ sosial kontroll, derunder et brudd på barns rettigheter i henhold til § 6. Konklusjonen ble begrunnet i en gjennomgåelse av trossamfunnets egne redegjørelser og publikasjoner, hvor konsekvensen av å forlate menigheten er at vedkommende ikke lenger får ha kontakt med familie og venner. Praksisen innebærer at medlemmer ikke skal ha kontakt med ekskluderte medlemmer, noe som også gjelder medlemmer som selv har trukket seg. Etter Statsforvalterens vurdering fører praksisen til at medlemmene føler seg presset til å bli værende i trossamfunnet. Dette innebærer at den faktiske religionsfriheten i praksis utslukkes.

1.4 Et sosiologisk perspektiv på ulike religiøse organisasjoner

Formålet med denne studien er å utforske hvilke individuelle og strukturelle reaksjoner som oppstår når et medlem av et kristent trossamfunn utenfor Den norske kirke, velger å forlate sin menighet. For å kunne utforske temaet, og oppnå en slik forståelse er det formålstjenlig å introdusere sosiologiske begreper som beskriver ulike religiøse organisasjoner. Hensikten er å skape en forståelse av hvordan religiøse organisasjoner er strukturert, og er videre avgjørende for kunnskap om reaksjoner og opplevelser som oppstår hos utbrytere. Kirke-sekt typologien belyser forskjellene mellom en veletablert kirke og mindre kontroversielle sekter, og vil her benyttes som et sosiologisk perspektiv på ulike religiøse organisasjoner.

En sosiologisk definisjon av organisasjoner vektlegger et fellesskap med en eller flere målsetninger, og en viss grad av formell struktur. Imidlertid varierer graden av hvor klare målene er, eller hvor formalisert organisasjonen er (Furseth & Repstad, 2003, s. 163). Innenfor religionssociologien er det et sentralt tema å skille mellom ulike typer religiøse organisasjoner, og en klassisk typologi ble opprinnelig utviklet av sosiologen Max Weber og teologen Ernest Troeltsch (Furseth & Repstad, 2003, s. 163). Denne typologien har som mål å skille mellom kirker og sekter, men det er viktig å bemerke seg at den sosiologiske tilnærmingen til sektbegrepet ikke er ensbetydende med dagligspråkets bruk. I det offentlige rom kan begrepet få en mer normativ betydning, hvor det i en sosiologisk tilnærming benyttes mer deskriptivt (Furseth & Repstad, 2003, s. 164).

Ernest Troeltsch er velkjent for sitt bidrag til kirkehistorien, hvor han utviklet en beskrivelse av kirke og sekt, som i samarbeid med Max Weber bidro til å utvikle en forståelse av forholdet mellom kirken og samfunnet. Weber knyttet først og fremst disse typene til hvordan mennesker slutter seg til kirke og sekt, henholdsvis gjennom fødsel og individuell beslutning (Furseth & Repstad, 2003, s. 164). Troeltsch' distinksjon er imidlertid den mest kjente, hvor han beskriver kirken som en objektiv institusjon som individet fødes inn i. Individet blir derfra trent og disiplinert for livet i det religiøse fellesskapet. Kirken kjennetegnes å godta den sekulære orden, den delen av samfunnet som ikke har en religiøs tilnærming, og utgjør en integrerende del av den eksisterende sosiale struktur. Den religiøse autoritet overlates til et etablert kirkelig hierarki, og er videre avhengig av tradisjonen og sakramentene. Kirken søker også etter å dominere og bruke politiske institusjoner i verdslige saker (Pollan, 1960, s. 6-7).

Sekter derimot, representerer på mange måter en motsetning til kirken. Troeltsch beskriver de som en liten, frivillig sammenslutning som krever indre kvalifikasjoner av sine medlemmer (Pollan, 1960, s. 7). En religiøs sekt har ingen ambisjon om å dominere eller påvirke andre sosiale sfærer, men karakteriseres heller som indifferent, tolerant eller agnostisk ovenfor verdslige saker. Sektene går heller inn for å være et moralsk fellesskap som er isolert og tilstrekkelig i seg selv, og kritiserer kirken for avvik fra den opprinnelige kristendom. Troeltsch benekter imidlertid at sekter er et utviklet uttrykk for kirken (Pollan, 1960, s. 7). Selv om både kirken og sekter hevder å besitte sannheten, har sekter en mer eksklusiv selvforståelse til forskjell fra kirkens inkluderende ambisjon (Furseth & Repstad, 2003, s. 164).

Liston Pope (1960) betrakter sektforekomstene som en reaksjon mot både religiøse og økonomiske institusjoner, og hevder at den nye sekten oppstår som en protest mot kirkens, eller den gamle sektens manglende kapasitet (Pollan, 1960, s. 8). Sekter er ofte et resultat av en splittelse innenfor kirken, parallelt med den dominerende sosiale strukturen (Dawson, 2006, s. 26). Troen og praksisen innenfor en sekt er ofte mer radikal og etisk strengere enn i kirken, hvorpå sekter også utgjør en protesthandling mot verdiene i resten av samfunnet (Dawson, 2006, s. 26). Sektens eksklusivitet krever at medlemmene møtes og opprettholder visse klare krav for å tilhørighet, og anser seg selv for å være en utvalgt gruppe, særlig utvalgt for frelse. Individuer som bryter med forskriftene i en sekt, blir mer konsekvent utstøtt enn i tilfellet med kirker (Dawson, 2006, s. 26). Kirkens ledere blir vanligvis ansatt eller utnevnt på

grunnlag av spesifikke kvalifikasjoner, og opererer innenfor en hierarkisk og upersonlig administrativ struktur. På en annen side har sekteriske ledere en tendens til å være karismatiske, og deres organisasjonsstrukturer er ofte mindre, mer demokratiske og mer personlige. Når det gjelder teologi og liturgi, er kirker tilbøyelige til å være dogmatiske og ritualistiske, mens sekter er mer inspirerende, flyktige og til og med anti-ritualistiske (Dawson, 2006, s. 27).

Typologien kirke-sekt viser at sekter ofte har en mer ekstrem og rigid doktrine, noe som kan påvirke opplevelsen og konsekvensene ved å forlate dem. I dette prosjektet er det av betydning å utvikle et begrepsapparat for å betegne de religiøse sammenslutningene som undersøkes. En sosiologisk tilnærming benytter ikke sektbegrepet som verken nedsettende eller negativt, men heller som nøytralt beskrivende (Furseth & Repstad, 2003, s. 164). I analysen har jeg valgt å gå bort fra sektbegrepet, og anvender heller begrepene trossamfunn og menighet som overlappende.

1.5 Formål og problemstilling

Tematikken i denne oppgaven dreier seg om å forstå hvilke individuelle og strukturelle reaksjoner som oppstår før, under og etter et brudd med et kristent trossamfunn utenfor Den norske kirke. Trossamfunnene som representeres i denne studien, går under sekt-forståelsen i kirke-sekt typologien. Det innebærer at disse trossamfunnene ofte har strengere sosiale grenser enn Den norske kirke, hvor enkelte kan oppleve å bli utstøtt dersom de velger å forlate trossamfunnet. Sektbegrepet vil som nevnt ikke benyttes i videre analyse, hvor dette erstattes med trossamfunn/menighet. Oppgaven søker derfor etter å forstå de individuelle erfaringene ved å forlate, hvor den overordnede problemstillingen som søkes besvart i denne oppgaven er følgende:

Hvordan opplever utbrytere fra kristne menigheter prosessen med å forlate sin menighet, og hvordan påvirker dette deres identitets- og meningsdannelse?

For å besvare problemstillingen er oppgaven delt inn i tre underliggende problemstillinger, som utgjør utgangspunktet for analysen:

Hvordan blir sosial identifikasjon etablert og opprettholdt innenfor en kristen menighet?

Hvilke faktorer spiller en avgjørende rolle for et brudd med et etablert fellesskap?

Hvilke behov blir identifisert hos individer som har brutt med en kristen menighet?

Kapittel 2.0 Bakgrunn og tidligere forskning

Den overordnede ambisjonen er å skaffe kunnskap om de individuelle erfaringene ved å forlate et kristent trossamfunn, og er dermed avhengig av kjennskap til tidligere forskning på feltet. Tidligere forskning på religiøse bruddprosesser søker blant annet etter å forstå hvilke hjelpebehov som oppstår, og hvordan utbrytere rekonstruerer egen identitet. I dette kapitlet vil to internasjonale og en nasjonal forskning på religiøse bruddprosesser presenteres, for kunnskap om hvilke utfordringer og hjelpebehov som er identifisert i tidligere forskning. Først vil det presenteres en kort gjennomgang av hvordan temaet har vært gjennomgått i norsk media, med utgangspunkt i NRK Brennpunkt sin dokumentar «Guds utvalde».

2.1 NRK Brennpunkt «Guds utvalde»

I november 2020 hadde NRK Brennpunkt premiere på dokumentarserien «Guds utvalde», som ble sendt i tre deler. Serien gir seerne innblikk i trossamfunnene Smiths venner, Jehovas vitner og Guds menighet. Brennpunktredaksjonen har utforsket det de betegner som lukkede kristne miljøer, som på ulike måter eksisterer utenfor storsamfunnet, samtidig som de mottar statsstøtte. Dokumentarserien undersøker hvordan disse trossamfunnene forholder seg til grunnleggende demokratiske rettigheter som ytringsfrihet, likestilling og barn og unges rett til selvstendige valg (NRK Kommunikasjon, 2020). Tidligere medlemmer av de respektive menighetene har bidratt med sine historier og erfaringer i dokumentarserien.

Smiths venner

I episoden om Smiths venner, også kjent som Brunstad Christian Church, er det rettet særlig oppmerksomhet mot menighetens økonomiske praksis, samt menighetens ledere. NRK viser til et lekket dokument fra et lokallag i Smiths venner som avslørte at medlemmene forventes å

gi store økonomiske bidrag månedlig. Det fremlegges også av episoden en forventning om at medlemmene bidrar til dugnadsarbeid, og at utbetalingen for dette skal betale ned på lånet til konferansesenteret i Lillesand (Sunde mfl., 2021). Penger, frivillighet og dugnadsarbeid er den gjennomgående kritikken mot trossamfunnet i episoden, hvor flere tidligere medlemmer har medvirket med sine erfaringer.

I sitt tilsvarende til Pressens Faglige Utvalg (PFU) kommenterte menigheten at dokumentaren utløste en bølge av sterke og kriminaliserende kommentarer mot dem, noe som resulterte i en fellelse av NRK Brennpunkt for manglende moderering av leserkommentarer. Menigheten understreker at de anerkjenner og respekterer NRKs rett til å drive kritisk journalistikk på institusjoner i samfunnet, hvorav også kristne trossamfunn, men hevder at NRK *bommet grovt* i forsøket på en sannhetssøkende journalistikk mot BCC. De hevder at episoden verken avslørte eller avdekket noe av betydning, og at dokumentaren forklarer svært lite konstruktivt for en vanlig seer. Deres vurdering er at episoden har skapt et feilaktig og svært uriktig bilde av BCC, dets medlemmer og tilknyttede menigheter i det internasjonale miljøet (BCC, 2021).

Jehovas vitner

Episoden om Jehovas vitner fokuserer på trossamfunnets eksklusjonspraksis, hvor tre av de som medvirket hadde blitt ekskludert som følge av brudd på menighetens regelverk. Dokumentaren følger også en av dem som kjemper for å bli tatt tilbake i fellesskapet, gjennom menighetens domstol. Episoden viser i tillegg hvordan den interne domstolen krever intime detaljer fra sine medlemmer, for å kartlegge eventuelle brudd på trossamfunnets holdninger til seksuell praksis.

Etter utgivelsen av dokumentaren opprettet datatilsynet en sak mot Jehovas vitner for å undersøke om trossamfunnet lagrer opplysninger om medlemmenes seksualliv. To kvinner i 20-årene deler sine erfaringer om hvordan eldre menn i trossamfunnet har stilt detaljerte spørsmål om deres seksualliv, med mål om å avdekke om de hadde syndet mot trossamfunnets seksualmoral. Kvinnene hadde ikke kunnskap om at organisasjonen lagrer denne typen opplysninger, hvor en av dem ber om innsyn i sine egne dokumenter under innspillingen av serien (Sunde, 2021).

Guds menighet

I episoden om Guds menighet i Lofoten er det særlig friskolens plass i lokalsamfunnet som står i fokus. Tidligere medlemmer forteller at de følte seg isolert fra storsamfunnet ved å gå på privatskolene som ligger i Vikten og Ørsnes i Lofoten. En av de som medvirker i dokumentaren, forteller at han som barn gråt mye om natten som følge av forkynnelsen i menigheten. Han forteller at han var redd for å dø og hevder i dag at barn bør skånes for en slik praksis, uavhengig av om de er en del av Guds menighet eller ikke. En annen forteller at han fikk beskjed om å unngå kontakt med barna som gikk på den offentlige skolen. Da han og familien senere ble ekskludert fra trossamfunnet fikk de andre barna beskjed om å holde seg unna ham. Han deler også sine erfaringer med å bli fortalt at dersom reglene i trossamfunnet ikke ble etterfulgt, ville få alvorlige følger (Eraker mfl., 2020).

I etterkant av serien mottok Pressens Faglige Utvalg en klage fra Ørsnes privatskole ved styreleder og rektor. Klager mente at publiseringen bryter med ni punkter i Vær Varsom-plakaten. Klager hevder at NRK gjengir påstander uten forbehold, og viser til ulike eksempler. Etter en samlet vurdering er PFUs endelige svar at NRK ikke har brutt god presseskikk (Pressens faglige utvalg, 2021).

2.2 Tidligere forskning på religiøse bruddprosesser i Norge

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress har utarbeidet en rapport på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet, med mål om å identifisere hjelpebehov for personer som bryter med lukkede religiøse grupper (Skoglund et al., 2008). Rapporten gir en sammenfatning av forskningslitteratur som omhandler konflikteskaleringen mellom religiøse grupper av kristen opprinnelse og storsamfunnet. Den første delen av rapporten består av en litteraturstudie, mens den andre delen er en empirisk del som inkluderer en studie av norske trossamfunn, bruddprosesser og hjelpebehov. Datamaterialet består av seksten intervjuer, ett fokusgruppeintervju og et spørreskjema rettet mot tidligere medlemmer av religiøse grupper, samt intervjuer med representanter fra barnevern, familievernkontor, psykisk helsevern, første og andre linjen i fire kommuner, samt kirken og studenthelsetjenesten (Skoglund et al., 2008, s. 9).

Rapporten tar til sikte på å analysere individuelle hjelpebehov etter å ha brutt med et religiøst fellesskap. Kritikken mot religiøse grupper omfatter teorier om hjernevask og tankekontroll,

utestenging fra sosiale fellesskap, fysisk mishandling og diktatorisk lederskap. Kritikken har tidligere vært fremmet gjennom medier, Redd Barnas prosjekt «Go-On» og ulike fagfolk innen hjelpesektoren. På publiseringstidspunktet for rapporten fantes det ingen systematisk gjennomgang av dette feltet i Norge, og er derfor å betrakte som et pilotprosjekt som søker å kartlegge og diskutere et relativt ukjent problemområde (Skoglund et al., 2008, s. 25-26).

Funnene fra den empiriske delen viser at de som har vært i kontakt med psykologer og sjelesørgere i stor grad er fornøyde, men etterlyser spisskompetanse og bedre innsikt i den religiøse dimensjonen av deres problemkompleks (Skoglund et al., 2008, s. 164).

Informantene rapporterer om savn til de forhold som ble oppfattet som positive i menigheten, både relatert til fellesskap, trygghet og tette og nære bånd. Funnene indikerer varierende holdninger til tidligere trossamfunn, hvorpå flere uttrykte en form for solidaritet og medfølelse med de som var igjen. Forfatterne viser til at dette kan tyde på at kontakten med hjelpeapparatet har fungert konfliktdepende (Skoglund et al., 2008, s. 167-168).

Det største hjelpebehovet identifiseres hos personer som har hatt hele sitt sosiale nettverk i den religiøse gruppen, og dermed mistet dette ved å bryte ut. På den andre siden viser funnene at de som har mistet troen sin har noe mindre behov for hjelp, da de ikke tror på noen form for religiøs fordømmelse. Likevel viser en tabell at de kan ha behov for hjelp til en erkjennelsesmessig reorientering, og til anskaffelsen av et nytt sosialt nettverk (Skoglund et al., 2008, s. 170). Under hjelpetiltak konkluderer rapporten med at det bør tenkes langsiktig på å bygge opp kunnskap om religion og religiøsitet i hjelpeapparatet, og at dette gjelder for alle store religioner, inkludert de religiøse grupperingene som finnes innenfor de større gruppene. Forfatterne understreker behovet for å trekke inn ressurser innenfor filosofi og etikk, og vektlegger flerfaglig samarbeid. I tillegg nevnes det at kursing og økt samarbeid mellom ulike institusjoner og hjelpeapparat kan bidra til å styrke religionsforståelsen blant dem som skal møte de hjelpetrengende (Skoglund et al., 2008, s. 175).

Selv om rapporten gjør et grundig arbeid i å forstå individuelle hjelpebehov etter å ha brutt med et religiøst fellesskap, påpeker hovedforfatter Audhild Skoglund i den sammenheng etiske utfordringer ved å jobbe med forhåndsbestilt forskning. Skoglund sitter igjen med et inntrykk av at konklusjonene virket forhåndsbestemte, og at allerede ved rapportens bestilling virket det som at departementet tok det for gitt at det var mange religiøse grupper i Norge som er skadelige for barns helse (Gran, 2008).

Det foreligger lite forskning på religiøse bruddprosesser i Norge, men rapporten fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress dekker flere aspekter ved religiøse brudd, og er av den grunn betydningsfull for dette prosjektet. Å bryte med et lukket trossamfunn fører ofte til depresjon og et behov for reorientering (Skoglund et al., 2008, s. 175). I tilfeller der bruddet ikke er en følge av fordømmelse eller total eksklusjon er det større sjanse for at individet håndterer denne overgangen bedre. Utfordringer oppstår vanligvis når man mister hele sitt sosiale miljø, og opplever fordømmelse både fra trossamfunnet og gud (Skoglund et al., 2008, s. 12). Ettersom rapporten er fra 2008, er det av betydning å undersøke hvorvidt informantene i denne studien rapporterer om et mer utviklet hjelpeapparat, eller om lignende problemkompleks er fremtredende i dag.

2.3 Internasjonal forskning på religiøse bruddprosesser: rekonstruksjon av subjektiv velferd

Velferdsforskning har som mål å utforske levekår og livskvalitet, hvor velferdsbegrepet anvendes som et overordnet paraplybegrep som viser til hvordan vi har det (Barstad, 2014, s. 14). Begrepet subjektiv livskvalitet gir innsikt i kvaliteten på indre opplevelser, der subjektive indikatorer måler individuelle opplevelser av hvordan livet arter seg. Barstad benytter begrepet *velferd* synonymt med «det gode liv», der forståelsen av velferd tar utgangspunkt i hvorvidt «det går oss vel på ferden gjennom livet» (Barstad, 2014, s. 15). Andreea Alexandra Nica (2018) har gjennom en del av sin doktorgradsavhandling undersøkt hvordan utbrytere av religiøse grupper rekonstruerer subjektiv velferd. Gjennom 24 dybdeintervjuer, rekruttert fra et ikke-tilfeldig, målrettet utvalg av medlemmer av nasjonalt baserte sekulære organisasjoner i USA, har hun snakket med tidligere medlemmer av fundamentalistiske religiøse grupper (Nica, 2018, s. 44).

I Nicas (2018) studie er kirke-sekt typologien særlig fremtredende, ved at de studerte religiøse gruppene krever et høyt nivå av engasjement og tidsbruk i trossamfunnet. Hun forklarer at de sosiale båndene forventes å være konsentrert innenfor gruppen, noe som fører til høy grad av integrering i menigheten, med en sterk tilstedeværelse av fellesskap. Det etableres også betydelige begrensninger til aktiviteter i – og eksponering for omverdenen (Nica, 2018, s. 6). Nicas tilnærming til subjektiv velferd blir tydelig gjennom å vise at de som bryter ut av slike grupper konfronteres med tap, i varierende grad, av viktige aspekter i det sosiale livet.

Samtidig peker forfatteren på at de som bryter med gruppen kan erfare gevinster i den nye sosiale verden, når de navigerer seg inn i de sosiale kompleksitetene av det ikke-religiøse landskapet (Nica, 2018, s. 3-4).

Rekonstruksjon, en endring av identitet, er et nærliggende faktum for utbrytere av religiøse grupper. For å oppnå et positivt meningsresultat over tid, er individet avhengig av å konstruere en ny identitet og dyrke nye relasjoner og støtte. Ifølge Nica fører en slik rekonstruksjon til økt livstilfredshet på sikt, og styrker dermed den subjektive velferden. Nica beskriver integrering i en ny kultur som en prosess hvor individet er avhengig av å tilegne seg nye sosiale normer, redefinere verdier og tilpasse seg nye standarder (Nica, 2018, s. 8). Funnene indikerer at de innledende faser er preget av utfordringer, som over tid bidrar til større livstilfredshet (Nica, 2018, s. i). Forsøket på å anskaffe en ny rolle beskrives som en relativt overveldende prosess, noe som fremmer en følelse av redusert subjektiv velferd. Flere av informantene rapporterer om en identitetsrolle-konflikt i forkant av bruddet, hvilket innebærer en opplevelse av manglende samsvar mellom egen identitet, og betydningen til ens egen rolle i trossamfunnet. Studien peker på at sosial identitet og gruppetilhørighet henger nært sammen med individets oppfatning av seg selv, som dannes av egenskaper ved den sosiale gruppen de tilhører (Nica, 2018, s. 134). Nica fant også at tap av sosiale relasjoner og støtte er vanlig blant utbrytere. Relasjonene som allerede er dyrket innad i menigheten er utfordrende å opprettholde etter bruddet, noe som fører til at disse relasjonene enten avsluttes eller reduseres (Nica, 2018, s. 136). For personer som opprettholdt noen av relasjonene i trossamfunnet, viser studien at dette artet seg som en stressfaktor, ved at de fungerte som en påminnelse om deres valg om å forlate trossamfunnet. Konsekvensen av dette viste seg å være en redusert subjektiv velferd for utbryterne. Samlet sett indikerer funnene at deltakerne rapporterte om utfordringer i innledende stadier, men at rekonstruksjonsprosessen bidro til økt livstilfredshet over tid. Økt velferd over tid var knyttet til det faktum at de nye sekulære relasjonene ikke var avhengig av religiøs konformitet, og involverte en større likhet i følelsesmessige utvekslinger. Deltakerne rapporterte også om økt følelse av autonomi og personlig frihet etter bruddet (Nica, 2018, s. 138-139).

Nica argumenterer for at fremtidig forskning kan dra nytte av en dypere forståelse av hvordan sekulære former for terapi kan hjelpe utbrytere av religiøse grupper. Analysen i denne studien vil blant annet fokusere på informantenes opplevelse og bruk av ulike hjelpetiltak, som vil

bidra til å besvare problemstillingen om hvilke behov som identifiseres ved et religiøst brudd. Identitet og rekonstruksjon av identitet er også et tema som vil utforskes nærmere i analysen.

2.4 Internasjonal forskning: identitetsovergang og gjenoppbygging

En tidligere studie (Ransom et al., 2021) har undersøkt de psykososiale virkningene av å forlate Jehovas vitner. I studien fremheves *recovery* som relevant i forbindelse med religiøse bruddprosesser, og etableringen av ny identitet i samspill med sosiale støttegrupper. Begrepet *recovery* refererer generelt til en personlig, rasjonell og sosial prosess der ulike transformasjoner oppstår gjennom interaksjon med andre. Det benyttes i hovedsak som et begrep innenfor psykiske helsetjenester, hvor hensikten er å gi mennesker med alvorlige psykiske problemer muligheten til å utvikle en ny identitet, fremfor å fokusere på rehabilitering (Ørjasæter & Almvik, 2022, s. 2). Kristin Ørjasæter og Arve Almvik har forsket på forståelsen av *recovery* som et perspektiv blant ansatte i spesialisthelsetjenester, hvor de angir at kunnskapsutviklingen har behov for å kommunisere og utveksle kunnskap og forståelser av *recovery*, på tvers av fagmiljø og landegrenser (Ørjasæter & Almvik, 2022, s. 11). Et begrep om *recovery* i studier av religiøse utbrytere kan imidlertid oppleves som en unødig patologisering av religionstilhørighet, som om det er en sykdom eller avhengighet. Begrepet utgjør ikke et utgangspunkt for denne studien, men inngår i Ransom et al. sin forskning som et perspektiv for å forklare identitetsovergang, hvor individet søker mot grupper med positiv innvirkning på deres utvikling.

Studien består av en målrettet rekruttering av tidligere Jehovas vitner, og undersøker i hvilken grad årsaken til bruddet har vært assosiert med opplevelsen av eksklusjon og psykososiale utfall. De undersøker også i hvilken grad tidligere religiøst engasjement og sosial identifikasjon enten forverrer eller demper de potensielle negative konsekvensene av bruddet (Ransom et al., 2021, s. 54, 60-61). Forskerne har formulert hypoteser om at tidligere medlemmer som opplevde et tvunget brudd med Jehovas vitner, ville oppleve mer utfrysning og større skadelige effekter på selvtillit og subjektiv velferd, sammenlignet med de som forlot menigheten frivillig (Ransom et al., 2021, s. 58). Funnene indikerer at hypotesen ikke ble bekreftet, men viste tvert imot at de som frivillig forlot menigheten i større grad rapporterte om erfaringer med unnvikelse og utfrysning. En mulig forklaring er at et tvunget brudd ikke nødvendigvis indikerer mangel på kontroll. Det er også mulig at de som forlot menigheten frivillig forventet å unngå samme grad av utfrysning, hvor det uventede resultatet kan ha

resultert i sterkere oppfattede nivåer av utstøtelse. Forskerne erkjenner imidlertid at dette er en rent spekulativ tolkning, og at det er behov for fremtidig forskning på dette området (Ransom et al., 2021, s. 62-63).

Den andre hypotesen antyder at økt religiøst engasjement som et Jehovas vitne ville være forbundet med større vanskeligheter med å etablere en postreligiøs følelse av selvtilitt. Forskerne antydet også at identifikasjon med sosiale støttegrupper ville være føre til fremgang i etableringen av en ny identitet, og dermed være nyttig for psykososiale utfall (Ransom et al., 2021, s. 58). I samsvar med hypotesen fant de at høyere nivå av engasjement i menigheten før bruddet, var assosiert med økt grad av utstøtelse. Resultatene indikerer at tidligere forpliktelsesnivåer i menigheten modererer i hvilken grad utfrysning oppleves. Høyere engasjement var også forbundet med lavere selvtilitt etter bruddet. Selv om tidligere engasjement syntes å være forbundet med høyere nivåer av utfrysning, og redusert selvtilitt etter bruddet, syntes det også å være knyttet til bedre resultater når det gjelder identitetsovergang. Informanter med høyere forpliktelsesnivåer i menigheten rapporterte mer suksess ved å overføre sin identitet bort fra religionen. Dette strider imot den tidligere hypotesen om at tidligere engasjerte medlemmer kunne være mer bundet til sin tidligere religiøse identitet, enn de med lavere engasjement (Ransom et al., 2021, s. 63). Forskerne henviser også til annen forskning, som indikerte at de med mindre forpliktelse til religionen opplevde større problemer i bruddet med Jehovas vitner (Ransom et al., 2021, s. 63). Ved å inkludere tidligere forskning viser forfatterne at sprikene i funnene tyder på at individuelle forskjeller har betydning for hvordan mennesker justerer sin egen identitet i en religiøs bruddprosess (Ransom et al., 2021, s. 63).

Ransom et al. (2021) poengterer at et viktig fremtidig forskningstema er om medlemmer av et religiøst fellesskap med lave nivåer av engasjement i menigheten, allerede kan ha betydelige sosiale støttenettverk utenfor menigheten. I analysen er dette et tema som vil undersøkes nærmere i kapittel 7. I tillegg vil studien benytte Williams' modell for utstøtelse, som også blir brukt i den presenterte forskningen.

Kapittel 3.0 Teoretisk rammeverk

Det teoretiske rammeverket benyttes som et verktøy i analysen for å forstå hvordan individer skaper og endrer sin livsverden gjennom å rekonstruere identitet, mening og fellesskap etter et religiøst brudd. Berger og Luckmann (2000) hevder at man er avhengig av en intersubjektivitet for å opprettholde sosial orden. For å forstå hva dette innebærer vil det redegjøres for begrepene *subjektiv* og *objektiv* virkelighet. En teori om sosial identitet er dessuten også relevant, da den tjener til å forstå hvordan trossamfunn skaper en kollektiv identitet for sine medlemmer. Videre bidrar den med innsikt i hvordan individet tvinges til å rekonstruere sin identitet, da et brudd også indikerer tap av identitet. I en slik forståelse er en teori om resosialisering relevant for å forstå hvordan individet tilegner seg nye atferdsmønstre, normer og verdier. Avslutningsvis vil Williams' (2009) modell om fenomenet utstøtning presenteres, for å befeste et teoretisk utgangspunkt for nevnte fenomen.

3.1 Samfunnsskapt virkelighet

I boken «The social construction of reality» presenterer Peter L. Berger og Thomas Luckmann en teori om samfunnet som en samfunnsskapt virkelighet. Teorien er sterkt påvirket av Karl Marx, Émile Durkheim og George Herbert Mead (Berger & Luckmann, 2000, s. 37). De grunnleggende elementene er en forståelse av det dialektiske forholdet mellom samfunnet som en *objektiv* og *subjektiv* virkelighet, som for individet danner utgangspunktet for den naturlige måten å betrakte verden på. Forfatterne undersøker hvordan virkeligheten skapes av samfunnet, hvorpå kunnskapssosiologiens oppgave er å analysere prosessene hvor dette skjer (Berger & Luckmann, 2000, s. 24). Formålet til Berger og Luckmann (2000) er dermed å utføre en sosiologisk analyse av kunnskapen som styrer menneskelig atferd i hverdagen.

3.1.1 Samfunnet som en objektiv virkelighet

For å forstå hvordan et brudd oppstår som en transformasjon fra kosmos til kaos er det nærliggende å produsere en forståelse av informantenes livsverden, både forut for og etter bruddet med trossamfunnet. Gjennom å forlate noe en har vært engasjert og involvert i, taper man ikke kun tilhørighet og fellesskap, men også ens egen virkelighetsforståelse. Dette tvinger individet inn i en omvendelsesprosess, med behov for å frembringe prosesser som resulterer i en ny måte å betrakte både seg selv og verden på. Berger og Luckmann (2000) skiller i sin teori mellom to nivåer av virkelighet: subjektiv og objektiv. Den objektive

virkeligheten tjener til å forstå hva som ligger bak at samfunnet består av en sosial orden. Begrepet refererer til den kollektive oppfatningen av virkeligheten, som eksisterer uavhengig av den subjektive oppfatningen. Berger og Luckmann hevder at sosial orden kun eksisterer som et resultat av menneskelig aktivitet (Berger & Luckmann, 2000, s. 68). «Den menneskelige organisme mangler den nødvendige biologiske utrustningen for å gi stabilitet til menneskets atferd. Hvis mennesket utelukkende skulle klare seg på sin organismes ressurser, ville det blitt en mer eller mindre kaotisk tilværelse» (Berger & Luckmann, 2000, s. 67-68).

I et trossamfunn skapes sosial orden gjennom blant annet felles religiøs oppfatning og praksis, og inkluderer også et sett med regler og normer for atferd. Dette kan forstås som elementer som danner grunnlaget for måten å betrakte verden på. Sosial orden oppstår, vedlikeholdes og overføres i Berger og Luckmanns teori gjennom institusjonalisering. Et slikt perspektiv tar utgangspunkt i at all menneskelig aktivitet er underlagt vanedannelse, og oppstår dermed når ulike aktører gjensidig deler vanemessige handlinger inn i typer (Berger & Luckmann, 2000, s. 70). Når aktivitetene blir en vane, skapes også en felles forståelse av hva som er akseptabelt og forventet av aktørene i en gitt sosial kontekst. Et trossamfunn kan forstås som en institusjon på bakgrunn av at det skapes en sosial orden og struktur gjennom normer, regler og et hierarki. En av funksjonene til trossamfunnet er å etablere et sett med regler og normer som medlemmene er forventet å følge, som igjen skaper orden og stabilitet. Trossamfunnet blir et kollektiv, en institusjon, for dannelse av mening og livsverden; derav en objektiv virkelighet. Institusjonen organiserer, og videre styrer aktivitetene og relasjonene innenfor samfunnet, hvilket oppstår gjennom den kollektive meningsdannelsen, sosiale orden og kontroll, samt reproduksjonen av tro og praksis. Disse elementene bidrar til å forme og opprettholde den sosiale virkeligheten, som både eksisterer som en subjektiv og en objektiv virkelighet.

Et annet element av teorien om institusjonalisering er at institusjoner er avhengige av tre dialektiske ledd for å skape og opprettholde sosial orden: samfunnet er et menneskelig produkt, samfunnet er en objektiv virkelighet og mennesket er et sosialt produkt (Berger & Luckmann, 2000, s. 75-76). Begrepene som tilhører disse tre faktaene er internalisering, eksternalisering og objektivisering (Berger & Luckmann, 2000, s. 9). I et eksempel med trossamfunn refererer internalisering til prosessen hvor individet tar til seg trossamfunnets tro og praksis, og overfører dette som en del av egen identitet og livsverden. Det kan forstås som den sosiale prosessen hvor den sosiale verden overføres til den nye generasjonen gjennom sosialisering (Berger & Luckmann, 2000, s. 76). Eksternalisering viser til prosessen hvor

mennesket utøver de tanker og verdier som er blitt internalisert, blant annet gjennom religiøse ritualer og symboler. Ritualene kan forstås som et uttrykk for tro og praksis, og gir medlemmene et fellesskap og en identitet. Objektivisering inngår som et ledd hvor menneskelige aktiviteter som eksternaliseres får en karakter av objektivitet (Berger & Luckmann, 2000, s. 75). Det vil blant annet si at religiøse praksiser og ideer blir tatt for gitt som en del av den sosiale virkeligheten i trossamfunnet. Objektivisering kan forstås gjennom rituelle handlinger og seremonier som får en egen betydning innenfor trossamfunnet, og bidrar til å styrke og opprettholde tro og identitet hos medlemmene.

Religiøse trossamfunn kan imidlertid også gjøres relevant ut fra Berger og Luckmanns beskrivelser av sosialt isolerte subuniverser. Disse oppstår når rollespesialiseringen betones kraftig, i den grad at kunnskapen som produseres opptrer som fullstendig esoterisk i forhold til det kollektive lageret av kunnskap, som blant annet finner sted i den nasjonale konteksten. Subuniversene bæres av et spesielt kollektiv, hvor denne gruppen fortløpende produserer vedkommende betydninger, og skaper sin egen objektive virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 96-97).

3.1.2 Samfunnet som en subjektiv virkelighet

I et trossamfunn eksternaliserer medlemmene sitt eget vesen inn i den sosiale verden som trossamfunnet er, samtidig som de internaliserer den som en objektiv virkelighet. Dette demonstrerer hvordan det å leve i et samfunn innebærer å ta del i dets dialektikk (Berger & Luckmann, 2000, s. 135). Trossamfunnene tilbyr en måte å betrakte verden på, og viser hvordan man bør leve i tråd med den religiøse overbevisningen. Medlemskapet oppstår gjennom internalisering, som er den umiddelbare forståelsen av en objektiv hendelse som et uttrykk for noe som gir mening. Det vil si at det foregår en manifestasjon av en annens subjektive prosesser, som derved blir subjektivt meningsfylt for individet (Berger & Luckmann, 2000, s. 135).

Samfunnet som en subjektiv virkelighet skapes gjennom prosessene *primærsosialisering* og *sekundærsosialisering*. Primærsosialisering blir angitt å være det viktigste for individet, en prosess hvor individet fødes inn i en objektiv sosial struktur, med signifikante andre som har ansvaret for dets sosialisering. Signifikante andre er omsorgspersoner eller andre som har en nær relasjon til individet. De fremstår som påtvunget, hvorpå deres definisjoner av verden

fremstilles for individet som en objektiv virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 136-137). Primærsosialiseringen er første bevegelse i dannelsen av identitet, verdier og holdninger. Individet internaliserer sine omsorgspersoners virkelighet som sin egen, og tillegger seg normer og verdier som danner grunnlaget for måten å betrakte verden på. Primærsosialiseringen anses som fullkommen når de generaliserte andre, som refererer til andre samfunnsaktører, har etablert seg i individets bevissthet (Berger & Luckmann, 2000, s. 136). «Når generaliserte andre har utkrystallisert seg i bevisstheten, etableres det en symmetrisk relasjon mellom objektiv og subjektiv virkelighet. Det som er virkelig «på utsiden», svarer til det som er virkelig «på innsiden»» (Berger & Luckmann, 2000, s. 139). Fra her er individet etablert som et effektivt medlem av samfunnet, og er i en subjektiv besittelse av et selv og en egen verden (Berger & Luckmann, 2000, s. 136).

Uten prosesser etter primærsosialiseringen ville et samfunn hatt et svært begrenset lager av kunnskap. Sekundærsosialisering er dermed relevant for å forstå internaliseringen av institusjonelle eller institusjonsbaserte subverdener (Berger & Luckmann, 2000, s. 143). Sekundærsosialiseringen gir individet en mer spesifikk innføring i ulike verdier og normer, som er nødvendige for å fungere i bestemte sosiale kontekster, og forutsetter alltid en forutgående primærsosialiseringsprosess. Det innebærer at individet må forholde seg til et allerede dannet selv, og en allerede internalisert verden, ettersom individet ikke kan konstruere en subjektiv virkelighet ut av ingenting (Berger & Luckmann, 2000, s. 144). Under primærsosialiseringen gis barnet evnen til å oppfatte sine signifikante andre som formidlere av virkeligheten *tout court*, hvor barnet internaliserer foreldrenes verden som *Verden* (Berger & Luckmann, 2000, s. 145). En av de krisene som kan oppstå etter primærsosialiseringen er erkjennelsen av at foreldrenes verden ikke er den eneste, men heller innehar en meget spesifikk sosial plassering. Denne institusjonelle konteksten blir gjerne virkelig for individet under sekundærsosialiseringen, og kan føre med seg prosesser hvor individet må tilegne seg nye måter å forstå virkeligheten på (Berger & Luckmann, 2000, s. 146).

Symmetrien mellom den objektive og subjektive virkeligheten er aldri statisk som en etablert tilstand. Den må alltid skapes og gjenskapes i virkeligheten, hvor forholdet mellom individet og den objektive sosiale verden er en kontinuerlig balansegang (Berger & Luckmann, 2000, s. 139). Berger og Luckmann (2000) beskriver symmetrien mellom objektiv og subjektiv virkelighet ved at objektiv virkelighet lett kan «oversettes» til subjektiv virkelighet og vice versa. De to virkelighetene svarer til hverandre, men er ikke kongruente. Årsaken er at det

alltid er større «tilgang» på objektiv virkelighet, enn den virkeligheten som faktisk internaliseres i den enkeltes bevissthet. Ingen individer internaliserer alt som er objektivt som virkelighet i samfunnet, ikke engang når samfunnet og dets verden er relativt enkelt (Berger & Luckmann, 2000, s. 139).

3.2 Teori om resosialisering

Når et individ velger å forlate et trossamfunn, kan det forstås som en erkjennelse av at «foreldrenes verden ikke er den eneste, men heller innehar en spesifikk sosial plassering, som kanskje har noe mindreverdige over seg» (Berger & Luckmann, 2000, s. 146). En slik erkjennelse fremprovoserer en prosess hvor individet er avhengig av å tilpasse seg, og navigere seg inn i en ny verden. En slik prosess innebærer å tilegne seg nye atferdsmønstre, normer og verdier, i tillegg til at man er avhengig av å skaffe et nytt sosialt nettverk, og utvikle en ny identitet som ikke er et resultat av trossamfunnets kollektive identitet.

Menigheten som en institusjon, fungerer som et organ som skaper sosial orden, kosmos ut av kaos, og setter medlemmenes livsverden i et system. Dette bidrar til å holde usikkerhet, angst og tvil i sjakk. Når individet støtes fra denne livsverdenen, fjernes det også fra den subjektive virkeligheten. Berger og Luckmann forklarer at den subjektive virkeligheten ikke er total, og av den grunn kan forvandles (Berger & Luckmann, 2000, s. 158, 159). Begrepet alternering viser til at en slik omvendelse krever prosesser som gjerne minner om primærsosialiseringen, ettersom det oppstår et behov for å bestemme nye betoningene av virkeligheten (Berger & Luckmann, 2000, s. 159). Når individet fjernes fra sin livsverden skapes et kaos, hvor usikkerhet, angst og tvil ikke lengre holdes i sjakk av et overordnet system, eller en sosial institusjon.

Resosialiseringsprosessene er avhengig av å kopiere den sterkt følelsesmessige identifiseringen med det sosialiserende personellet som var karakteristisk for barndommen (Berger & Luckmann, 2000, s. 159). For å effektivt kunne skape en meningsfylt verden etter et brudd med et trossamfunn, er individet avhengig av en reorganisering av samtalsystemet, hvor deltakerne i de signifikante samtalene endres. I samtaler med nye signifikante andre vil dermed den subjektive virkeligheten endres (Berger & Luckmann, 2000, s. 160-161).

Oppskriften på en vellykket alternering, eller resosialisering, beskrives å inkludere både sosiale og begrepsmessige forutsetninger. Den viktigste forutsetningen er tilgjengeligheten til en effektiv sannsynlighetsstruktur som kan fungere som et «forvandlingslaboratorium».

Denne sannsynlighetsstrukturen formidles til individet ved hjelp av signifikante andre, som individet må etablere en sterk følelsesmessig identifisering med. De signifikante fremstår dermed som veiviserne inn i den nye virkeligheten (Berger & Luckmann, 2000, s. 159).

3.3 Sosial identitet i religiøse fellesskap

Berger og Luckmann forklarer identitet som et nøkkelement i den subjektive virkeligheten, som formes av sosiale prosesser, og når den først har utkrystallisert seg blir den opprettholdt, modifisert, eller til og med omformet av sosiale relasjoner (Berger & Luckmann, 2000, s. 173). For å forstå hvordan individets selvoppfatning påvirkes av den sosiale gruppen en tilhører, er en teori om sosial identitet av betydning. Dette perspektivet er relevant for kunnskapsproduksjonen av hvordan et brudd med et religiøst fellesskap, fører til en betydelig endring i både identitet og selvforståelse.

Sosialpsykologen Henri Tajfel og sosiologen Richard Jenkins har begge utvikle et teoretisk utgangspunkt om sosial identitet. Et kjernetrekk ved teorien er relasjoner mellom grupper, og forståelsen av at det som foregår innenfor grupper er uløselig fra, og fundamentalt påvirket av det som skjer mellom grupper, og omvendt. Det var i hovedsak Henri Tajfel som lanserte en lidenskap for å forstå fordommer, diskriminering og tverrgruppekonflikt i samfunnet gjennom sitt tidlige, klassiske vitenskapelige arbeid (Hogg, 2016, s. 3). Richard Jenkins (2014) har også bidratt til en teori om sosial identitet, som fokuserer på forståelsen av intersubjektivitet.

Jenkins' bidrag til sosial identitetsteori forklarer at mennesker som tilsynelatende ligner hverandre har en felles intersubjektivitet. For å skape et slikt kriterium for medlemskap fremstilles også en grense mot alt som ikke tilhører den intersubjektive identiteten. Et av disse fellestrekkene innebærer at hva man har til felles er ens forskjell fra andre. Å definere «oss», involverer også å definere «dem», hvorpå likhet og ulikhet reflekteres gjennom en felles grense (Jenkins, 2004, s. 102-103). Kollektiv selvidentifikasjon har opphav i en felles oppførsel og omstendigheter, eller omvendt (Jenkins, 2004, s. 103). Gruppeidentitet forklares som et produkt av en kollektiv intern definisjon, hvor man i relasjon til signifikante andre trekker identifikasjoner av likhet og forskjell, og dermed skaper gruppeidentiteter. En av de viktigste kontekstene der identifikasjon blir konsekvent forklares av Jenkins som institusjoner (Jenkins, 2004, s. 45). Disse består av etablerte praksismønstre, anerkjent som sådan av aktører med den kraften av hvordan ting gjøres på. I et trossamfunn er dette gjerne betinget av

en felles tro, hvor institusjonaliserte identiteter anses som særegne grunnet deres spesielle kombinasjon av individet og det kollektive. Jenkins forklarer at institusjoner som anerkjennes som organisasjoner særlig er relevante, da disse er organiserte og oppgaveorienterte kollektiver: de er grupper. Slike organisasjoner er også konstituert som et nettverk av differensierte medlemsposisjoner som gir spesifikk individuell identitet til sine innehavere (Jenkins, 2004, s. 45).

Tajfels teori er opptatt av intergrupperelasjoner, hvor hans klassiske definisjon av sosial identitet beskrives som: «individual's knowledge that he belongs to certain social groups together with some emotional and value significance to him of this group membership» (Hogg, 2016, s. 6). Sosial identitet både definerer og evaluerer individets selvoppfatning, og hvordan man blir behandlet og tenkt på av andre. Dette forutsetter en sammenligning mellom egen gruppe og en ut-gruppe, hvor man er opptatt av å sikre at ens egen gruppe er positivt særegen og mer gunstig evaluert enn relevante utgrupper (Hogg, 2016, s. 7). Et trossamfunn kan forstås som en sosial gruppe som gir dets medlemmer en felles identitet, som både foreskriver og evaluerer hvem de er, hva de skal tro, og hvordan de skal oppføre seg. Den sosiale identiteten formes av sosiale prosesser og kulturelle kontekster, og kan forstås som en del av den sosiale orden som innebærer et felles sett verdier, normer og praksiser. Disse elementene former individets selvforståelse og sosiale identitet, som gir en forståelse av at man tilhører et større fellesskap, hvilket også innebærer et ansvar for å følge bestemte normer og praksiser. I et trossamfunn kan et slikt ansvar også være avgjørende for hvordan man blir vurdert og sett på av andre medlemmer, og kan påvirke utfallet av å forlate gruppen.

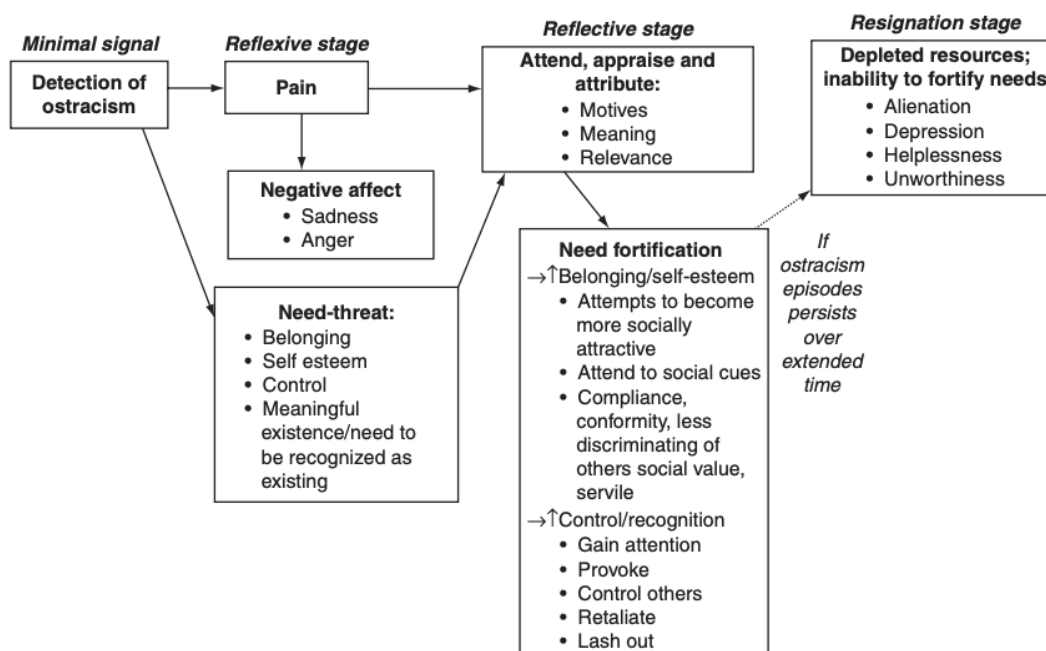
Tajfels bidrag til sosial identitetsteori foretar en sammenligning mellom grupper, hvor individet søker etter å opprettholde en positiv selvfølelse. Jenkins arbeid derimot, ser det som en mer kompleks og dynamisk prosess som ikke kan reduseres til en enkel sammenligning mellom grupper. Identitet blir i hans forståelse et produkt av samspillet mellom individ og samfunn i en kontinuerlig endring.

3.4 Teori om utstøtning: «A temporal need-threat model»

Tidligere forskning (Ransom et al., 2021) på utbrytere fra Jehovas vitner benytter Williams' modell (2009), for å befeste et teoretisk utgangspunkt for fenomenet utstøtning. Fenomenet har de siste 15 årene fått en betydelig empirisk oppmerksomhet, som bunner i erkjennelsen av

at tilhørighet er nødvendig for menneskelig sosial atferd. Berger og Luckmanns (2000) teori om institusjonalisering viser hvordan livsverdenen stabiliseres fra kaos til kosmos ved at det etableres en sosial orden. Williams' modell tjener til å forstå prosessen hvor dette går i oppløsning, eller reverseres – fra kosmos til kaos.

Utstøtning kan ut fra Berger og Luckmann (2000) forstås som en kompleks prosess der den etablerte livsverdenen desintegreres. Når et individ opplever å bli utstøtt fra en menighet, innebærer det at vedkommende blir fjernet fra den subjektive virkeligheten som tidligere har gitt struktur og mening til deres tilværelse. En slik utstøtning utløser gjerne en følelse av kaos, og det oppstår et behov for å etablere en ny sosial orden og livsverden. For å forstå fenomenet utstøtning nærmere er Williams' modell (2009) funksjonell, ved at den beskriver ulike stadier av utstøtning med tilhørende prosesser og reaksjoner. Disse stadiene inkluderer det reflekssive stadiet, det reflekterende stadiet og stadiet med resignasjon.



Figur 1 Williams' modell for utstøtning

Det første steget i prosessen med utstøtning innebærer individets oppdagelse av å bli utstøtt fra en gruppe eller et samfunn. Denne oppdagelsen tillater individet å enten korrigere sin atferd for å unngå utstøtelse, eller å søke mot alternative grupper før isolasjon og skadelige effekter overtar (Williams, 2009, s. 279). Den reflekssive smerteresponsen som oppstår, utløser

trusler mot fire grunnleggende behov hos individet. Dette fører til at individet retter oppmerksomheten mot betydningen og viktigheten av episoden med utstøtning. Som en respons på de fire truslene og refleksjonene, kan individet utvikle mestringsstrategier som styrker de truende behovene. Dersom utstøtningen vedvarer, kan individet imidlertid tømme de ressursene som er nødvendige for motivasjon til å styrke de truende behovene. Dette kan føre til følelser av resignasjon, fremmedgjøring, hjelpeløshet og videre depresjon (Williams, 2009, s. 276). På dette stadiet kan individet oppleve en svekket tro på egen mestringsevne og en manglende følelse av tilhørighet og mening med tilværelsen. Disse trinnene gir innsikt i de emosjonelle og psykologiske aspektene ved utstøtning, og viser hvordan individet reagerer på opplevelsen, søker etter meningsstrategier og til slutt kan oppleve negative konsekvenser for egen psykiske helse og livskvalitet. Å forstå disse dynamikkene er viktig for å kunne støtte individer som opplever utstøtelse, samt for å utvikle tiltak og intervensjoner som kan lette overgangen og bidra til bedre tilpasning.

3.4.1 Trusler mot grunnleggende behov

Williams (2009) skisserer som nevnt trusler mot fire grunnleggende behov i den refleksive smerteresponsen. Behovet for tilhørighet blir argumentert opp mot antakelsen om at utstøtelsen er et signal om en skilsmisse mellom en selv og andre, hvorpå utstøtningen hindrer tilhørighet. Herfra er man ikke lenger knyttet til gruppen eller individet, og det utstøtte individet blir ikke ivaretatt, sett på eller vurdert (Williams, 2009, s. 289). Behovet for selvfølelse viser til at utstøtningens fremtreden vanligvis kommer brått og uten forklaring, spesielt i tilfeller der det ikke er formelt initiert av nasjoner eller institusjoner. I slike tilfeller blir individet overlatt til å finne årsakssammenhenger selv, og reflektere over hvorfor de er blitt ignorert, og videre ekskludert av andre. I tilfeller hvor årsaken holdes tilbake, blir individet tvunget til å evaluere sine egne negative handlinger eller uttalelser, noe som kan redusere individets selvfølelse (Williams, 2009, s. 289).

Behovet for kontroll poengterer at dersom det ikke foreligger en verbal eller fysisk uenighet, er individet fratatt enhver evne til å engasjere kilden til utstøtningen. En slik opplevelse fører til at individets livsverden går i oppløsning. Utstøtning beskrives som en ensidig prosess uten rom for argumentasjon, diskusjon eller resonnement med dem som utstøter, nettopp grunnet manglende respons. Williams påpeker at utstøtning dermed ikke innehar noen effektiv respons (Williams, 2009, s. 289).

Behovet for meningsfull eksistens og anerkjennelse angir utstøtelse å være en metafor for døden, hvorpå døden igjen kan anses å være en metafor for utstøtning. Utover dette hevdes ignoranse og eksklusjon å være lik usynlighet, som ikke å eksistere eller å være død. Williams viser til at innen samfunn som praktiserer utstøtelse, blir dette begrepet oversatt til «sosial død». I den forstand er utstøtning et dødelighetstegn, og en håndgripelig påminnelse om hvordan livet ville utfoldet seg dersom personen faktisk var død (Williams, 2009, s. 289-290).

3.4.2 Faser i utstøtningen

Williams' (2009) modell inneholder tre faser: refleksiv, reflekterende og resignerende. Den refleksive fasen tar utgangspunkt i behovstrussel, mens den reflekterende fasen illustrerer behovet for å kontrollere de truende behovene. Hypotesen om behovsfestning antyder at individet vil føle, tenke og handle på måter som gjenoppretter best mulig nivåer av de truede behovene (Williams, 2009, s. 293). Dersom eksempelvis tilhørighet er det mest truede behovet, vil individet ha et sterkere ønske om tilhørighet, og vil ha tanker og oppfatninger om sosiale forbindelser. Derav vil de handle på måter som øker sjansene for tilhørighet. Det samme er gjeldende for behovene selvfølelse, kontroll og meningsfull eksistens (Williams, 2009, s. 296-297). Ifølge Williams' modell vil en vedvarende utstøtning til slutt føre til resignasjon. Denne fasen indikerer at de nødvendige ressursene for å opprettholde de truende behovene gradvis blir utarmet over tid. Behovet for tilhørighet går over til løsrivelse og fremmedgjøring, mens opprettholdelse av en positiv selvfølelse endres til depresjon. Et forsøk på å gjøre seg verdig oppmerksomhet går over til passivitet og en følelse av verdiløshet (Williams, 2009, s. 303).

Ransom et al. (2021) hevder at det er to måter å forlate Jehovas vitner på: enten ved tvang eller frivillig. Uavhengig av typen brudd viser deres funn at tidligere Jehovas vitner opplever avvisning fra familie og venner i menigheten, noe som kan påvirke individet på ulike måter. Pål Repstad (2009) refererer til tidligere studier som viser at det ikke nødvendigvis foreligger en bestemt skjellsettende opplevelse som fører til at folk forlater et trossamfunn.

Dobronravoff og Beckford påpeker at enkelte kan bli utslitt av de sterke kravene til aktivitet, og at andre kan føle skam for å ikke leve opp til de asketiske livsstilskravene (Repstad, 2009, s. 61). En impuls til å revurdere tilknytningen til menigheten kan være når mennesker utenfor bevegelsen, som man i utgangspunktet er advart mot, viser seg å være hyggelige mennesker.

En svartmalingsstrategi kan derfor være risikabel når isolasjonen ikke er fullstendig. Dobronravoff viser til at kritikk av et trossamfunn i tidlig fase synes å bli avvist og snarere styrker lojaliteten, mens kritikk senere – når tvilen har meldt seg – kan påskynde utmarsjen (Repstad, 2009, s. 61). I denne studien vil Williams' modell benyttes for å forstå hvilke prosesser som oppstår ved et religiøst brudd, og om modellen er anvendelig på funnene i det empiriske materialet. Modellen kan imidlertid være problematisk, da virkeligheten ofte er mer nyansert, og rekkefølgen av de ulike fasene kan variere.

Kapittel 4.0 Metode

Dette kapittelet presenter valg av forskningsmetode, og beskriver hvordan datainnsamlingen er gjennomført, og videre behandlet. Den metodiske tilnærmingen baserer seg på en fenomenologisk tilnærming, som innebærer at det primære studieobjektet er bevisstheten. En slik tilnærming er interessert i å utforske hvordan fenomener framtrer for hver enkelt, ut fra et førstepersonsperspektiv (Tjora, 2018, s. 31). Fenomenologien søker i tillegg etter å forstå hvordan samfunnsmedlemmer forstår verden rundt seg i interaksjon med andre, og fokuserer dermed på hvordan vi konstituerer verden gjennom vår bevissthet, samt hvordan vår livsverden oppstår som noe selvsagt og sosialt naturlig (Tjora, 2018, s. 31).

4.1 Valg av metode

Studien benytter en kvalitativ tilnærming med intervju som metode for datainnsamling. Intervju som metodisk tilnærming bidrar til å skaffe kunnskap om menneskelige opplevelser sett fra informantenes perspektiv, og gir muligheten til å konsentrere seg om hvordan enkeltpersoner oppfatter enkelte begivenheter, situasjoner eller fenomener i eget liv (Brinkmann & Tanggaard, 2012, s. 19-20). Det kvalitative forskningsintervjuet innhenter empiri gjennom samtaler med relevante informanter, og ønsker videre å forstå menneskelige opplevelser gjennom deres egen betraktningssmåte (Brinkmann & Tanggaard, 2012, s. 18-19). Det er gjennomført til sammen ni intervjuer med tidligere medlemmer av kristne trossamfunn utenfor Den norske kirke, hvor det har vært av betydning å få innsikt i informantenes erfaringer ved å bryte med et religiøst fellesskap. Som forskere ønsker vi å forstå hvordan de beskriver sine opplevelser og subjektive meninger, samt hvordan aktørene artikulere sine handlingsvalg. Intervjuet er en form for samtale der kunnskap konstrueres gjennom interaksjon mellom intervjueren og den som blir intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 20-

22). Intervju er en vanlig metode innenfor kvalitativ forskning, og Seale et al. har dedikert tre kapitler til denne metodiske tilnærmingen i boken «Qualitative Research Practice» (Seale et al., 2004, s.10). Gabriele Rosenthal er en bidragsyter og presenterer biografiske intervjuer som en tilnærming innenfor kvalitative intervjuer, som videre vil bli presentert.

4.2 Biografiske intervju

Den metodiske beslutningen om å oppfordre informantene til å fortelle hele sin livshistorie, uavhengig av det spesifikke forskningsspørsmålet, bygger på grunnleggende teoretiske antakelser. Disse antakelsene leder forskeren til å tolke fenomenenes betydning innenfor en overordnet biografisk kontekst, hvor Rosenthal (2004) skisserer tre forutsetninger for individuelle kontekster. Den første forutsetningen innebærer at for å forstå og videre forklare sosiale og psykologiske fenomener, må man rekonstruere hvordan disse fenomenene har oppstått. En slik rekonstruksjon innebærer å undersøke prosessen der fenomenet har blitt skapt, reproduisert og videre transformert over tid. Den andre forutsetningen tar utgangspunkt i at for å være i stand til å forstå og forklare menneskelige handlinger, er det nødvendig å kartlegge både aktørens subjektive perspektiv, men også handlingsforløpene. Målet er å finne ut hva informantene har opplevd, hvilken mening de ga sine handlinger da det skjedde, og hvilken mening de tillegger dem i dag. Samtidig er det nærliggende å undersøke i hvilken biografisk konstituert kontekst de plasserer sine erfaringer. Den siste forutsetninger innebærer at for å forstå og forklare informantenes uttalelser om bestemte temaer og erfaringer fra deres fortid, må vi tolke dem som en del av den overordnede konteksten. Denne konteksten inkluderer informantenes nåværende livssituasjon og deres nåværende og fremtidige perspektiver (Rosenthal, 2004, s. 49-50).

Biografiske studier har derav som mål å undersøke erfaringer før og etter det aktuelle fenomenet, og i hvilken rekkefølge disse har oppstått. Formålet er å rekonstruere sosiale fenomener i den prosessen hvor de har oppstått. Gjennom rekonstruksjonen av informantens fortid og livshistorie, presentert i nåtid, må det tas i betraktning at presentasjonen av tidligere hendelser blir formet av fortellingens nåtid. Ifølge Rosenthal (2004) er det biografiens nåtid som avgjør perspektivet på fortiden, og produserer til tider en spesifikk fortid.

Gjenfortellingen er betinget av utvalget minner, og den tidsmessige og tematiske koblingen mellom minner og typen representasjon av de erindrende opplevelsene. Fortellingene om opplevde hendelser refererer til både nåtidens liv og til tidligere erfaring. Biografiske

fortellinger gir dermed informasjon om informantens nåtid, så vel som dens fortid og perspektiver for fremtiden (Rosenthal, 2004, s. 49-50).

I denne studien tar intervjuene sikte på å forstå informantenes livshistorie med utgangspunkt i deres tidligere religiøse tilhørighet. Det biografiske materialet er derfor begrenset til historier som omhandler deres tidligere religiøse engasjement, bruddet med trossamfunnet og videre rekonstruksjon av identitet og mening.

4.3 Utvalgskriterier og rekruttering av informanter

Utvalgsstrategien i denne studien har vært en målrettet rekruttering, for å sikre et utvalg som innehar erfaringer med en religiøs bruddprosess. Silverman argumenterer for at ved å benytte et målrettet utvalg, gir det forskeren muligheten til å innhente informanter som representerer en bestemt egenskap eller prosess av interesse (Silverman, 2014, s. 60-61). Utvalget består av til sammen ni informanter, som representerer fire ulike trossamfunn. Fem er tidligere Jehovas vitner, to har tilhørt Brunstad Christian Church (Smiths venner), en har tidligere tilhørt Adventistkirken, mens en er tidligere Læstadianer. Hovedsakelig var eneste kriteriet for rekrutteringen at informantene enten hadde vokst opp i, eller tidligere vært en del av, et kristent trossamfunn. Jeg hadde imidlertid et ønske om å ha en viss variasjon i utvalget med hensyn til alder, kjønn og tidligere trossamfunn. Det var viktig å understreke at variasjonen i utvalget kun var et ønske, da det kunne være en tidvis krevende prosess å finne aktuelle kandidater.

Rekrutteringen startet med å kontakte Hilde Langvann, daglig leder i hjelpeorganisasjonen Hjelpekilden. Organisasjonen er den eneste i Norge som gir støtte til mennesker med bakgrunn fra lukkede eller strenge religiøse miljøer. Gjennom sitt arbeid konsentrerer de seg om religiøse bruddprosesser, psykisk uhelse, utenforskap, negativ sosial kontroll, vold i nære relasjoner og barns rettigheter. Hjelpekilden er medlem av Frivillighet Norge, og mottar prosjektstøtte fra Stiftelsen DAM, Bufdir og IMDi. De er også medlem av paraplyorganisasjonen Rådet for psykisk helse, og er en politisk uavhengig og livsnøytral organisasjon (Hjelpekilden, u.d.).

Kontakten med Hilde Langvann resulterte i et godt samarbeid for rekruttering av informanter. Innledningsvis i prosessen avtalte vi et møte via telefon for å diskutere prosjektet, der jeg

presenterte mine betraktninger angående kriterier for utvalg. Deretter sendte Langvann en forespørsel til sine kontakter gjennom organisasjonen, hvor en gjensidig betraktning var at prosessen skulle gjennomføres i to omganger. Hensikten med dette var å sikre muligheten til å justere eventuelle følgefeil og tilpasse intervjuguiden og informasjonsbehovet underveis. Langvann sendte etter hvert en liste med kontaktopplysninger til seks potensielle informanter som hadde uttrykt interesse for å delta i prosjektet. I første fase av rekrutteringsprosessen sendte jeg en individuell forespørsel til hver av de potensielle informantene, hvor jeg ga en kort oversikt over formålet med studien og tilbød en uforpliktende samtale. Av de seks personene jeg kontaktet i første runde, var det fire som ønsket å avtale tidspunkt for en samtale og/eller et intervju. Samtalene som ble utført ga informantene mulighet til å stille spørsmål, og dele eventuelle tanker og bekymringer. Erfaringen fra samtalene er at informantene utelukkende var positive til prosjektet, men hadde enkelte personlige bekymringer av hensyn til familie og venner i trossamfunnet. Gjentakende bekymringer omhandlet solidaritet til gjenværende medlemmer, samt frykten for å bli gjenkjent med potensielle negative konsekvenser for familie og venner. Samtlige av de som ønsket en uforpliktende samtale før et mulig intervju, var villige til å delta i prosjektet. Deretter ble tidspunkter avtalt, og intervjuene ble gjennomført innen kort tid.

For den andre rekrutteringsrunden henvendte jeg meg igjen til Langvann, som kontaktet nye potensielle informanter. Denne gangen opprettet hun et skjema, hvor de som ønsket å delta kunne skrive seg opp med mailadresse og tidligere trossamfunn. Åtte personer skrev seg opp på denne listen, og jeg sendte samme forespørselen som i første runde til samtlige. Av disse ønsket fire personer å stille til intervju. En av informantene kjente til en annen av lignende erfaring som ønsket å delta i prosjektet. Dermed ble en informant rekruttert via en annen informant. Etter at alle intervjuene var gjennomført, mottok jeg svar fra to personer som tidligere var kontaktet uten respons, som uttrykte ønske om å delta. Imidlertid var jeg allerede ferdig med intervjuene og transkriberingen, og vurderte at jeg hadde tilstrekkelig med data, og heller ikke kapasitet til å gjennomføre flere intervjuer. Disse ble av den grunn ikke inkludert i prosjektet.

Erfaringsmessig var den største utfordringen i rekrutteringsprosessen å trygge enkelte av informantene på deres anonymitet. Det var betydelig variasjon i graden av komfort informantene følte med å delta i prosjektet. Enkelte uttrykte som nevnt noen bekymringer, mens andre igjen hadde tidligere erfaring med lignende prosjekter. Frykten for å bli gjenkjent

og dermed skuffe familie og venner var en faktor som bidro til en viss motvilje. Før intervjuene ble jeg enig med informantene om hvilken informasjon de var komfortable med å dele i presentasjonen av utvalget. Dette ga dem muligheten til å påvirke detaljer omkring deres personalia, som tidligere trossamfunn, tidspunktet de brøt, alder i et tiårsspenn, samt kjønn. Enkelte av informantene etterspurte på forhånd hvilke spørsmål som ville bli stilt under intervjuet, og fikk tilbud om å motta intervjuguiden i forkant av deres avgjørelse om å delta. Intervjuguiden ble sendt til en informant på forhånd, mens en annen fikk en muntlig gjennomgang over telefon. Til tross for at enkelte uttrykte noe bekymring rundt egen anonymitet, har jeg utelukkende blitt møtt med positivt respons til prosjektet.

En svakhet ved at jeg personlig ikke oppsøkte potensielle informanter direkte, er hensynet til at det kan finnes en gruppe som ikke har vært i kontakt med Hjelpekilden. Et stort flertall av informantene rapporterer imidlertid at de ikke aktivt har deltatt på noen av Hjelpekildens tilbud, men alle har enten hatt tilgang til en Facebook-gruppe, eller andre sosiale medier. Det er derfor viktig å understreke at funnene ikke nødvendigvis er representative for den større populasjonen de representerer. Rekrutteringen gjennom Hjelpekilden kan føre til et utvalg som ikke er tilstrekkelig nyansert, da det opprinnelig er utfordrende å komme i kontakt med denne gruppen. Personer som har brutt med kristne trossamfunn uten å ha vært i kontakt med Hjelpekilden, kan ha både større og mindre utfordringer og behov enn de som er inkludert i denne studien. Årsakene kan være at de ikke har hatt behov for hjelp, eller at de ikke er kjent med eksisterende tilbud. Styrken ved denne rekrutteringsmetoden vurderer jeg å være tryggheten det gir å ha et hjelpeapparat i ryggen dersom det skulle oppstå behov for det. Tryggheten ligger i at dersom det blir nødvendig å oppsøke hjelp etter å ha deltatt i prosjektet, både som følge av å bli minnet på eventuelle utfordringer eller av andre årsaker, har begge parter allerede kjennskap til en hjelpeorganisasjon.

4.4 Presentasjon av utvalg

Utvalget i studien består som nevnt av ni informanter, i aldersgruppen 20 til 60 år. To av intervjuene ble gjennomført ansikt til ansikt, hvorav de resterende foregikk digitalt via Teams. Intervjuene har hatt en varighet på 50 til 90 minutter. Tabell 1 presenterer alle informantene med fiktive navn, som de videre vil presenteres med i analysen. Tidligere trossamfunn, tidspunkt siden bruddet, kjønn og alder er oppgitt i tråd med informantenes samtykke.

Tidligere trossamfunn, kjønnsbalanse, alder og tidspunkt for bruddet varierer, hvorpå det likevel er en overvekt av tidligere Jehovas vitner. Med unntak av en informant har samtlige vokst opp i trossamfunnet de senere har forlatt. Utvalget er geografisk begrenset til Norge, med en bred variasjon innad i landet. Noen av informantene har vokst opp i mindre lokalsamfunn, mens andre har vokst opp i tilknytning til større byer. Denne variasjonen bidrar både til å styrke informantenes anonymitet og sikre mulighetene for et bredt utvalg. Det har også sørget for en variert sammensetning basert på hvilke lokale menigheter de har hatt tilknytning til.

Tabell 1: Utvalg informanter

Fiktivt navn	Tidligere trossamfunn	Tid siden bruddet	Kjønn	Alder
Charlotte	Syvendedags adventist	Ca. 5 år	Kvinne	30-årene
Jonas	Læstadianismen	> 5 år	Mann	20-årene
Vilde	Brunstad Christian Church	> 5 år	Kvinne	20-årene
Lena	Brunstad Christian Church	Ca. 1 år	Kvinne	30-årene
Geir	Jehovas vitner	Ca. 5 år	Mann	40-årene
Lars	Jehovas vitner	Ca. 13 år	Mann	40-årene
Kåre	Jehovas vitner	Ca. 7 år	Mann	60-årene
Victoria	Jehovas vitner	Ca. 2 år	Kvinne	20-årene
Martine	Jehovas vitner	Ca. 2 år	Kvinne	30-årene

Alle informantene vil presenteres med fiktivt navn og en forkortelse for tidligere trossamfunn i analysen. I analysen vil forkortelsen for trossamfunnene føres på følgende måte:

Syvendedags adventist (SDA)

Brunstad kristelige menighet (BCC)

Læstadianer (L)

Jehovas vitner (JV)

4.5 Transkribering, koding og analyse av data

4.5.1 Transkribering

I etterkant av datainnsamlingen startet arbeidet med å bearbeide intervjuene, hvilket involverer transkripsjon, koding og analyse. Transkribering er en omforming av muntlige intervjusamtaler til skriftlig tekst, en nødvendig prosedyre for å gjøre intervjuene tilgjengelige for analyse (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 204). Dette kan forstås som en fortolkningsprosess, der forskjellene mellom talespråk og skriftlige tekster utgjør både praktiske og prinsipielle utfordringer, da samtalene blir abstrahert og fiksert i skriftlig form. Etter å ha transkribert intervjuene betraktes de ofte som de primære empiriske dataene i intervjuprosjektet (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 204). Imidlertid forutsetter oversettelsen fra talespråk til skriftspråk en rekke vurderinger og beslutninger. Diskursen endres når den går fra muntlig til skriftlig form, hvor det direkte sosiale samspillet som fant sted under intervjuet elimineres under transformeringen. Det temporale forløpet, stemmeleie og kroppsspråk fremtrer kun i konteksten av intervjuet, hvilket er av betydning å ta hensyn til under den diskursive oversettelsen (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 204-206).

Alle intervjuene ble transkribert kort tid etter at de var gjennomført. I tidlig fase ble det særlig lagt vekt på å inkludere alle bekreftende lyder og ord i transkripsjonen, men ble etter hvert kun gjengitt dersom det ble vurdert å være av betydning. I tilfeller hvor informantene nevnte spesifikke steder, eller ga annen informasjon som kunne svekke deres anonymitet, ble dette erstattet med eksempelvis [sted]. Hensikten er å referere til hva som blir sagt, uten å eksponere konkrete detaljer. Til opptak av lyd er det benyttet en fysisk diktafon, hvor både opptak og transkripsjoner ble overført, og senere oppbevart i SAFE. Dette er en løsning utviklet av IT-avdelingen ved UiB, som sikrer trygg behandling av sensitive personopplysninger i forskning.

4.5.2 Koding og analyse av data

Hensikten med å transkribere alle intervjuene er å klargjøre dem til analyse. Fasen mellom er avhengig av at relevant innhold kategoriseres, hvilket forstås som koding. Kodeprosessen begynte med en grundig gjennomlesning av intervjuene, hvor relevante avsnitt ble tematisert og deretter plassert i kategorigrupper. Til kodingen ble det benyttet en tematisk analyse, basert på Braun og Clarkes artikkel «Thematic analysis» (Braun & Clarke, 2012). Forfatterne fremhever tilgjengelighet og fleksibilitet som hovedargument for bruk av tematisk analyse. Tematisk analyse lærer mekanikken å kode og analysere kvalitative data systematisk, som deretter kan knyttes opp mot bredere teoretiske eller konseptuelle problemstillinger. Denne

metode er ment som et verktøy for dataanalyse, snarere enn en tilnærming for utførelse av kvalitativ forskning. Forfatterne argumenterer dette for å være en styrke, da det sikrer tilnærmingens tilgjengelighet og fleksibilitet (Braun & Clarke, 2012, s. 58). Måten dataen kodes og analyseres på er en kombinasjon av induktiv og deduktiv tilnærming. En deduktiv tilnærming forutsetter at forskeren fremlegger en rekke konsepter, ideer eller temaer som brukes for å kode og tolke dataene. En induktiv tilnærming derimot, er drevet av selve innholdet i dataen, slik at både koder og temaer stammer fra dataen. Det fører til at det som fremlegges i analysen stemmer overens med innholdet i dataene (Braun & Clarke, 2012, s. 58). Koder og temaer stammer dermed fra konsepter og ideer som forskeren tilfører dataen, og det som presenteres av forskeren trenger ikke nødvendigvis å være nært knyttet til det semantiske innholdet i dataen. Det er sjelden mulig å arbeide rent induktivt, da forskeren allerede tillegger dataen visse konsepter og temaer under analysen, og dermed sjelden ignorerer det semantiske innholdet fullstendig (Braun & Clarke, 2012, s. 58). Glaser og Strauss hevder at oppdagelsen av teori fra data, som betegnes som «grounded theory» er en viktig oppgave sosiologien står ovenfor. Deres grunnleggende posisjon er at generering av «grounded theory» er en måte å komme frem til teori som er tilpasset dens antatte bruksområder. Grounded theory er ment å forhindre bruk av teorier som er preget av tvilsom passform (Glaser & Strauss, 1967, s.1-4).

For den praktiske gjennomføringen av en tematisk analyse foreslår Braun og Clarke seks faser, som innebærer: (1) å gjøre seg kjent med dataen, (2) generere innledende koder (3) søke etter temaer, (4) gjennomgang av mulige temaer, (5) definere og navngi temaer, (6) produsere rapporten. I kodingen har jeg fulgt disse seks stegene, og kommet frem til følgende temaer som hver for seg utgjør fundamentet i analysen: internalisering av virkeligheten, utforskning av tvil til tap av subjektiv virkelighet, behovstrussel og resosialisering.

4.6 Forskningskvalitet

Rekrutteringen ble som nevnt begrenset til samarbeidet med daglig leder av Hjelpeskilden, Hilde Langvann. Dette kan betraktes som en mulig svakhet ved utvalget, da det utelukket kontakt med informanter som ikke har vært i kontakt med organisasjonen. Hensikten med å kontakte Langvann var ønsket om å unngå bruk av snøballmetode, og personlige bekjenskaper for rekruttering av informanter. Jeg ønsket å ha et utvalg som verken var geografisk betinget, eller som jeg eller mine bekjenskaper har direkte tilgang til. Jeg betrakter

hovedsakelig hjelpen fra Hjelpeskilden som en trygghet, både for informantene og for meg selv. Dersom det skulle oppstå situasjoner i intervjusettingen som indikerte at informantene hadde behov for ytterligere profesjonell hjelp, hadde jeg muligheten til å henvise dem direkte til Hjelpeskilden og deres tjenester. Dette kunne forhåpentligvis bidra til å senke terskelen for å kontakte organisasjonen, da informantene allerede var kjent med deres arbeid. Ettersom Langvann hadde et bredt nettverk av potensielle informanter, og ga meg kontaktinformasjonen til et tilstrekkelig antall, vurderte jeg det som unødvendig å henvende meg til andre instanser. Dersom prosjektet hadde vært av større omfang kunne vurderingen vært annerledes, men avgjørelsen ble tatt med tanke på tidsramme, omfang og tilgjengelige ressurser.

4.6.1 Reliabilitet, validitet og generalisering

Innen kvalitativ forskning har enkelte forskere ignorert eller avvist spørsmål knyttet til validitet, reliabilitet og generalisering, da de betrakter dem som undertrykkende og positivistiske begreper som begrenser kreativitet og frigjøring innenfor disiplinen. Andre kvalitative forskere har derimot benyttet hverdagspråklige uttrykk for å diskutere forskningsfunnenes sannhetsverdi, og benytter begreper som troverdighet, tilforlatelighet, sikkerhet og bekreftbarhet (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 275). I dette prosjektet er tilnærmingen til å vurdere forskningens kvalitet rettet mot begrepene reliabilitet, validitet og generalisering.

Reliabilitet og validitet

Reliabilitet som et verktøy for å sikre forskningskvalitet omhandler resultatenes konsistens og troverdighet. Begrepet behandles ofte i forbindelse med spørsmål om hvorvidt forskningsresultatene kan reproduseres av andre forskere på et senere tidspunkt. Dette innebærer hvorvidt informantene ville ha endret sine svar dersom andre forskere gjennomførte lignende studie (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). I selve intervjuet refererer reliabilitet til ledende spørsmål, hvor transkriberingen behandler spørsmål om de samme uttalelsene ville blitt transkribert av ulike personer. Likefult er det av betydning å stille spørsmål til hvorvidt funnene i dataen ikke er betinget av en vilkårlig subjektivitet, selv om det er ønskelig at reliabiliteten ikke skal motvirke kreativ tenking og variasjon (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). I arbeidet med å utforme en intervjuguide var det av betydning å formulere spørsmål

som ikke ville være ledende, men heller oppmuntre til en fri samtale. Tidligere forskning som er presentert i studien bidrar også til å styrke reliabiliteten, da den viser til undersøkelser som har produsert lignende resultater. Likevel er det viktig å ta i betraktning at studien tar utgangspunkt i individuelle erfaringer og perspektiver, som ikke er universelle, og dermed vil kunne variere.

Validitet innenfor samfunnsvitenskapen handler om hvorvidt valg av metode bistår i å undersøke det man faktisk ønsker å undersøke. Validitet defineres ofte som sannhet, riktighet og styrke, som i en bredere fortolkning kan forstås som i hvilken grad en metode undersøker det den er ment til å undersøke (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). Bruk av intervju i dette prosjektet anses som hensiktsmessig grunnet formålet med å kartlegge livshendelser, som best kan oppnås gjennom samtaler.

Validiteten i en studie er også avhengig av at forskeren fremlegger alle valg som tas underveis, og redegjør godt for hvorfor og hvordan disse valgene er tatt. Dette bidrar til å gjøre forskningen *transparent*, som kan forstås som hvordan forskeren gir innsyn i den metodiske gjennomføringen, slik at leseren er i stand til å vurdere forskningens kvalitet (Tjora, 2021, s. 264). I denne studien viser kapittel 4.3 til den metodiske gjennomføringen, hvor valg som er blitt tatt, og refleksjoner rundt dette presenteres. I kvalitativ forskning er det vanlig å formidle sitater fra intervjuer for å gi leseren mulighet til å komme «tettere på» empirien. Dermed kan det være praktisk å lage fiktive navn for alle informantene, samt en tabell med relevante karakteristika, slik at leseren hele veien har kjennskap til informantene i studien (Tjora, 2021, s. 266). I denne studien er alle informantene presentert med relevant informasjon i tabell 1, og presenteres i analysen med fiktivt navn, samt en forkortelse for tidligere trossamfunn.

Generalisering

Etter å ha behandlet reliabilitet og validitet i forskningen, gjenstår spørsmålet om resultatene i studien primært er av lokal interesse, eller om de kan overføres til andre informanter, kontekster og situasjoner. Dette spørsmålet er knyttet til studiens generaliserbarhet. Konsekvente krav om at samfunnsvitenskapene skal produsere generaliserende kunnskap innebærer ofte en antakelse om at vitenskapelig kunnskap må opptre som universell og gyldig til enhver tid og sted, og for alle mennesker (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 289).

I dette prosjektet er resosialisering et relevant tema, som også har overførbarhet til ulike situasjoner. Verbet «resosialisere» blir definert av Det norske akademis ordbok som «å gjøre i stand til å tre inn i normalt samfunnsliv igjen» (Det norske akademis ordbok, u.d.). I 2014 gjennomførte Statistisk sentralbyrå (SSB) en landsomfattende intervjuundersøkelse om levekår blant innsatte i norske fengsel (Revolv, 2014). Resultatene viste at flertallet av innsatte hadde utfordringer knyttet til resosialisering på ett eller flere områder. Undersøkelsen indikerer også en klar sammenheng mellom antallet levekårsproblemer den enkelte har, og i hvilken grad man selv har tillit til å unngå tilbakefall til kriminalitet etter løslatelse (Revolv, 2014). En rapport fra Justis- og beredskapsdepartementet dokumenterer en nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter soning. Rapporten presenterer tidligere regjeringers strategier for å redusere tilbakefall til ny kriminalitet, hvor strategiene er nært knyttet til innsattes levekår for å identifisere problemområder. Spesielt viktig er boligsituasjon, tilknytning til arbeidslivet, økonomi, rusproblemer og andre psykiske lidelser (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017-2021, s.4). I tråd med temaene i dette prosjektet, som blant annet omhandler resosialisering, kan det blant annet overføres til kriminalomsorgens mål om å forhindre tilbakefall til kriminelle miljøer etter soning.

4.7 Forskningsetiske problemstillinger

Etiske og moralske spørsmål utgjør en viktig del av forskningsprosessen, hvor denne studien har benyttet Kvale og Brinkmanns etiske problemstillinger ved syv stadier av prosessen (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 97). Forfatterne knytter disse etiske problemstillingene til tematisering, planlegging, intervjusituasjonen, transkribering, analysering, verifisering og rapportering (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 97). Før avgjørelsen om å delta i prosjektet ble tatt, fikk alle informantene tilsendt et informasjonsskriv med mulighet til å gjennomføre en uforpliktende samtale, eller skriftlig stille spørsmål før de signerte skrevet. Et skriftlig samtykke oppmuntrer deltakeren til å ta et aktivt valg angående forespørselen, og gir samtidig de beste mulighetene for å forstå prosjektets formål (Borge, 2003, s. 105). Retten til å bli informert innebærer at informantene skal få en detaljert redegjørelse av forskningens mål. Silverman påpeker også at noen forskere gjentar spørsmål om samtykke etter intervjuet, samt at enkelte kommer tilbake til informantene med sitater de ønsker å bruke for å sjekke om utdraget er tilstrekkelig anonymisert (Silverman, 2014, s. 149). I møtet med informantene startet hvert intervju med spørsmål om de ønsket å få tilsendt en sitatsjekk før oppgaven ble

levert. Tre av informantene ønsket dette, men samtlige fikk likevel en ny forespørsel mot prosjektets slutt. Det ble sendt sitatsjekk til fire av informantene, som ga muligheten til å se gjennom og godkjenne utdrag fra deres intervjuer.

Under selve intervjuet er det av betydning å ta hensyn til mulige konsekvenser for deltakerne, samt den større gruppen de representerer. Som forsker er det derfor nødvendig å sikre inngående kunnskap om undersøkelsesfeltet, blant annet for å avverge eventuell krenkelse av intervjuobjektens verdighet (Kvale & Brinkmann, 2021, s. 107). I denne studien har det derfor vært viktig å trygge informantene i forkant av intervjuet, samt legge til rette for at selve intervjuet oppleves positivt. Det var derfor av betydning å tilrettelegge for en fri samtale, hvor informantene kunne snakke fritt om de temaer det ble stilt spørsmål om. Erfaringen er at flertallet var engasjerte i denne tematikken, og opplevde det som viktig å få fortalt sin historie. En annen etisk vurdering er hensynet til tredjepersoner, og hvordan de både direkte og indirekte kan bli berørt av min forskning. Forskning på lukkede religiøse trossamfunn kan oppleves som en krenkelse av individets privatsfære for dem som fremdeles er medlem av disse trossamfunnene. Det har derfor vært av betydning å tilrettelegge at informasjonsbehovet søker informantenes erfaringer og opplevelser, slik at tredjepersoner ikke utgjør et sentralt utgangspunkt for studien.

Å drøfte problemstillinger innenfor et spesifikt fagområde betegnes som områdeetikk. Lars Johan Materstvedt (2018) argumenterer for at bruk av normativ etikk som analyseverktøy fordrer tre ulike utfall. Disse utfallene kan være a) konserverende b) radikaliserende og c) problematiserende. Konserverende utfall kan styrke en bestemt oppfatning eller praksis ved å frembringe argumenter som støtter den, mens et radikaliserende utfall kan bidra til enda kraftigere kritikk av en bestemt oppfatning eller praksis. Et problematiserende utfall kan generere en bestemt oppfatning eller praksis som tilsynelatende anses som ukontroversiell, men i realiteten er problematisk (Materstvedt, 2018, s. 27). I dette prosjektet står religion sentralt, hvor det er nærliggende å ta hensyn til analysens mulige fordring av nevnte utfall. Det er viktig å påpeke at dette prosjektet ikke har som hensikt å vurdere sannhetsgehalten i de respektive trossamfunnene, men heller å vurdere tidligere medlemmers subjektive erfaringer.

Kapittel 5.0 Internalisering av virkeligheten

Følgende analyse har som ambisjon å undersøke hvordan utbrytere av kristne trossamfunn opplever prosessen med å forlate sin menighet, og hvordan dette påvirker dere identitets- og meningsdannelse. Første bevegelse i en slik kunnskapsproduksjon er avhengig av å forstå hvilken virkelighetsforståelse som produseres innenfor menighetene. I dette analysekapittelet presenteres funn som skildrer informantenes oppvekst og liv i menigheten, basert på Berger og Luckmanns (2000) teori om hvordan mening og rutiner oppstår gjennom *institusjonalisering*. Kunnskaps sosiologien betrakter samfunnet som en forløpende dialektisk prosess, eksisterende både som en *objektiv* og en *subjektiv virkelighet* (Berger & Luckmann, 2000, s. 135). Den objektive virkeligheten er den virkeligheten individet har tilgang til gjennom samfunnet og institusjonene det er en del av. Den subjektive virkeligheten svarer derimot til det som faktisk internaliseres i den enkeltes bevissthet. Symmetrien mellom disse to virkelighetene er imidlertid ikke komplett, da det alltid er større «tilgang» på objektiv virkelighet enn det som overføres til den subjektive (Berger & Luckmann, 2000, s. 139). I selve kjernen av disse to virkelighetene står institusjonalisering som et sentralt begrep. Gjennom tre delkapitler vil dette analysekapittelet undersøke hvordan trossamfunnene fungerer som en produsent av både subjektiv og objektiv virkelighet, hvor måten å betrakte verden på skapes og opprettholdes gjennom sosial interaksjon. I senere analysekapittel vil denne kunnskapen gjøres relevant i forståelsen av hvilke prosesser som oppstår i selve bruddprosessen, og orienteringen mot en ny livsverden.

5.1 Sosialisering som grunnlag for tilhørighet og fellesskap

Selve essensen i Berger og Luckmanns teori om institusjonalisering er at hverdagens virkelighet vedlikeholdes gjennom rutinehandlinger, der den virkeligheten som skapes i ens bevissthet blir bekreftet gjennom interaksjon med andre. Virkeligheten blir i en slik forståelse vedlikeholdt gjennom sosiale prosesser (Berger & Luckmann, 2000, s. 152). Trossamfunnene som informantene representerer i denne studien, legger i ulik grad føringer for at ens relasjoner skal være begrenset til mennesker tilhørende samme trossamfunn. Dette fører til at deres virkelighet vedlikeholdes gjennom sosiale relasjoner som har dyrket en felles måte å oppfatte verden og seg selv på. Relasjonene fungerer derav som aktører som bekrefter den subjektive virkeligheten man er i besittelse av, samtidig som de påvirker hvilke verdier, holdninger og normer man bærer med seg (Berger & Luckmann, 2000, s. 152).

Et gjennomgående funn i det empiriske materialet viser at rutinemessige handlinger og praksiser i menigheten fungerer som produsenter av tilhørighet og fellesskap, hvor den kollektive religiøse forståelsen utgjør grunnlaget for dette. Tilhørighet og fellesskap er et resultat av sosialisering, som allerede starter i primærsosialiseringen, hvor individet sosialiseres inn i en verden gitt av sine foreldre (Berger & Luckmann, 2000, s. 136-137). Barnet påtar seg derfra sine omsorgspersoners roller og holdninger, hvilket vil si at barnet internaliserer dem, og gjør dem til sine egne (Berger & Luckmann, 2000, s. 137). I et trossamfunn bekreftes virkeligheten kontinuerlig gjennom sosialisering i et kollektiv av mennesker som deler samme religiøse overbevisning.

Åtte av de ni informantene i denne studien har vokst opp i en familie hvor en eller begge foreldrene tilhørte trossamfunnet forut for deres fødsel. Unntaket er en informant som selv valgte å bli medlem i voksen alder. En gjennomgående observasjon er at informantenes fritid ofte var begrenset til å gjelde aktiviteter godkjent av menigheten, som derav støttet dens verdier og tro. Fritid kan forstås som en kilde til livserfaringer, der tid igjen er en forutsetning for velferd. Tilfredsheten øker gjerne i takt med fritidens lengde og hva den brukes til (Barstad & Kjølsvold, 2022, s. 269, 275). Enkelte rapporterer om en følelse av manglende fritid, og at fritidens begrensninger hindret dem i å utforske andre interesser, samt etablere relasjoner med mennesker utenfor trossamfunnet. Flere ser likevel tilbake på aktivitetene som en positiv opplevelse, tross dens tidsbelastende karakter.

Vilde (BCC) vokste opp i Brunstad Christian Church, og forteller om en oppvekst som i stor grad kun handlet om menigheten. Aktivitetene som fylte hennes timeplan var ikke nødvendigvis knyttet til religiøs forkynnelse, men fungerte som produsenter for fellesskap og tilhørighet. Vilde (BCC) gjenforteller dette som positive erfaringer, men understreker imidlertid at det fratok henne muligheten til å bedrive aktiviteter utenfor menighetsregi. Hun henviser til dette som en følelse av manglende fritid, og et fravær av muligheten til å gjøre noe hun selv hadde lyst til:

Jeg er yngst av seks søsken med mor og far, vi bodde på et lite småbruk, og tilhørte da Brunstad kristelig menighet i [sted]. Grunnen til at jeg nevner det så fort er fordi hele oppveksten handlet egentlig bare om menigheten. Så, alt av både fritidsaktiviteter, venner og familien det var liksom.. menigheten.

[...] Jeg snakket litt med søsteren min om det i sted, mens jeg gikk på ungdomsskolen og videregående så hadde jeg opplegg hver eneste dag. Hvor det var liksom, ja etter skolen, så var hele timeplanen var fylt opp. Man hadde ikke tid til noe annet, så jeg hadde egentlig hele livet mitt i menigheten, og ikke noen fritidsaktiviteter utenom. [...] Jeg hadde ikke noe særlig fritid på en måte. Ikke noe jeg kunne gjøre som jeg selv hadde lyst til, følte jeg.

Lars (JV) forteller også om en oppvekst preget av aktiviteter og forkynnelse, noe han ser tilbake på som et tidkrevende prosjekt. Pål Repstad (2009) viser til at Jehovas vitner skaper et forhold mellom medlemmene og trossamfunnet ved en kombinasjon av omsorg og kontroll. Medlemmene får fylt mange av sine behov i trossamfunnet, og samtidig gjør trossamfunnet sterke krav på deres tid, engasjement og meningsprofil (Repstad, 2009, s. 56). Lars (JV) reflekterer over at hans personlighet trolig påvirket det høye nivået av deltakelse, som ut fra hans betraktninger var betinget av et pliktforhold, snarere enn et personlig ønske:

Mye av tida går med til det som handler om trossamfunnet, det var møteaktiviteter og sånt tre dager i uka. Også må man aktivt bli med, være med fra tidlig alder egentlig, fra seks årsalderen, være med ut å forkynne da.

[...] Det var jo veldig mye som dreide seg rundt det. Veldig mye i oppveksten rundt det å bli flink, og gjøre de rette tingene. Man betyr egentlig ikke så mye som individ, for man er egentlig bare syndige dårlige mennesker. Man er til for å gjøre de tingene som man får beskjed om da, gjennom Bibelen.

Intervjuer: Opplevde du læren i menigheten som noe sant og riktig?

Nei, det er det som er utfordringen min da, ikke sant. Jeg er en ganske sånn pliktoppfyllende fyr, det har jo sikkert litt med hvordan jeg er oppdratt og sånt. Men, jeg har jo aldri egentlig kjent på den troen. Jeg har aldri sånn kjent inni meg at dette her er det som er.. Jeg har bare gjort det som er riktig fordi at det er det som er forventet av deg da.

Charlotte (SDA) vokste opp i en familie hvor hennes far var Adventist, og introduserte henne og søsknene for trossamfunnet. Charlottes følelse av tilhørighet til trossamfunnet ble ytterligere styrket da hun begynte på en videregående skole for Adventister:

Jeg er oppvokst med en far som var veldig sånn streng innenfor det miljøet. Eller, streng Adventist da, så det var han som på en måte gjorde at alle oss vokste opp med den religionen. [...] Også gikk jeg på en internatskole, som var sånn adventist-internatskole på videregående. [...] Men, jeg ble egentlig mest engasjert etter at jeg

gikk på videregående der, fikk det kanskje mer sånn innprentet, og da møtte jeg også flere som var innenfor der, så da fikk jeg mer sånn tilhørighet til samfunnet.

Trossamfunnene fungerer som en arena hvor medlemmene sosialiseres inn i et miljø med mennesker som deler samme religiøse overbevisning. Ved at det legges føringer for deres fritid og sosiale relasjoner, forsterkes følelsen av identifikasjon til gruppen. Som et resultat av dette skapes en subjektivt sammenhengende og troverdig identitet hos medlemmene, der virkeligheten kontinuerlig bekreftes i samspill med andre gjennom engasjement og deltakelse. Individet blir derfra i stand til å forstå seg selv som et reflektert vesen, hvis handlinger og intensjoner gjenspeiler medlemmenes definisjoner av situasjonen. En slik prosess danner grunnlaget for den subjektive virkeligheten (Berger & Luckmann, 2000, s. 137). Oppveksten i menigheten gjør videre individet i stand til å internalisere de normer og verdier som gjenspeiler fellesskapet, hvilket gir individet mulighet til å oppfatte verden som en meningsfylt og sosial virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 136).

Victoria (JV) deler sin erfaring med å tilbringe betydelig med tid i menigheten, til fordel for blant annet skolearbeid. I motsetning til et flertall av Jehovas vitner hadde hun foreldre som ønsket at hun skulle gjøre det bra på skolen. Likevel var hennes personlige engasjement i menigheten så sterkt, hvilket medførte at hun prioriterte å etterleve menighetens råd og ønsker, fremfor foreldrenes. Hennes opplevelse var at menigheten var et trygt og godt sted hvor hun opplevde å få tilfredsstilt ulike behov:

På et tidspunkt i oppveksten hadde vi, jeg tror det var tre møter i uken, jeg tror det var til og med fire i begynnelsen. Så begynte de sakte å kutte ting ned til, jeg tror det til slutt ble to møter i uken. Det tok en del av fritiden min. Du måtte forberede deg til alle møtene, og du må forberede deg på å delta i møtene også, og det er ikke engang inkludert det å gå ut og forkynne.

Selv da jeg gikk på videregående, og burde ha vært fokusert på skolen, brukte jeg så mange timer på forkynnelse, og forsømte alt annet. Så ja, menigheten har jeg alltid sett på som en trygg havn. Personlig så vokste jeg ikke opp i en veldig funksjonell eller kjærlig familie, så menigheten for meg var min trygge plass, og jeg følte virkelig kjærlighet og støtte der. Det endret seg riktignok litt senere.

Lena (BCC) deler sine erfaringer fra tiden i menigheten, hvor aktiviteter som stevner og dugnader var vanlige. Dugnadsarbeid ga muligheten til å akkumulere timer som kunne brukes som betaling av eksempelvis camper:

Jeg har følt at det har vært greit, men jeg har ikke alltid følt at jeg hadde lyst til å dra dit på en måte. Og det har vært veldig mye. Det har på en måte vært frivillig, men samtidig så er det litt gruppepress på det. Det er ganske stort gruppepress på det, fordi det er noe alle vil og du blir på en måte veldig huset opp til at dette her er noe du vil.

Det er jo frivillig, men det er et veldig stort gruppepress. Og man vil jo på en måte gi alt man kan. Når jeg trodde på Gud, så var det på en måte en ... Jeg ville gjøre alt jeg kunne for å bli så bra som mulig. Og da legger man veldig stort press på seg selv, og når det da i tillegg er sånn at alle det gjør det, alle tenker sånn, så blir det et veldig høyt press.

Lena påpeker at høyt nivå av deltakelse ofte var et resultat av gruppepress. Dette fenomenet kan analyseres som et ledd i den objektive virkeligheten som konstruerer våre oppfatninger og handlinger av riktig og galt. Individuer i en gruppe kan påvirke hverandre til å adoptere bestemte oppfatninger som reproduseres i et forsøk på å tilpasse seg gruppen. Denne reproduksjonen kan oppstå enten for å unngå eksklusjon eller fordi individet antar at det gruppen anser som riktig, faktisk er det riktige

Jonas (L) tok selv beslutningen om å bli et medlem av menigheten han senere valgte å forlate. Han vokste opp i en delvis religiøs familie som gjennom hans oppvekst vekslet mellom ulike trossamfunn, som til felles var relativt konservative i sin tolkning av Bibelen. Det trossamfunnet Jonas aktivt valgte å bli en del av bekreftet de teologiske perspektivene han allerede hadde, som var betinget av hans holdninger og verdier:

Jeg har alltid opplevd meg selv som et syndig og svakt menneske, og det var godt å komme en plass der man anerkjente det. Og samtidig kunne forkynne at alt ikke var håpløst, alle har en sjanse til å komme til himmelen, uansett hva du har gjort, ikke sant. Det var liksom en menighet som kunne nevne synden ved navn som vi sier. Altså, det var noe jeg savnet i Den norske kirke da, hvor de snakker om at synd, det er å ikke sortere søppel. Jeg har ikke noen problemer med det, jeg klarer fint å sortere søppel. For meg så var det kanskje andre ting som var vanskelig, som jeg kanskje følte ikke ble anerkjent i Den norske kirke, men ble anerkjent der. Det var en trygghet i det, å føle litt bekræftelse der, at det var noen som tenkte likt. Det jo også andre ting, som syn på moralske spørsmål og embetsteologi og sånne ting da, som var mye tydeligere der enn andre plasser.

Trossamfunnene fungerer som institusjoner, hvor tilhørighet og fellesskap produseres gjennom sosialisering med mennesker i det religiøse fellesskapet. Informantene beskriver i stor grad en hverdag preget av rutinehandlinger og deltakelse i aktiviteter, hvor de interagerer med andre som bekrefter deres oppfatninger av situasjonen. Nivået av engasjement og

deltakelse legger også grunnlaget for hvordan individet oppfatter seg selv og verden rundt, gjennom en felles objektiv virkelighet. Et element ved teorien om institusjonalisering er at dannelse og opprettholdelse av sosial orden er avhengig av de tre dialektiske prosessene internalisering, eksternalisering og objektivisering (Berger & Luckmann, 2000, s. 9).

Internalisering refererer til prosessen hvor individet overfører trossamfunnets tro og praksis som en del av egen identitet og livsverden, mens eksternalisering viser til prosessen hvor individet utøver de tanker og verdier som er blitt internalisert. Når disse aktivitetene er blitt en del av virkeligheten oppstår objektivisering (Berger & Luckmann, 2000, s. 75-76).

Primærsosialiseringens funksjon er å internalisere virkeligheten som noe absolutt, hvor en vellykket institusjonalisering oppstår dersom denne absolutt-følelsen opprettholdes mens individet aktivt deltar i hverdagens verden (Berger & Luckmann, 2000, s. 150). Hverdagens virkelighet vedlikeholder seg selv ved at den får en konkret form i rutinehandlinger og bekreftes gjennom individets interaksjon med andre, som i det empiriske materialet foregår gjennom engasjement i trossamfunnene. De signifikante andre er de viktigste representantene for vedlikeholdelse av individets subjektive virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 153). Informantenes oppvekst i menigheten kan forstås som en kontinuerlig prosess hvor trossamfunnene vedlikeholder, modifiserer og omskaper deres subjektive virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 155).

5.2 Sosial identitet - betydningen av kollektiv identifikasjon i et trossamfunn

Institusjonaliseringen som foregår i et trossamfunn, gir dets medlemmer en sosial identitet og foreskriver deres selvforståelse. Den sosiale identiteten påvirker hvordan medlemmene ser på seg selv og sin plass i verden, ettersom sosial identitet gjerne er et resultat av den kollektive virkelighetsoppfatningen. En konsekvens av dette er imidlertid at det kan bidra til manglende følelse av tilhørighet til samfunnet utenfor. Et funn i det empiriske materialet viser at informantene gjør en todeling av identiteten sin: den de hadde som troende, og den de forsøker å anskaffe i det sivile livet. Identiteten i menigheten forstås som et resultat av den kulturelle konteksten, og den objektive virkeligheten som menigheten produserer. Ved at informantenes identitet utgjør en del av en kollektiv identitet, blir prosessen med å etablere seg etter bruddet utfordrende, da det også indikerer et tap av identitet. I dette kapitlet vil jeg vise hvordan man kan forstå sosial identitet som en forsterker av tilhørighet og fellesskap, som videre tjener til å forklare prosessene som oppstår når man velger å forlate trossamfunnet.

Charlotte (SDA) beskriver hvordan oppveksten hennes i stor grad var påvirket av hennes Adventistiske identitet. Både Tajfel og Jenkins fremhever i sine teorier en skillelinje mellom inn- og utgrupper, der Tajfels teori vektlegger hvordan inngruppen søker å være positivt særegen i forhold til utgruppen (Hogg, 2016, s. 7). Jenkins teori legger vekt på gruppeidentitet som et produkt av en kollektiv intern definisjon (Jenkins, 2004, s. 102-103). Charlottes betraktninger tydeliggjør i stor grad dette skillet mellom inn- og utgrupper, ettersom historiene hun ble presentert om utgruppen inneholdt negative kjennetegn. Den sosiale identiteten som etableres innenfor trossamfunnet bidrar til å markere dets medlemmer, hvor Jenkins poengterer at intersubjektivitet avhenger av en grense mot alt som ikke tilhører (Jenkins, 2004, s. 102-103). Charlotte (SDA) beskriver en svekket følelse i møte med utgruppen, noe som indikerer en motsetning til teorien om en følelse av å være positivt særegen:

Jeg følte meg alltid litt sær da, litt rar, fordi jeg hadde de spisereglene og fordi jeg hadde jo en identitet som at vi var Adventister, og sånn gjør vi det. Så jeg hadde jo den virkelighetsoppfatningen. Pappa var veldig sånn, vi må passe på så vi ikke blir, eller innenfor adventistsamfunnet er det en sånn tankegang om at det verdslige er på en måte litt ondt da, eller syndig. Så man må passe på så man ikke blir lurt, du må passe på så du ikke blir lurt av satan da, til å slutte å tro eller gjøre riktig, følge reglene og sånt da. Man må passe på så man ikke blir lurt. [...] Det var et veldig sånn tydelig skille, at de ikke var kristne og jeg var det. Så selv om jeg var venner med dem, så følte jeg meg veldig rar og annerledes.

Den sosiale identiteten, og måten man forstår seg selv på, formes blant annet av hvordan man blir behandlet og vurdert av medlemmer i sitt sosiale fellesskap. Victoria (JV) deler sin erfaring med å bli en gift kvinne i menigheten, med et eksempel som demonstrerer hvordan hennes identitet ble påvirket av andres evalueringer:

Noe jeg sliter litt med for øyeblikket er å finne min plass i verden. Slik jeg følte meg som en del av menigheten der, jo mer åndelig du var, jo flere gode ting du gjorde, jo mer ble du verdsatt og sett. Særlig som ung, og som tenåring, ble jeg alltid sett på som et godt forbilde for unge mennesker, og det fikk meg virkelig til å føle at jeg var en del av noe, og at jeg gjorde noe bra. Det forandret seg mye da jeg giftet meg for eksempel, for da bare forsvant verdien min. Jeg var ikke lenger bare en singel kvinne, eller en ung kvinne som ofret livet sitt for Gud. Nå var jeg bare noens kone, og det var hva mannen min gjorde som betydde noe. Hva jeg gjorde spilte ingen rolle i det hele tatt, og det var en veldig merkelig virkelighet å plutselig bli møtt med.

Seksualitet spiller en betydelig rolle i utformingen av en persons identitet. Når man vokser opp i et trossamfunn blir som nevnt identiteten påvirket av verdier, holdninger og meninger som eksisterer innenfor trossamfunnet. I flere av trossamfunnene som representeres i denne studien betraktes homofili som en umoral, noe som kan få konsekvenser for enkeltpersoner som ikke identifiserer seg som heterofile. Under to av intervjuene kom det frem at informantene oppdaget sin skeive identitet i ungdomstiden, noe de måtte skjule og som resulterte i en intern konflikt.

Charlotte (SDA) oppdaget på ungdomsskolen at hun var skeiv, og var klar over at dette ville bli negativt mottatt i menigheten. I hennes uttalelse fremkommer det hvordan den kollektive identiteten begrenser muligheten til å utfolde sin egen identitet, da den sosiale identiteten medfører et visst ansvar. Charlotte beskriver dette blant annet som et ansvar for egen frelse og et påbud om å ikke utføre handlinger som strider mot de sentrale verdiene i fellesskapet:

Det var masse fine ting, sånn med den tilhørighetsfølelsen. Jeg gikk jo litt all in når jeg begynte på videregående. Altså, jeg fant jo ut at jeg var skeiv. Det fant jeg egentlig ut på ungdomsskolen. Jeg hadde mye skam rundt det, for jeg visste jo hva pappa tenkte om det, og det var veldig sånn tydelig at homofili er feil. [...] Så, på videregående gikk jeg all in for å bli straight. Det funka jo veldig dårlig, men da fikk jeg på en måte bevist at jeg gjorde alt som de sa, ba masse og leste Bibelen og var veldig sånn, kjempe etter boka, og prøvde hardt. Også funka ikke det.

[...] Det er en av de tingene som er veldig sånn usunt da, med religion. Når man lærer at en del av seg er feil. Alt det stresset og det ansvaret man legger på folk med at, man må passe på, ikke bare har man ansvaret for sin egen frelse liksom, og det å følge alle regler og sånn, men man må også ta ansvar for andres. Man skal ha det ansvaret med å forkynne, ikke like sterkt som Jehovas vitner, men samtidig så har vi det vi også. Man skal prøve å få med så mange som mulig da, redde folk, ikke sant, fra fortapelse.

Tajfel beskriver hvordan sosiale grupper gir sine medlemmer en felles identitet, hvor det både foreskrives og evalueres hvem man er, hva man skal tro, og hvordan man skal oppføre seg (Hogg, 2016, s. 6). Kåre (JV) deler av det han selv definerer som en troskrise, som oppsto da hans seksuelle legning ikke lenger harmoniserte med menighetens verdier og normer. Han beskriver en følelse av at hans seksuelle legning, og derav identitet, ikke lenger ble anerkjent som en del av den intersubjektive forståelsen av handling og oppførsel. Som en konsekvens av dette valgte han å bekjenne sin egen seksuelle legning som en synd for å unngå utstøtelse:

I tenårene så oppdaget jeg at jeg likte gutter mer enn jenter, og det var jo et problem som jeg ikke snakket med noen om. Det er jo ikke noe Jehovas vitner godtar, altså de er jo mildere enn en del andre trossamfunn, for de driver ikke med noe konverteringsterapi eller noe forbønn eller noe sånn. Homofile handlinger er forbudt, og du får bare beskjed om at det skal du slutte med.

Intervjuer: Hadde du hørt noe om det i menigheten tidligere?

Ja, det visste jeg om, det var sånn læren var. Jeg snakket ikke med noen om mine egne følelser da. Etter hvert som jeg kom opp i tjuårene, og så at venner giftet seg og sånn, men jeg fant ingen, så ble det litt mer påtrengende personlig kan du si. Men jeg snakket jo ikke noe om mine følelser til venner eller familie.

Intervjuer: Hvordan påvirket disse følelsene troen din?

Da ble det litt gradvis en troskrise sant, altså jeg kjenner sånn og sånn, men det er galt, og hva skal jeg gjøre med det? Da jeg var 30 år hadde jeg et forhold til en mann, et kjæresteforhold en stund, men jeg fikk samvittighetsproblemer, så jeg gikk til de eldste og bekjente min synd. Jeg følte at jeg gjorde noe galt, og de nedsatte et såkalt dømmende utvalg, tre eldste, så måtte jeg fortelle om det jeg hadde gjort, og hensikten med møtet er at de skal se om vedkommende angret. Hvis de mener at du ikke angret så vil du bli utstøtt. Hvis de tror at du angret, etter deres vurdering da, så blir du ikke utstøtt. Men, de var snille, de utstøtte meg ikke, men de ga meg såkalte restriksjoner et halvt års tid.

Kåre (JV) forteller at han anget på det tidspunktet, noe han beskriver som en konflikt mellom tro og identitet. Han forteller også at han gradvis utviklet det han betegner som en kynisme, hvorpå han til slutt bestemte seg for å ikke avsløre det han hadde gjort privat for de eldste i menigheten.

Institusjonaliseringen av et trossamfunn spiller en avgjørende rolle i dannelse av ens sosiale identitet, og selvforståelse, da identiteten skapes som et resultat av sosiale, kulturelle og religiøse faktorer. Den sosiale identiteten påvirker hvordan medlemmene ser seg selv og sin plass i verden, og kan generere til en manglende følelse av tilhørighet til det bredere samfunnet. Charlotte (SDA) og Kåres (JV) erfaringer er viktige bidrag for å forstå hvordan den sosiale identiteten, med tilhørende normer og verdier, kan ha en betydelig innvirkning på deres selvfølelse, og illustrerer hvordan de følte seg annerledes til sammenligning med gruppen. Videre vil sosial identitet være relevant for å forstå prosessen etter bruddet, etter som et brudd med gruppen også medfører tap av den sosiale identiteten.

5.3 Dommedagsvisjoner og persepsjoner av samfunnet utenfor menigheten

Det religiøse fellesskapet som et trossamfunn er, bidrar til at medlemmene internaliserer menighetens verdier og normer, og gjør dem til en del av sin subjektive virkelighet. Det bidrar også til en opplevelse av likhet, hvilket skaper fellesskap. Imidlertid kan det føre til kulturell isolasjon, som begrenser eksponeringen for alternative perspektiver og synspunkt. Denne begrensningen kan ut fra kirke-sekt typologien forstås gjennom at *sektene* går inn for å være et moralsk fellesskap som er isolert og tilstrekkelig i seg selv (Pollan, 1960, s. 7). En slik eksklusivitet fordrer visse sanksjoner for å unngå avvik fra trossamfunnets retningslinjer, hvilket gjør at trossamfunnene krever en viss autoritet over den enkelte (Berger & Luckmann, 2000, s. 77). Det kollektive lageret kan kunnskap kan dermed inkludere oppfatninger som genererer frykt, for å unngå avvik fra retningslinjene. Flere av informantene deler historier som minner om en fryktkultur, blant annet gjennom troen på dommedag eller frykten for de som ikke tilhører samme gruppe. Dette er spesielt tydelig blant dem som vokste opp i Jehovas vitner, der læren om Harmageddon spiller en sentral rolle i trossamfunnets fortellingsdimensjon. Slike fortellinger kan fungere som et virkemiddel for å opprettholde medlemmenes troskap til læren, samt at individet kan oppleve å måtte rette seg etter dette, for å forhindre at man blir gjenstand for ulike sanksjoner og/eller konsekvenser.

Martine (JV) vokste opp med troen på at dommedag skulle inntreffe, og gjengir dette som noe hun så frem til. For Jehovas vitner er dommedag forbundet med paradiset fremkomst, et sted som blir beskrevet med positive egenskaper. Desto eldre hun ble, jo mer begynte hun imidlertid å forstå konsekvensene av kommende dommedag og beskriver en manglende tro på at hun skulle eldes:

Da jeg var liten så var det noe jeg gledet meg litt til. De var veldig sånn, «når det blir paradiset så blir det så fint, og vi kan leke med alle dyrene, og alt blir fint og flott». Så da jeg var liten gledet jeg meg, men jo eldre jeg ble, i hvert fall etter at jeg ble voksen, så ble det mer og mer sånn dread, at, okei det her skal komme liksom. Samtidig så var jeg veldig sånn innforstått med at det kommer jo snart, jeg skal ikke bli gammel. Det er veldig rart å tro det hele livet, at du aldri skal bli gammel fordi foreldrene dine har sagt det fra du er liten. Det blir du ikke, fordi paradiset kommer før det, og da skal vi leve evig. Da stopper du å eldre. Jeg fikk jo ganske sånn sjokk da, når jeg aldri hadde trodd at jeg skulle bli tretti år gammel, også ble jeg det. Så tenkte jeg bare «herregud! I alle dager? Det her går jo ikke an engang! Hva er det som skjer nå?». Det skulle

komme når jeg var liten, når jeg var liten kid så var jeg overbevist om at dette skulle komme.

Kåre (JV) vokste opp i en familie der kun hans far var troende, til tross for at foreldre var gift. Læren om kommende dommedag medførte dermed en frykt for morens skjebne, en frykt for at hun ikke ville overleve. Senere i livet utviklet han evnen til et minstemål av tvil da han frigjorde seg fra disse tankene:

Det jeg var redd for var at min mor skulle dø i Harmageddon. Når jeg var i oppveksten og hun ikke var med i menigheten så tenkte jeg at Gud kommer og dreper henne en dag. Jeg tenkte også at kanskje han ikke finner meg verdig heller. Det var det jeg tenkte i barndommen, også la jeg etter hvert de tankene vekk. De har en sånn lære om at det er noen få utvalgte da, 144.000, de fleste av de er død for lenge siden, de skal komme til himmelen og regjere med Jesus, mens de som overlever skal få leve i Paradis på jorden. Det er en ganske ekstrem lære da, at det er ikke noe håp for de som ikke er fullt og helt Jehovas vitner.

Læren og troen på dommedag kan betraktes som en konstruksjon av den sosiale virkeligheten som opprettholdes gjennom interaksjon og delte rituelle praksiser. Oppfatningen om en kommende dommedag skaper felles frykt blant tilhengerne, som bidrar til å stryke deres følelse av fellesskap, og oppmuntrer til felles innsats for å møte frykten sammen. Samtidig fører dette til en kollektiv forståelse av at de som ikke deler samme tro, ikke tilhører den objektive virkeligheten, og dermed ekskluderes fra det indre fellesskapet. Dette styrker avstanden mellom de som tror og ikke tror, som igjen forsterker den tette interne forbindelsen blant trossamfunnets medlemmer.

Som barn ble Lars (JV) fortalt at jorden skulle gå under, og at alle som ikke var Jehovas vitner, inkludert hans besteforeldre ville dø. Selv om han aldri fullstendig trodde på dette, var det likevel noe som påvirket hans oppvekst:

Jeg tror det ligger ganske mye frykt som man kanskje ikke tenkte på som frykt da man var små. Så ser man i voksen alder at, det her er jo ikke helt optimalt for hvordan man skal bli et menneske som skal takle livet. [...] Jeg fikk aldri en følelse av at «nå skjer det snart».

Intervjuer: Tenkte du at dersom det skulle skje, så ville du overleve, mens vennene dine som du lekte med ikke ville gjøre det?

Ja, det var det jeg aldri fikk til å henge sammen. Jeg tror at jeg i en ganske tidlig alder lagde meg en slags form for en, jeg vet ikke hva psykologer og slikt kaller det da, men lagde meg et slags vern mot den realiteten. Jeg så det aldri som en realitet, jeg trodde ikke det skulle skje liksom, at kompisene mine jeg hadde som ikke var Jehovas vitner skulle dø. Så jeg hadde aldri en sånn iherdig, at nå skal jeg omvende folk for å redde dem liksom.

Charlotte (SDA) beskriver sin barndom som preget av en frykt for endetiden. I løpet av oppveksten ble hun konfrontert med budskapet om at alle som ikke delte samme tro som henne var dømt til å dø. Dette skapte en bekymring og stress rundt morens skjebne, ettersom hun hadde sluttet å være aktivt engasjert i den kristne troen:

Det som er litt sånn spesielt med dem, er at de er veldig opptatt av endetiden, og hva som skal skje sånn, rett før Jesus kommer tilbake igjen. Det er veldig sånn fokus på hvor jævlig det kommer til å være for Adventistene da, eller kristne generelt, at vi kommer til å bli forfulgt, og til slutt så kommer alle som ikke er Adventister da, eller som ikke har omvendt seg, de kommer til å dø. Så skal det være skikkelig kjipt for oss å se på. [...] så jeg var veldig stressa for at mamma for eksempel, som sluttet å gå i kirka, og slutta å være aktiv kristen. Jeg ble kjemperedd for at hun skulle da dø, ikke sant. Så det er jo ganske stressende.

Vilde (BCC) som vokste opp i Brunstad Christian Church vokste ikke opp med en visjon om dommedag, men gir en interessant betraktning rundt hvordan trossamfunnet oppmuntrer til konformitet blant medlemmene. Hun hadde et høyt nivå av engasjement i menigheten, og forteller hvordan dette på et tidspunkt førte til depresjon:

Jeg trodde helt og fullt på alt som ble sagt, også var jo mye av det de sa at man må velge å tro. Så, hvis du ikke trodde, så hadde du på en måte ikke valgt det. Jeg følte at hvis jeg gjorde som budskapet sa, at dersom man skal bli kvitt all synd, og bli et bedre menneske, så ville ting gå bedre. Det er på en måte naturlover, ikke sant, at hvis du er snill og god, så er folk snill og god, som oftest. Jeg kunne se at alle de her tingene funket, noe som gjorde at jeg ble mer og mer overbevist. Det var egentlig ikke noe rom for tvil heller, sånn sett.

[...] Det var veldig viktig for dem å si at man ikke var bra nok, at man konstant måtte jobbe med seg selv. Hvis man følte at man var bra nok, så hadde man ikke lett godt nok etter ting som var dårlig med en. Da jeg var på bibelskole husker jeg det var en som sa, på kvelden pleide hun å tenke gjennom alle tingene hun hadde gjort galt den dagen, sånn at hun kunne skjerpe seg og bli bedre. Jeg endte da opp med å ligge der kveld etter kveld og tenke over alt det gale jeg hadde gjort, og hvor fæl jeg var. Også var budskapet i tillegg, at de direkte sa sånn «dere er ingenting, dere er bare støv, husk

at det er kun ved Gud at dere er noe». Så det var veldig, iallfall for meg, så var det veldig nedbrytende, jeg ble jo deprimert av det.

Primærsosialiseringen er først og fremst avhengig av at språket internaliseres, som ved hjelp av dette utvikler ulike motivasjons- og fortolkningsmønstre som internaliseres som institusjonelt definerte (Berger & Luckmann, 2000, s. 140). Mønstrene utstyrrer barnet med institusjonaliserte programmer for dagliglivet, hvor barnet tilegner seg kunnskap om «hvorfor» programmene er som de er – for eksempel å utføre ritualer for å unngå at gudene vil bli sinte, eller å være lojal ovenfor høvdingen for å få støtte i farefulle tider (Berger & Luckmann, 2000, s. 140). I trossamfunnene bidrar ulike læredimensjoner som fremkaller frykt til å styrke båndene mellom medlemmene, og generere høye nivåer av forpliktelse. Medlemmene er avhengige av å delta i ulike ritualer eller leve på spesifikke måter for å unngå sanksjoner, blant annet når dommedag inntreffer. Grensen mellom de som overlever og de som ikke gjør det legger grunnlaget for identifikasjon: hvem tilhører og hvem tilhører ikke. En slik kategorisering gir medlemmene en felles oppfatning av hvordan de bør leve for å unngå straff. I barndommens verden skapes tillit, ikke bare til de signifikante andre, men også til deres definisjoner av situasjonen. Først i senere stadier er individet utstyrt med verktøy for å nærme seg et minste mål av tvil (Berger & Luckmann, 2000, s. 141). Hos informantene skapes følelsen av frykt i barndommens verden, hvor erkjennelsen og bruddet i senere stadier fører til manglende tillit til at menighetens definisjoner av virkeligheten er de mest holdbare.

5.3.1 Utgruppen som en kontrast til menighetens identitet og praksis

Den sosiale identiteten som markerer medlemskapet i trossamfunnet, fører som nevnt med seg en grense mot alt som ikke tilhører. Innen sosial identitetsteori kategoriseres dette som en inn- og utgruppe. Typologien kirke-sekt fremhever hvordan sekten vanligvis oppstår som et resultat av en splittelse innenfor kirken, der den nye retningen ofte er mer radikal og fungerer som en protest ovenfor samfunnet som helhet (Dawson, 2006, s. 26). Ifølge Pål Repstad (2009) hevder Jehovas vitner at deres lære er den eneste sanne, og at alle andre religiøse trossamfunn tar feil. En slik differensiering krever en betydelig innsats for å sikre at medlemmene tilegner seg den korrekte lære (Repstad, 2009, s. 56). Oppfatningen av andre mennesker og trossamfunn fører gjerne med seg en gjensidig forsterkning av det negative forholdet mellom Jehovas vitner og storsamfunnet. Skepsisen fra storsamfunnet blir tydelig gjennom mediedekning, men også på mikroplan gjennom stengte dører, og mangelen på velkomst som misjonerende vitner opplever (Repstad, 2009, s. 57).

Dokumentaren produsert av Brennpunkt for NRK understreker storsamfunnets skepsis mot det de omtaler som lukkede trossamfunn. En del av kritikken peker på hvordan trossamfunnene isoleres fra omverdenen, hvor det blant annet er oppfordret til å unngå vennskap og ekteskap utenfor menighetene. Det fører til en form for isolasjon fra omverdenen, som sammen med tett intern samhandling i trossamfunnet kan betraktes som en vedlikeholdsstrategi (Repstad, 2009, s. 59). I dette delkapittelet utforsker jeg nærmere hvordan tett intern samhandling nettopp fungerer som en vedlikeholdsstrategi, hvor det skapes en grense mot dem som ikke tar del i den objektive virkeligheten.

Majoriteten av informantene har gått på offentlige skoler, og dermed delt skolegang med jevnaldrende utenfor trossamfunnet. Flere rapporterer om utfordringer med å etablere vennsksrelasjoner, grunnet religiøs tro og lære som oppmuntrer til å unngå omgang med de *verdslige*. Begrepet brukes for å referere til de som ikke er medlemmer av trossamfunnet. Lars (JV) deler sin erfaring med å bli holdt utenfor aktiviteter, hovedsakelig på grunn av trossamfunnets syn på de *verdslige*:

En var ikke med på noe sånn organiserte idretter, ikke med på noe sånt, happening eller klassefester eller sånn type ting da. Innenfor trossamfunnet så blir jo det å være sammen med verdslige, som de blir kalt da, folk som ikke tror på det samme, dårlig omgang. Så man var jo ikke med på det.

Martine (JV) beskriver en følelse av å være annerledes på skolen, delvis grunnet fraværet i sosiale sammenhenger som barn. Til tross for at hun lekte med klassevenner som ikke tilhørte Jehovas vitner, kunne hun ikke utvikle nære vennsksrelasjoner:

Jeg hadde ikke sånn super fæl oppvekst, men jeg husker at jeg merket at jeg følte meg veldig annerledes. Når alle de andre barna gikk på bursdager og sånn, så var jeg ikke med. Hvert fall når det er et lite sted, en liten klasse, da føler du deg veldig utenfor når du er det ene barnet som ikke kan gå i bursdager, og ikke feire ting. [...] Jeg var jo venn med dem, men jeg var også veldig sånn, de kommer ikke til paradiset, så jeg kan ikke være kjempegod venn med dem. Det en sånn motsigelse da, i Jehovas vitner, på en måte så står det «det er bare Jehovas vitner som skal overleve». Hvordan overlever du? Du må være døpt. Samtidig så er det kun Gud som vet hvem som skal overleve, og han ser på hjertene til folk. Hvis jeg kom hjem fra skolen og var lei meg fordi jeg trodde at klassevennene mine skulle dø, så var mamma sånn «nei, men du må bare tenke på at Jehova ser hjertene til folk. Det kan jo være at de ser lyset, og at han ser hjertene deres». Hun prøvde å trøste meg, men samtidig så står det jo i litteraturen, at

det ikke.. Det er en kontradiksjon, men jeg trodde jo de skulle dø. Det er jo helt forferdelig, det påvirker jo hvordan du ser hele verden. Jeg var vel kanskje veldig sånn «good girl» når jeg vokste opp, og jeg tok det her veldig alvorlig, gikk og forkynte på feltet, og familien min var veldig strikt.

I slike situasjoner bidrar skillet mellom inn- og utgruppen til å forsterke en negativ holdning både mot andre trossamfunn, og samfunnet generelt. Sosial identitetsteori søker å forklare hvordan mennesker som tilsynelatende ligner hverandre har en felles intersubjektivitet, som også fremstiller en grense mot alt som ikke tilhører den intersubjektive identiteten. En definisjon av «oss» innebærer også en definisjon av «dem», hvorpå det å fraråde relasjoner med mennesker utenfor trossamfunnet fører til en form for isolasjon fra omverdenen. Trossamfunnet som institusjon bygger på etablerte praksismønstre som gir en spesifikk individuell identitet til sine innehavere (Jenkins, 2004, s. 45). En tett intern samhandling fungerer som en vedlikeholdsstrategi, der fraværet av sosialisering og deltakelse i aktiviteter vedlikeholder den interne samhandlingen.

5.4 Oppsummerende diskusjon

Formålet med dette analysekapittelet har vært å oppnå innsikt hvilken virkelighetsforståelse som produseres innenfor trossamfunnene, med utgangspunkt i hvordan sosial identifikasjon blir etablert og opprettholdt. Informantenes virkelighet blir konstruert gjennom at trossamfunnet tilbyr en måte å forså verden på, hvilket gir mening til deres opplevelser og eksistens. Trossamfunnets tolkning av virkeligheten blir dermed en del av den institusjonaliserte virkelighetsoppfatningen, som kan forstås som både en objektiv og subjektiv virkelighet.

Sosialisering spiller en sentral rolle i produksjonen av virkelighetsforståelse. Gjennom engasjement og deltakelse internaliseres verdier, tro og perspektiv på virkeligheten, og skaper derav en institusjonalisert virkelighetsoppfatning. Et av hovedfunnene viser hvordan de institusjonelle trekkene i trossamfunnene fremmer et sterkt fellesskap, gjennom dannelsen av en intersubjektivitet som forsterker opplevelsen av en inn- og utgruppe. Oppveksten i trossamfunnene kan betraktes som en arena for både primær- og sekundærsosialisering, som både skaper og videre opprettholder subjektiv og objektiv virkelighet.

Studien viser empirisk at trossamfunnene legger til rette for høy grad av integrering fra tidlig alder, der både primærsosialisering og sekundærsosialisering finner sted internt i trossamfunnet. Trossamfunnene innehar visse nivåer av forpliktelse, som blant annet gir utslag på medlemmenes sosiale identiteter, og hvordan trossamfunnene som gruppe forholder seg til samfunnet utenfor. Det kan imidlertid argumenteres for at sosialiseringen i barndommen aldri blir fullstendig, da flere av informantene rapporterer om manglende samsvar mellom egne, og trossamfunnets oppfatninger av virkeligheten. Et slikt funn kan imidlertid også være en konsekvens av biografiske fortellinger, som fordrer historier betinget av utvalget minner. Det er dermed viktig å understreke at gjenfortellingen av livshistorien utgjøres av fortellingens nåtid (Rosenthal, 2004, s. 49-50).

Begrepet «signifikante andre» spiller en viktig rolle i forståelsen av hvordan identitet og en sosial verden skapes gjennom samhandling. Begrepet teoretiserer hvordan individet utvikler en forståelse av seg selv, og den verden det eksisterer i. Ifølge Berger og Luckmann formidles en spesifikk kulturell og sosial orden gjennom signifikante andre, som har ansvaret for individets sosialisering (Berger & Luckmann, 2000, s. 65 & s. 136-137). Analysekapittelet betrakter menighetenes eksklusivitet i lys av kirke-sekt typologien, hvor sektene opprettholder visse klare krav for tilhørighet (Dawson, 2006, s. 26). I denne sammenhengen vurderes menighetenes eksklusivitet å gjelde gjennom ulike former for aktiviteter, samt sanksjoner som forhindrer avvik fra trossamfunnenes retningslinjer. En avvikelse fra institusjonelt «programmerte» handlingsforløp kan forstås som et lydighetsproblem. Når individet sosialiseres inn i en institusjonell kontekst, krever dette en innføring av sanksjoner. Trossamfunnet vil, og må, kreve en viss grad av autoritet over den enkelte, uavhengig av de subjektive betydningene individet tillegger den konkrete situasjonen (Berger & Luckmann, 2000, s. 77). Desto mer institusjonalisert atferden er, desto mer forutsigbar er den, og resultatet av dette er at den også er mer kontrollert (Berger & Luckmann, 2000, s. 77). En slik forståelse innebærer at et trossamfunn kan oppmuntre til konformitet blant medlemmene, hvilket instruerer dem til å følge normer og regler for å unngå fordømmelse eller sanksjoner. Konformitet blant medlemmene opprettholder den institusjonaliserte virkelighetsoppfatningen, ettersom avvikende perspektiver vil bli avvist eller ignorert av fellesskapet. Det empiriske materialet viser at en del av denne kontrollen kommer til uttrykk gjennom oppfordringen til å unngå relasjoner med mennesker utenfor trossamfunnet, samt gjennom ulike fortellinger, som blant annet kommende dommedag. Flere av informantene har imidlertid gått på offentlige skoler, hvilket tilbyr en viss frihet til å bestemme over eget

kontaktmønster. Pål Repstad argumenterer for at dette kan gi opphav til usikkerhet, diskusjoner og kreative mellomløsninger (Repstad, 2009, s. 59).

Dette kapitlet har demonstrert hvordan sosialiseringssjessene innlærer et institusjonelt forråd av kunnskap som en objektiv sannhet, som deretter internaliseres som en subjektiv virkelighet. Den internaliserte virkeligheten har i sin tur makt til å forme individet (Berger & Luckmann, 2000, s. 81). Tidligere forskning på utbrytere fra Jehovas vitner viser at de verdslige forskjellene mellom Jehovas vitner og ikke-vitner fungerer som avskrekkende faktorer mot å forlate trossamfunnet (Ransom et al., 2020, s. 54-55). I den videre analysen vil jeg undersøke hvilke faktorer som spiller en avgjørende rolle for et brudd med et etablert fellesskap, samt hvilke konsekvenser det medfører for individet.

Kapittel 6.0 Utforskning av tvil til tap av subjektiv virkelighet

Første analysekapittel undersøker hvordan trossamfunnet skaper sosial orden gjennom rutiner og fellesskap, som fungerer som en beskyttelse mot tvil og potensiell usikkerhet for verden og livet. Det ble også fremhevet enkelte trekk som for flere av informantene har vært første beveger mot å betvile virkelighetsforståelsen som tilbys av trossamfunnet. En vedvarende oppgave for mennesket er å skape et trygt og meningsfullt kosmos som en livsverden. Like fullt ligger alltid den radikale tvilen som en mulighet, der den meningsfulle livsverdenen kan bryte sammen, og føre til kaos. I det påfølgende analysekapittelet er målet å kartlegge hvilke faktorer som er avgjørende for å bryte med et trossamfunn. Gjennom tre deler vil kapittelet utforske prosessen fra tvilen etablerer seg, til bruddet blir uunngåelig. Dette vil bli analysert ved hjelp av teori om opprettholdelse av subjektiv virkelighet, i tillegg til Williams' modell for utstøtning.

6.1 Tvil til den objektive virkeligheten

Samtalen fremheves av Berger og Luckmann som det viktigste redskapet for vedlikehold av virkeligheten (Berger & Luckmann, 2000, s. 155). En påbegynnende tvil til egen virkelighet, som her illustreres gjennom tvil rundt egen religiøsitet, blir virkelig på en helt annen måte når den diskuteres. Samtalen vedlikeholder virkeligheten ved at ulike erfaringselementer snakkes gjennom, og tildeles en bestemt plass i virkelighetens verden (Berger & Luckmann, 2000, s. 156). I deres teori betraktes samtalen som et vedlikeholdssystem, som skiller mellom *vellykket*

og *mislykket* sosialisering. Vellykket sosialisering forklares med høy grad av symmetri mellom den objektive og subjektive virkeligheten, mens mislykket sosialisering innebærer en asymmetri mellom de to (Berger & Luckmann, 2000, s. 165). Det empiriske materialet viser at prosessen mot bruddet starter med en gradvis tvil, hvor den subjektive virkeligheten begynner å vike fra den objektive virkeligheten som trossamfunnet tilbyr. Dette kan forstås som et uttrykk for mislykket sosialisering, som videre vil undersøkes nærmere.

Funnene indikerer at veien mot bruddet starter med en mislykket opprettholdelse av virkeligheten. Som vist i foregående analysekapittel, rapporterer flere at deres trossamfunn frarådet å etablere nære relasjoner til mennesker utenfor menigheten, uten at eventuelle relasjoner ville føre til direkte konsekvenser. Flere forteller at en uttrykt skepsis til den objektive virkeligheten ofte ble avfeid med det som ble ansett å være logiske forklaringer. Et begrenset nettverk utenfor trossamfunnet og lite rom for tvil internt i menigheten, indikerer få muligheter for å diskutere påbegynnende tvil. Et slikt tilfelle krever dermed alternative løsninger for å utforske tvilen.

Det empiriske materialet viser at tvilen både kan etablere seg som en umiddelbar og sterk opplevelse, eller som en gradvis prosess uten umiddelbar respons. Kåre (JV) beskriver at hans prosess med å tvile begynte da han delte noen kritiske refleksjoner med en venn utenfor trossamfunnet:

Jeg hadde fått en del betenkeligheter, og jeg husker at jeg snakket med en kollega som også ble en god kamerat, som ikke var Jehovas vitner. Jeg betrodde en del av min troskonflikt og dobbeltmoral med han, som jeg oppdaget. Han sa «du er på vei ut av den sekten. Det du må gjøre er at du må skaffe deg venner slik at du har et nettverk utenfor». Det var et godt råd, det fulgte jeg også. Jeg hadde jo allerede han som en god kamerat da, og flere andre som jeg etter hvert knyttet meg til som også var utenfor menigheten. Så det var en gradvis prosess.

Han var den yngste i søskenflokk, med søsken som var i tenårene da han ble født. Det var kun han av søsknene som vokste opp i menigheten, hvor han uttrykker et savn etter alternative samtalestrukturer i barndommen som kunne gitt ham flere perspektiver. Han viser imidlertid til en hendelse som fant sted da han besøkte sin onkel som ikke var et Jehovas vitne. En samtale mellom hans onkel og far ga ham senere muligheten til å utforske den påbegynnende tvilen:

Jeg diskuterte det her forleden med min søster, når jeg var i tenårene så var det ingen i familien som ga meg noen seriøs input, sånn at jeg kunne skjønne at Jehovas vitner tok feil. Min søster mener at de gjorde det da, men jeg kan ikke huske det.

[...] Jeg husker at det var en onkel som fikk meg til å tenke når jeg var 13 år. Vi bodde hos min tante og onkel, og min onkel var ganske intelligent og kunnskapsrik. Jeg husker en kveld jeg lå i sengen, jeg var 13 år, og far og onkel satt i stuen og diskuterte. Ingen av de argumentene min far hadde fungerte, min onkel hadde knallharde argumenter mot Jehovas vitner sin tro. Jeg tenkte da, når jeg var 13 år, at dersom Jehovas vitner har sannheten, hvorfor klarer ikke da min far å forsvare troen sin? Det gjorde inntrykk på meg den gangen, det min onkel sa til min far. Jeg sa det her til min søster for ikke så lenge siden, og hun var litt såret, for hun mener at hun også hadde prøvd å få meg på andre tanker, men jeg kan ikke huske at det var noe som gjorde inntrykk, altså.

Intervjuer: Tenker du at noen burde ha prøvd å fortelle deg noe annet tidligere?

Ja, men det var ingen seriøse argumenter. Det vil si, moren min hadde en del ting som også gjorde inntrykk, hun var opptatt av dette med kvinnesynet til Jehovas vitner, og jeg var jo egentlig langt på vei enig med henne i det hun sa. Min far hadde ingen fornuftige argumenter mot det heller, men det var det som var hennes ting da, mot Jehovas vitner.

Selv om denne hendelsen ikke utløste startskuddet for Kåres (JV) senere brudd med trossamfunnet, illustrerer den det begrensede rommet for kritisk tenkning og alternative perspektiver. Pål Repstad (2009) påpeker at det er lite rom for å komme med åpen kritikk av Jehovas vitners offisielle synspunkter. Det blir sett i sammenheng med at den teokratiske tenkningen setter likhetstegn mellom Guds vilje, og de offisielt gjeldende synspunktene. Dermed kan kritikk av trossamfunnet oppfattes som å kritisere Jehova (Repstad, 2009, s. 56).

Martine (JV) deler at det hun beskriver som sin «mentale sperre», ble utfordret da hun åpnet for et skiftende samtalesystem. Hun hadde noen bekjente utenfor trossamfunnet, som tjente til hennes påbegynnende nysgjerrighet og ønske om å utforske den «mentale sperren». For henne ble NRK Brennpunkt sin dokumentar et sentralt utgangspunkt for hennes påbegynnende tvil, da den ga henne muligheten til å se trossamfunnet i et nytt lys:

Jeg hadde liksom begynt å utforske det, så jeg hadde allerede begynt å utfordre den mentale sperren. Jeg hadde jo også et par nære venner som jeg snakket med, og sa det

til, så når den dokumentaren her kom ut var det flere som sendte det til meg. Sånn, «se hva som har kommet ut», nysgjerrigheten min klarte ikke å.. Selv om jeg tenkte at «det her burde jeg ikke se, for det her er negativt», men siden jeg allerede var på en sånn utforskende greie så var jeg sånn, nei vet du hva, fuck it, jeg bare ser den. Jeg tenkte at jeg må jo se om det er sant, tenk om de bare lyver, ikke sant. Så, jeg så den da, men det satt først veldig langt inne, men så ble jeg bare sånn, alt de sier er sant, jeg vet at det er sant, det her er 100% riktig. Da skjønnte jeg at det her er 100% riktig, se hvor ille det er liksom.

Victoria (JV) var gift i menigheten, og forteller at mannen hennes begynte å utforske noen kritiske perspektiver av trossamfunnet. For henne begynte tvilen som en spirende nysgjerrighet som hun opprinnelig var skeptisk til, men som raskt utviklet seg til å bli en erkjennelse:

Det var mannen min som begynte å tvile på troen. Han kom over en haug med ting som ikke satte Jehovas vitner i et veldig godt lys. Jeg var veldig skeptisk, jeg hadde fått beskjed om ikke å gå i nærheten av sånt. Jeg var veldig sint på ham for at han gjorde det, fordi for oss var det et spørsmål om liv og død. Så dette var et alvorlig problem, men jeg ble veldig nysgjerrig, så jeg endte også opp med å se på noen artikler og videoer, og det tok ikke veldig lang tid å innse at det jeg hadde trodd på hele livet bare var tull. Sånn, det var ikke ekte.

Geir (JV) beskriver tvilen som en gradvis prosess der han i begynnelsen tvilte på visse tolkninger av Bibelen. På eget initiativ utforsket han denne tvilen, som ble enda sterkere da han leste litteratur om totalitære regimer, som bidro til at han kunne betrakte sitt eget trossamfunn i lys av dette. Hans utsagn viser hvordan det begrensede rommet for tvil og diskusjon internt i menigheten, krever at individet finner alternative løsninger for enten å opprettholde, eller endre sin forståelse av virkeligheten:

Det var en veldig gradvis prosess hvor jeg la merke til ting som skurret i regionen. Altså, jeg vokste opp som et Jehovas vitne, mine foreldre var det, min mormor var det, så jeg var tredje generasjon, og har jo da vært utsatt for denne hjernevaskingen gjennom hele livet. Da jeg var i midten av 30-årene begynte ting å skurre, og det var at Jehovas vitne sin lære ikke henger på grep med Bibelen. Når jeg begynte å poke i det så var folk negativ til det, og forsøkte å få meg til å tie.

[...] Etter hvert som jeg undersøkte mer og ble inspirert av å lese om totalitære systemer, leste George Orwell, og så at Jehovas vitner bare var en totalitær struktur. På de områdene hvor de fravek Bibelen så var det for å skape en maktsituasjon over medlemmene, og da er det spesielt knyttet til type bruken av dømmende, altså hemmelige domstoler, den sosiale kontrollen, angi andre medlemmer, forskjellige lag

med informasjon. Altså, jo høyere opp i systemet, jo mer informasjon og så videre, og den store kognitive dissonansen, hvordan du lærer opp medlemmene at flere ting skal være sant på en gang for at læren skal henge på grep.

Det som gjør at informantene opplever det Berger og Luckmann (2000) refererer til som mislykket sosialisering, er en asymmetri mellom den objektive og subjektive virkeligheten. Asymmetrien oppstår gradvis, blant annet ved at media og litteratur benyttes som et samtalsystem. Samtalen vedlikeholder virkeligheten, men tjener også til å tilby alternative tolkninger dersom interaksjon finner sted med alternative perspektiver. I trossamfunnene er det lite rom for å diskutere tvil, hvor eneste måten å vedlikeholde virkeligheten på er gjennom signifikante- og generaliserte andre. Et gjennomgående funn er at informantene starter tvilprosessen ved å dele kritiske spørsmål og betraktninger, og deretter søker kilder som kan bekrefte eller avkrefte den eksisterende tvilen. Som følge av at det finnes lite rom for tvil innenfor trossamfunnene, fungerer media og annen litteratur som et alternativt samtalsystem der ulike erfaringselementer blir diskutert og tildelt en plass i virkelighetens verden (Berger & Luckmann, 2000, s. 156). Samlet sett viser dette at tvilen objektiviseres som en virkelighet i informantenes bevissthet, og dermed initierer en søken etter personlig autonomi. I samme prosess bryter deres tolkninger og forståelse av virkeligheten sammen, hvilket leder dem inn i en transformeringsfase hvor de søker etter å adoptere nye forståelser.

6.2 Fanget mellom to verdener

Årsaker for å forlate religiøse grupper på eget initiativ kan deles inn i to argumenter: individet kan ha gjennomskuet sektmiljøet og ledelsen, eller individet kan oppleve å være tømt for ressurser og krefter til å etterleve trossamfunnets forventninger (Sveinall, 2000, s. 75). Den første årsaken kan føre til at individet opplever en diskrepans mellom lederes atferd og det forkynte budskap, hvilket er en langvarig og energikrevende prosess. Individet kan ved en slik erkjennelse oppleve det som krevende å ta en så stor beslutning som det å forlate er. I et religiøst fellesskap blir ofte viktige valg foretatt av andre, hvor en erkjennelse av at man er i ferd med å falle fra, vil kreve mye. I det andre tilfellet kan individet fremdeles være i besittelse av troen, men oppleve en manglende kapasitet til å etterleve forventningene i trossamfunnet (Sveinall, 2000, s. 74-75).

Alle informantene i denne studien har i hovedsak forlatt menigheten på eget initiativ, hvor årsaken tenderer mot å ha gjennomskuet miljøet. Flere gjengir prosessen mot selve bruddet

som langvarig og energikrevende, hvor enkelte rapporterer at de begynte å leve et dobbeltliv. PIMI og PIMO er forkortelser som benyttes på forum som Reddit for tidligere Jehovas venter, og står for *physically in, mentally in* og *physically in, mentally out*. Begrepene demonstrerer ulike stadier av det å være et Jehovas vitne, hvor PIMO er relevant i denne kunnskapsproduksjonen. Individet anser seg ikke lenger som et medlem mentalt, men er fremdeles med i praksis. En slik situasjon kan føre til opplevelsen av å sjonglere mellom to verdener - både som deltaker i menigheten, samtidig som man utforsker alternative sannheter.

Lars (JV) opplevde etter hvert en hverdag som utspilte seg i to verdener, da han begynte å utforske alternative betoningene av virkeligheten. Han distanserte seg gradvis fra tankesettet i menigheten, men beholdt likevel sin rolle og deltakelse. Parallelt med dette ble han kjent med mennesker utenfor menigheten, noe som førte til eksponering for, og deltakelse i aktiviteter som ikke var i samsvar med menighetens tro og lære:

Jeg begynte vel egentlig å leve et dobbeltliv i ganske mange år. Hvor jeg på en måte oppdaget at jeg tror jo egentlig ikke på de greiene her. Men, samtidig så var jeg den pliktoppfyllende fyren, så jeg på en måte fadet ikke bort. [...] Det ble på en måte litt skjult da, den ene dagen så var du ute og skulle fortelle om fremtiden, prøve å rekruttere folk, og på kvelden så var det fest, og man levde sikkert verre enn de aller fleste vanlige mennesker gjør.

Geir (JV) beskriver en fase der han gradvis distanserte seg fra tankesettet i trossamfunnet, og opplevde å være *physically in, mentally out*. Det blir tydelig i hans beretning om ubehagelige opplevelser i trossamfunnet som han stilte seg kritisk til. Som et Jehovas vitne fikk han fortalt en historie han fant svært ubehagelig. Dette klargjorde for ham at hans forståelse av virkeligheten ikke lenger var i fullstendig samsvar med trossamfunnets:

Det blir jo en perversitet at som barn blir du vant med tanken i så stor grad at det skaper et veldig usunt menneskesyn. At en Gud skal kunne begå en holocaust. Det er veldig ille. Hvordan du da lærer barn, og hvordan de tilvenner seg den tanken, og at det blir en normalitet. Jeg vet om flere tilfeller hvor foreldrene til disse barna bare ler det vekk, jeg har to konkrete tilfeller. Det ene tilfellet er den ene søsteren min, som er noen år eldre enn meg, hun fortalte om da min nevø, når han var 4-5 år var i barnehagen og løp opp på en liten haug. Så ropte han til de andre barna «alle som tror på Jehova må komme opp på denne haugen her, dere andre skal dø i Harmageddon». Uten noe medfølelse for de som skal dø i Harmageddon, det er mer sånn for å gjenspeile den trusselen som han har blitt indoktrinert med på de møtene. Akkurat det

samme har jeg fått, det var en tidligere jente jeg kjente som hadde en sønn, på samme alder, som gjorde det samme i den barnehagen.

Opplevelsen av å være fanget mellom to virkeligheter kan oppleves som en krisesituasjon, der individet blir avhengig av å improvisere virkelighetsbevarende prosedyrer. Vedlikehold av den subjektive virkeligheten er avhengig av et uavbrutt og sammenhengende samtalsystem, og enhver forstyrrelse kan utgjøre en trussel mot den subjektive virkeligheten (Berger & Luckmann, 2000, s. 156). Som medlem i et trossamfunn er man kun i stand til å bevare sin tro så lenge man beholder sitt signifikante forhold til menigheten, hvilket innebærer at man opplever en sterk følelsesmessig identifisering med andre som deler samme tro. Et avbrudd i de signifikante samtalene vil true vedkommende subjektive virkelighet, hvilket betyr at så lenge et individ holder seg innenfor den sannsynlighetsstrukturen man er gitt, vil man føle seg irrasjonell når det oppstår en subjektiv tvil om den gjeldende virkeligheten (Berger & Luckmann, 2000, s. 157-158). Funnene som er presentert her skisserer et stadium forbi det å føle seg irrasjonell ved en subjektiv tvil, hvor man heller utforsker tvilen som en mulighet for skifte av sannsynlighetsstruktur og videre subjektiv virkelighet.

6.3 Den røde pillen – sannheten om tilværelsen

Den vanskelige prosessen med å bryte ut av menigheten kan forstås som et fangenskap i den objektive virkeligheten. Selv om en slik virkelighet også er til stede subjektivt, i en fremmed og begrenset form, viser mislykket sosialisering til at det har oppstått en asymmetri mellom objektiv og subjektiv virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 166). En slik asymmetri vil ikke få noen kumulative strukturelle konsekvenser, så lenge den mangler et sosialt grunnlag for å kunne utkrystallisere seg i en motverden (Berger & Luckmann, 2000, s. 166). En motdefinisjon av ens virkelighet kan oppstå så snart man møter andre mennesker, hvor det da vil settes i gang en endringsprosess som introduserer til en mer sammensatt fordeling av kunnskap (Berger & Luckmann, 2000, s. 167).

Det empiriske materialet viser at veien mot bruddet innledes med en tvil, som senere arter seg til å bli en erkjennelse. For å illustrere denne erkjennelsen refererer flere av informantene til filmen «The Matrix», hvor hovedpersonen får et valg mellom en rød og en blå pille. Effekten av den blå pillen er at alt vil fortsette som før, mens den røde pillen gir sannheten om tilværelsen, som for hovedpersonen er en brutal virkelighet. Informantene som refererer til

denne filmen forteller om en opplevelse av å ha tatt den røde pillen, og dermed blitt gitt sannheten om tilværelsen. Samtlige av informantene rapporterer at bruddet var en ønsket handling, hvor de som ble utstøtt av menigheten var viten om et slikt utfall dersom dobbeltlivet kom til syne. Flere rapporterer imidlertid at de frivillig gikk ut av menigheten før en eventuell eksklusjon ville funnet sted, selv om eksklusjonen likevel oppstår som en konsekvens av at man forlater.

For Martine (JV) spilte som nevnt NRK Brennpunkt sin dokumentar en viktig rolle i årsaken til bruddet. Hun forteller at tvilen som hadde slått sterke røtter, ikke var mulig å overse. Dette resulterte i en erkjennelse med et behov for å forlate trossamfunnet:

Den dokumentaren kom ut akkurat når jeg var i den prosessen hvor jeg virkelig mentalt, drev og jobbet meg igjennom. For meg så var det en veldig lang prosess. Da jeg så den dokumentaren klarte jeg å se, selv om jeg fortsatt var inni det sånn fysisk sett, så klarte jeg å se Jehovas vitner fra et utenfor perspektiv. Det var akkurat som at jeg så det for første gang. For første gang så var det noe som jeg klarte å ... det var veldig, veldig emotional for meg å se det. Da fikk jeg virkelig en sånn, hva i alle dager liksom, det var virkelig startskuddet for meg til å bare, det her er ikke greit.

Samtidig som det her så hadde jeg begynt å se en dokumentar om scientologi. Den heter «scientology and the aftermath» som viser hvordan hun gikk ut av scientologi, og de har også dette med eksklusjon og alt det her. Det er veldig lett å se på noe som er ikke er din religion, fordi de snakker ikke om meg, de snakker om noen andre. Men, når du ser alle likhetstrekkene, og jeg husker så sykt godt akkurat det tidspunktet det skjedde, hvor alt bare raste ned. Jeg husker at jeg var i den gamle leiligheten som vi bodde i, og jeg følte bare at alle fargene skiftet farge. Jeg vet ikke hvordan jeg skal forklare det, men jeg bare så rundt meg, også var jeg sånn «shit, alt ser helt annerledes ut nå». Det er som å våkne fra The Matrix, akkurat som å våkne fra The Matrix! Og du bare, ingenting av det jeg har opplevd, eller ingenting av det jeg har trodd hele livet mitt er riktig. Ingenting. Jeg må begynne på scratch liksom. Helt sykt. Det er det sykeste jeg noen gang har opplevd.

I likhet med Martine (JV) refererer også Kåre (JV) og Victoria (JV) til filmen The Matrix, om hvordan det var å oppleve at ens subjektive virkelighet falt sammen. Kåre (JV) forteller at det begynte med at han utforsket litteratur som kritiserte trossamfunnet:

Det gikk plutselig opp for meg i løpet av den juleferien, da jeg leste disse bøkene, at Jehovas vitner har ikke sannheten. Det er ikke den sanne religion, det er bare et trossamfunn som alle andre. Da var det ingen vei tilbake, så jeg pleier å sammenligne

det med den første Matrix filmen, når Neo får tilbudet om en rød eller blå pille. Han kan ta den blå pillen, gå tilbake og glemme alt, leve lykkelig i den virtuelle verden. Eller, han kan ta den røde pillen, og få vite hvordan det egentlig er, da er det ingen vei tilbake. Så jeg tok den røde pillen da kan man si. [...] Jeg var fremdeles med i menigheten, men troen var ødelagt. Og da var jeg det som man på engelsk forkorter til PIMO, physically in, mentally out.

Victoria (JV) beskriver erkjennelsen som å få en ny forståelse av verden, samtidig som hun uttrykker en følelse av et stort tap. Hennes uttalelse indikerer også behovet for å finne en ny sannsynlighetsstruktur for å etablere en troverdig og sammenhengende virkelighetsoppfatning:

Det var en veldig interessant erkjennelse. Jeg liker å si at det å våkne opp, det er litt som Neo i The Matrix, når han tar pillen. Fordi det er som om ser du verden på en helt ny måte. Det er veldig desorienterende, det er også spennende, men det er en sterk følelse av tap. Fordi du har brukt så mye tid på å tro på noe som ikke var ekte. Det er som et stort tap, all investeringen du har lagt ned i det følelsesmessig og tidsmessig. Det første jeg gjorde da jeg våknet var å finne ut hva jeg nå trodde på. Jeg gjorde en del research, jeg så på mye filosofi, og bare prøvde å finne ut hva min nye virkelighet var. Hva er egentlig rett og galt, hva er moral for meg, og hva er ikke.

I Nicas forskning viser hennes funn at innledende faser i bruddprosessen er preget av utfordringer, som over tid bidrar til større livstilfredshet. Hun viser imidlertid til at rekonstruksjonen av ny sosial identitet kan være utfordrende, ettersom ens selvoppfatning blir kompromittert (Nica, 2018, s. 134). Dette delkapitlet gjør et forsøk på å forklare hvordan tvilen endrer seg til å bli en erkjennelse, hvilket gjør informantene avhengig av å skaffe seg en ny subjektiv virkelighet, i det man erkjenner at den man er i besittelse av ikke er virkelig. Det empiriske materialet indikerer at i det tvilen som truer deres subjektive virkelighet aksepteres, oppstår en mulighet for at den kan forvandles. Ifølge Berger og Luckmann kan det skje en nærmest total forvandling av den subjektive virkeligheten, hvor individet «byter verden». En viktig forutsetning for en slik forvandling, eller alternering, er tilgangen til en effektiv sannsynlighetsstruktur. Sannsynlighetsstrukturen forklares som et «forvandlingslaboratorium», hvor individet opplever en sterk følelsesmessig identifisering med personer som guider dem inn i en ny virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 159).

6.4 Konsekvenser av å forlate trossamfunnet

Williams' modell skisserer «oppdagelse av utstøtning» som første ledd, et stadium som tillater individet å enten korrigere sin atferd, eller søke mot alternative grupper før isolering og skadelige effekter av utstøtelsen overtar (Williams, 2009, s. 279). Samtlige av informantene var viten om konsekvensene et brudd ville ha, hvor oppdagelsen som Williams refererer til, heller opptrer som en subjektiv erkjennelse, snarere enn en utstøtning uten forvarsel.

Martine (JV) deler erfaringene om de påfølgende konsekvensene bruddet medførte for henne. Hennes opplevelse innebærer at familie og venner ikke lenger kan opprettholde kontakt med henne. Dette går under første fase i henhold til Williams' (2009) modell, som omhandler påvisning av utstøtning. Martine er fullt klar over konsekvensene, og skildrer i sitatet de praktiske utfordringene hun sto overfor da hun forlot menigheten. Hennes skildringer tydeliggjør hvordan dette oppleves som en stressende og energikrevende prosess, med umiddelbare konsekvenser:

Jeg fikk aldri se foreldrene mine en siste gang, fordi jeg hadde tenkt å dra på besøk til de i påsken, men så var det korona så da kunne vi ikke dra. Så, vi skulle vente til sommeren. Akkurat når jeg hadde tenkt til å dra, så var mannen min sånn «vi må skilles». Da hadde ikke jeg kapasitet til å dra opp dit og holde maska, både med at jeg skulle skilles, og at jeg skulle gå ut av Jehovas vitner. Jeg kan ikke oppføre meg som en vanlig person nå, og hvis jeg drar hele veien opp dit, og sier det til dem, så må jeg jo bare dra hele veien hjem igjen, altså, hvordan skal jeg komme meg til toget? Det er sånn, jeg kan jo ikke komme opp dit og si det, men jeg kan ikke komme opp dit og ikke si det. Så jeg bare, skrev en lang e-post, og forklare alt så godt jeg kunne, og bare, jeg vet at det her er «the end». [...] Jeg sendte den til foreldrene mine, og jeg har fortsatt ikke hørt et kniss tilbake fra dem. Mamma slettet meg fra sosiale medier. Jeg var jo fullt klar over at det kom til å skje, vi prøvde å bare fade ut på grunn av min familie. Eksmannen min sin familie er litt mer chill, du blir ikke sparket ut hvis du snakker med noen i familien din som har blitt utstøtt, men du er ikke lenger ansett som et perfekt Jehovas vitner. Hvis du da har høye verv, sånn som faren min, så kan du ikke beholde de. Han anser da sin stilling som eldste, og sin posisjon, som mer verdt enn å snakke med meg.

Veien mot selve bruddet var for flere en langvarig prosess, som innebar flere steg mot det faktiske bruddet. Andre opplevde *oppvåkningen* som en mer anstrengt situasjon, med høyere grad av hastverk. For Victoria (JV) gikk det relativt fort fra tvilen hadde festet seg, til hun bestemte seg å forlate. Hun forsøkte imidlertid å holde igjen, men forteller at det på et tidspunkt ikke ble mulig:

Jeg tror det var et sjokk, alt skjedde veldig fort. Det første som skjedde, var at mannen min tvilte. Familien min visste at han tvilte, det var akkurat som at de prøvde å hjelpe meg underveis for å takle det. Så begynte jeg å tvile, og da prøvde de å holde meg inne. Jeg gjorde det veldig klart på et tidspunkt at, nei, jeg har bestemt meg, jeg vil ikke dette lenger. Det skjedde veldig fort, jeg tror det var et sjokk, spesielt for mine yngre søstre. Jeg har alltid vært den veldig åndelige i familien min, foreldrene mine var ikke alltid de beste Jehovas vitner, så jeg har alltid drevet familien min i den forstand, så at jeg skulle forlate, det var nok en stor greie.

Geir (JV) fikk en datter da han var i menigheten, som for han spilte en sentral rolle i hvorfor han valgte å forlate. Han forteller at han kjente på et ansvar for å gi henne muligheten til å ta egne valg, uten å være en del av et religiøst fellesskap man ikke har valgt selv. I sitatet forteller han om hvilke konsekvenser det hadde for ham, både å erkjenne at han ikke lengre identifiserte seg med trossamfunnets lære, samtidig som han måtte ta et aktivt valg for å distansere seg:

Det var jo veldig tøft å våkne opp til at det jeg hadde bygd livet mitt på var bare tull. Jeg hadde tøffe diskusjoner med det som nå er tidligere venner og familie, og jeg skjønnte.. jeg har en datter som nå er [alder] år, og av hensyn til henne så måtte jeg bryte for å liksom bryte generasjons forbannelsen. At hun skulle ha en mulighet til å vokse opp uten den negative påvirkningen som en sånn religion har på et menneskes liv, og muligheten til å ta kvalifiserte valg. [...] Jeg var gift med en person som var Jehovas vitner, som er Jehovas vitner. Så situasjonen var at jeg brøt både ekteskapet og religionen samtidig. Først så ga jeg sterkt uttrykk for at den religionen var feil, og at det var mye der som var skadelig for mennesker, så det medførte at jeg tok ut separasjon, og sørget for at datteren min fikk delt bosted. Kort tid etterpå så sendte jeg inn den formelle meldingen til alle jeg kjente om hva jeg mente, og hva som var mitt valg.

Williams' modell tar utgangspunkt i at utstøtelse er en ensidig prosess, uten rom for argumentasjon, diskusjon eller resonnement med dem som utstøter (Williams, 2009, s. 289). Oppdagelse av utstøtelsen er første steg i modellen, hvilket gir individet mulighet til å korrigere sin atferd, eller søke mot alternative grupper før skadelige effekter overtar (Williams, 2009, s. 279). Det empiriske materialet viser at informantene var viten om den kommende utstøtelsen og eksklusjonen ved et eventuelt brudd. Likevel kommer det frem at de ikke har til hensikt å korrigere sin atferd, men heller forsøker å søke mot alternative grupper før eventuelle skadelige effekter overtar. Funnene som presenteres viser hvordan informantene fjernes fra den subjektive virkeligheten, hvilket fremprovoserer en prosess for å skape en ny sosial orden, og en ny sammenhengende virkelighet. Berger og Luckmanns

(2000) teori tar til sikte på å forklare hvordan sosial orden etableres, som ble vist til i første analysekapittel, hvor Williams' (2009) modell skisserer prosessen hvor den sosial orden går i oppløsning – fra kosmos til kaos.

6.5 Oppsummerende diskusjon

Av de ni informantene som har bidratt til dette prosjektet har åtte av dem vokst opp i trossamfunnet de senere har forlatt. Til tross for at Williams' (2009) modell er formålstjenlig i en analyse av religiøse bruddprosesser, er den ikke relevant for å forklare det Williams refererer til som et mulighetsrom for å forhandle med den kommende utstøtelsen.

Informantene har gjennom oppveksten internalisert menighetens objektive virkelighet, og er derfor klar over konsekvensene ved å forlate. Prosessene som beskrives før bruddet viser at de oppdager en tvil som setter spørsmålsteget ved deres objektive og subjektive virkelighet. Dette kan forklare som en mislykket sosialisering i tråd med Berger og Luckmanns (2000) teori.

Samtalen tildeles den funksjonen å være et redskap for vedlikeholdelse av virkelighet, hvor det oppstår en asymmetri mellom den objektive og subjektive virkeligheten, i det tvilen tar overhånd. Ettersom den subjektive virkeligheten aldri blir fullstendig sosialisert, kan den derfor forvandles gjennom sosiale prosesser. Det forvandlede individet vil ha samme kropp, og leve i det samme fysiske univers, hvor forvandlingen likevel vil kunne oppfattes som total gjennom en form for alternering. Den viktigste forutsetningen for vellykket alternering er tilgjengeligheten til en effektiv sannsynlighetsstruktur - et sosialt fundament som kan fungere som et «forvandlingslaboratorium» (Berger & Luckmann, 2000, s. 159). Flere av

informantene ble eksponert for, og engasjerte seg i sannsynlighetsstrukturene i de rollene som befant seg utenfor deres institusjonaliserte verden. Dette medførte å leve mellom to virkeligheter før de valgte å forlate menigheten og akseptere konsekvensene det medførte.

Konsekvensene innebærer i hovedsak å bli fjernet fra den objektive og subjektive virkeligheten, hvor de som har vokst opp i Jehovas vitner ikke lengre får ha kontakt med familie og venner. Felles for alle, uavhengig av tidligere trossamfunn, er at man er avhengig av å skaffe seg en ny subjektiv virkelighet, og etablere en ny sosial orden.

Lederne i Jehovas vitner har vanligvis det Max Weber klassifiserte som en institusjonalisert karismatisk autoritet, hvor de i kraft av sin posisjon har en spesiell tilgang til Guds vilje.

Strukturen innenfor Jehovas vitner tillater i liten grad medlemmene å søke sammen, og etablere en eventuell opposisjon på tvers, som følge av at kommunikasjonskanalene i stor

grad går ovenfra og loddrett ned (Repstad, 2009, s. 56-57). Flere av informantene rapporterer om at veien mot å stille kritiske spørsmål til ens subjektive virkelighet, og derav menighetens lære, startet med en endring av samtalsystem. Denne endringen fant gjerne sted gjennom media og litteratur som ofte er frarådet å oppsøke i trossamfunnene. Berger og Luckmann angir at en effektiv opprettholdelse av den subjektive virkeligheten er avhengig av uavbrutte og sammenhengende samtalsystemer. Samtalen fremheves med en virkelighetsfrembringende egenskap, hvor forstyrrelser i kontinuiteten eller sammenhengen utgjør en trussel mot gjeldende subjektive virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 156-157). Samtalen er av den grunn avhengig av spesielle sannsynlighetsstrukturer, som kan forstås som spesielle sosiale fundament, og krever sosiale prosesser for dets vedlikehold. Berger og Luckmann viser til at opprettholdelse av ens selvidentifisering kun kan foregå i et miljø som bekrefter denne identiteten. Som et religiøst individ kan man derav kun bevare sin tro dersom man beholder sitt signifikante forhold til den tilhørende menigheten. Et avbrudd i de signifikante samtalene vil dermed true vedkommende subjektive virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 156-157).

Kapittel 7.0 Behovstrussel og resosialisering

Veien mot selve bruddet er for flere en langvarig prosess, blant annet grunnet konsekvensene det medfører for deres sosiale relasjoner, samt et manglende sosialt grunnlag for å utkrystallisere seg i en motverden. Et funn som går igjen i samtlige av intervjuene er at bruddet medfører en utstøtelse – hvor man ikke lengre er knyttet til gruppen. Williams (2009) refererer til dette som en behovstrussel, hvilket truer behovet for tilhørighet, ettersom utstøtelsen opptrer som en skilsmisse mellom individet og gruppen. Særlig for tidligere Jehovas vitner innebærer dette en sosial død, hvor individet ikke lengre blir ivaretatt, sett på eller vurdert (Williams, 2009, s. 289). Williams (2009) presenterer den refleksive fasen med smerte, negativ påvirkning på individet, samt behovstrussel. Et gjennomgående funn i det empiriske materialet viser at behovstrusselen er en fremtredende konsekvens av utstøtelsen, hvor blant annet tap av fellesskap og tilhørighet truer grunnleggende behov. I dette kapittelet vil jeg undersøke hvilke individuelle utfordringer som oppstår i selve bruddprosessen, samt prosessen med å skape seg en ny sammenhengende virkelighet, som kan teoretiseres som en resosialiseringssprosess. Ambisjonen er å undersøke hvilke behov som identifiseres hos utbrytere av kristne trossamfunn.

7.1 Exit – eksklusjon og tap av nære relasjoner

For Jehovas vitner innebærer et brudd eksklusjon dersom et døpt Jehovas vitne foretar en handling som defineres som synd i trossamfunnet. Menigheten skal derfra behandle den utstøtte som en ikke-person (Ringnes, 2009, s. 98-99). Konsekvensene er tilsvarende dersom et døpt Jehovas vitne velger å forlate menigheten på eget initiativ. Å bryte med Brunstad Christian Church, Adventistkirken og Læstadianismen innebærer ikke en slik effektiv og brutal respons, til tross for at flere rapporterer om en moral hvor dem som bryter med trossamfunnet anes som syndige mennesker. De får likevel beholde kontakten med familie og venner i menigheten, men det empiriske materialet viser at disse relasjonene oppleves som endret etter bruddets faktum.

Brunstad Christian Church har som nevnt ikke en praksis som tilsier at relasjoner skal brytes ved et brudd, men for Vilde (BCC) ble det en opplevelse av at relasjonene endret seg etter at hun valgte å forlate. Da hun mistet sin tro, opplevde hun at venner ikke lengre anså henne som den samme personen, hvilket vitner om at den sosiale identifikasjonen i trossamfunnet er svært betinget av den kollektive religiøse oppfatningen. Av sine venner i trossamfunnet blir hun ansett å være dårlig påvirkning, og forteller om en opplevelse av at relasjonene ikke bunner i en gjensidig interesse, eller opptrer som et grunnlag for utvikling og stabilitet. Relasjonene inngår heller som en påminnelse om utstøtelse – at man ikke lengre er knyttet til gruppen, og ikke lengre har tilhørighet med disse menneskene. Til tross for at relasjonene består, fyller de ikke lengre sentrale behov, og fremprovoserer dermed et eksternt behov for tilhørighet. Tross at Vilde (BCC) kan opprettholde kontakt, tilhører disse relasjonene mer en tidligere fase av hennes liv, og fungerer derav snarere som en påminner om hva hun har forlatt:

Det er ikke sånn «dere får ikke lov til å ha kontakt», men det er ikke anbefalt fordi vi har en dårlig ånd mener de da, at man er dårlig påvirkning. Det er ikke noe vits i å sløse bort tiden sin på oss, så det er jo kjempevondt. Det er mange som har sagt det til søsteren min også, sånn «hold deg vekk fra Vilde, for hun er ikke noe bra påvirkning». Det er jo, verken for meg eller henne, noe særlig godt å føle på. [...] Foreldrene mine og søsteren min har jeg kontakt med, også har jeg prøvd å opprettholde litt kontakt med de som var vennene mine. Men, jeg har fått litt sånn forskjellige tilbakemeldinger. Til syvende og sist så føler de at de sløser tid med å være med meg. Jeg vet at når jeg er til stede så er det bare for at de skal lette samvittigheten sin litt, og da føler jeg ikke at det er noe vits i å være der. Jeg ble invitert i et bryllup, og bruden sto bare og snakket om hvor bra menigheten var, at menigheten var alt, og man kaller

de som ikke er med i menigheten for verden da, så verden er bare søppel. Så sitter jeg der, og er bare sånn okei, det er ikke noe vits i at jeg er her egentlig.

Tidligere forskning (Nica, 2018) understøtter påstanden om at relasjoner som opprettholdes kan inngå som en stressfaktor, da de fungerer som en påminnelse om at man har valgt å forlate. Det kan føre til redusert subjektiv velferd for dem som forlater trossamfunnet, men at rekonstruksjonsprosessen over tid vil bidra til større livstilfredshet (Nica, 2018, s. 138-139). For Lena (BCC) fungerer relasjonene i menigheten som en påminner på hva hun har forlatt, særlig gjennom forsøk på å påvirke henne tilbake igjen. I sitt utsagn gir hun et bilde av at de som tidligere har fungert som generaliserte andre, og dermed bidratt til å forme hennes identitet, ikke lengre innehar denne posisjonen i hennes virkelighet:

Det er slitsomt, fordi de ønsker å ha meg tilbake, også ønsker de å påvirke meg til å komme tilbake uten at jeg skal merke det. Jeg merker jo det veldig fort. Og når alle gjør det så er det veldig slitsomt. [...] Jeg merker det fordi jeg har gjort det selv, mens jeg var med. [...] Hvis jeg forteller noe gøy som har skjedd i mitt liv, som de ikke syns noe om, så er det liksom, ja hvordan skal jeg si det da. Det er ...

Intervjuer: Hvilke gøy ting kan det være?

At det er flere som har gått ut for eksempel. Jeg kan fort glemme det, også si det. Sånn «Å! Nå er hun også gått ut», jeg synes jo det er kjempegøy, for da føler jeg at jeg har fått en ny venninne. Men, så er det trist for dem, så det er veldig rart.

Å forlate Jehovas vitner innebærer eksklusjon fra venner og familie, så lenge man er døpt i menigheten. Kåre (JV) forlot trossamfunnet med sin daværende kone, og forteller om en umiddelbar opplevelse av å ikke bli anerkjent av tidligere venner:

Vi hadde begge sluttet å gå på møtene, hun meldte seg ut samtidig da. Hun fikk jo sjokk når hun merket at gamle venninner, fra dag én, ikke ville snakke med henne. Jeg lot være å melde meg ut for å ikke såre faren min. Han døde i [årstall], så da kom jeg på at jeg måtte melde meg ut noen år etter at han døde. Når det var tydelig for de andre at jeg ikke gikk på møtene lenger, så merket jeg det at de faset meg ut, de fleste bare lot som at jeg ikke eksisterte hvis jeg møtte de på gaten eller noe sånn. De snudde seg vekk, eller gikk en omvei. Dette skjedde selv om jeg ikke hadde meldt meg ut, men jeg hadde sluttet å gå på møtene. Noen få kunne snakke litt hyggelig om gamle dager.

Et av de grunnleggende behovene Williams (2009) skisserer er behovet for meningsfull eksistens og anerkjennelse, hvilket angir utstøtelse å være en metafor for døden. Utover dette

hevdes ignoranse og eksklusjon å være lik usynlighet, som det å ikke eksistere, eller være død. Williams viser til at innenfor flere stammer som benytter utstøtning oversettes begrepet til sosial død. I den forstand er utstøtning et dødelighetstegn, og en håndgripelig påminnelse om hvordan livet ville utfoldet seg dersom personen faktisk var død (Williams, 2009, s. 289-290). Victoria (JV) forteller at konsekvensene av å forlate trossamfunnet medførte et stort tap. De følelsesmessige utfordringene fremkalte et behov for å oppsøke hjelp, hvor hun imidlertid ble møtt av avvísninger:

Selv om det var greit i begynnelsen, så var det fremdeles vanskelig. Foreldrene dine behandler jo deg som om du er død. Jeg kan ikke snakke med mine lillesøstre lenger, det er så trist. Jeg savner dem. Jeg savner min beste venn, og det fellesskapet jeg har hatt, det er et så stort tap. Men, det er ikke nok ressurser der ute til dette. Da jeg sendte en henvisning til psykologen så var de sånn, ja, men du har det fint, du trenger ikke oss, du trenger ikke hjelp. [...] Det var sånn ... De bare antok at det kom til å gå bra, men det har ikke gått bra. Det hadde vært fint med en slags støtte, noen som bare sjekker inn. Fordi det er vanskelig. Den første måneden så var jeg veldig sånn, bare stakk langfingeren opp og bare «fuck alle», jeg bryr meg ikke. Om du vil behandle meg som om jeg er død så er det ditt problem, jeg skal leve mitt beste liv. Det fungerte en stund, men virkeligheten slår inn etter en stund.

Enkelte av informantene vokste opp i en familie som var relativt liberale i sin tro, sammenlignet med majoriteten, derav blant annet Geir (JV). For han innebar bruddet med trossamfunnet at de nærmeste aksepterte hans valg, hvorpå han likevel opplever det som utfordrende å godta den doktrinen de velger å leve etter:

De nærmeste aksepterte det, altså, det er forskjell mellom de få som jeg vil kalle nære venner, som var Jehovas vitner. De forsto det og respekterte det. Men, de respekterer jo også det som er deres doktrine. Så de kan ikke ha noe med meg å gjøre. Min mor, hun er forholdsvis fleksibel i sin tolkning av religionen. Hun vil fremdeles møte meg og datteren min. På grunn av at jeg har et problem med at hun sier at jeg har tatt «den lette veien», og at hun støtter en religion økonomisk, støtter mine søsken som overhodet ikke vil ha noe med meg å gjøre, blir det problematisk for meg å møte henne, og la henne sosialisere med min datter. I det tilfellet så tenker jeg at vi kan ikke ha noe med hverandre å gjøre, det ville jo vært som å, hvis jeg var jøde, å sosialisere med noen i nazipartiet, men de gjør et unntak for meg, fordi jeg er jo så snill å grei. Nei, men du støtter jo noen som sender folk i konsentrasjonsleir, så hva forventer du av meg?

Williams (2009) demonstrerer hvordan behovet for tilhørighet henger sammen med antakelsen om at utstøtelsen hindrer tilhørighet, hvor man ikke lengre er knyttet til gruppen.

En slik teoretisering er fra det empiriske materialet mest fremtredende hos tidligere Jehovas vitner, på bakgrunn av trossamfunnets eksklusjonspraksis. Martines (JV) erfaring innebærer tap av sosiale relasjoner, hvor dette tapet også skisseres som et tap av trygghet:

Jeg startet jo kanskje den prosessen litt før jeg gikk ut, fordi det har vært en veldig, veldig lang prosess. Jeg hadde jo fortsatt, altså selv om jeg var sånn slowly på vei ut i hodet mitt, så hadde jeg jo fremdeles Jehovas vitner familien min, og Jehovas vitner vennene mine. Når vi sendte meldinger til alle og sa sånn, nå dra vi, da merket jeg veldig at det plutselig ble sånn «oj, jeg kan ikke sende melding til hun, han, hun, han, og jeg har ingen tanter lengre, jeg har ingen kusiner lengre». [...] Plutselig så har jeg ikke kontakt med noen da, bortsett fra søsteren min, av de jeg har hatt rundt meg hele livet. Det er ganske mange folk, når du er sånn tretti[alder] år. Når ingen av de du har vokst opp med har du kontakt med. Jeg hadde jo bare tre, fire venner da.

Det er ikke sånn at hvis jeg ikke har noe sted å bo, så kan jeg dra hjem til mamma og pappa å sove på sofaen, slik de fleste ville ha gjort hvis de ikke har noe sted å bo. Det merker jeg at gir meg litt angst noen ganger, at det er ikke så mye å falle tilbake på. Det er meg det står og faller på, det er meg det begynner med. Du føler deg mye mer alene da. Det er veldig opp til deg, den kjenner jeg jo på noen ganger.

Tidligere forskning peker på at sosiale relasjoner som dyrkes innad i trossamfunnet er utfordrende å opprettholde etter et brudd, hvorpå utfallet blir at disse enten avsluttes eller reduseres (Nica, 2018, s. 136). Følelsen av tap skisseres som en komplisert sak, og illustreres her som et tap av en hel verden. Nicas funn tyder på at enkelte ikke anser de konkrete relasjonelle tapene som kategoriske tap, hvor argumentet peker på at disse relasjonene har mistet mye av sin tidligere betydning. Andre igjen kan oppleve disse relasjonelle tapene med større innvirkning på den subjektive velferden (Nica, 2018, s. 136). Nicas funn er særlig overførbar til de tilfellene hvor bruddet ikke innebærer en sosial død, men at relasjonene består, og gjerne utvikler seg til å miste sin tidligere betydning. Williams' (2009) modell er effektiv i forståelsen av at utstøtelse hindrer tilhørighet, hvor man ikke lengre er knyttet til gruppen, og videre ikke ivaretas av tidligere venner og familie. Uavhengig av utfall er utstøtelse en prosess hvor man fjernes fra sin subjektive virkelighet, og er avhengig av å etablere en følelse av tilhørighet og identifikasjon utenfor trossamfunnet.

7.2 Identitetsmessig reorientering

Analysekapittelet om internalisering av virkeligheten gjør et forsøk på å identifisere hvordan et trossamfunn fungerer som en arena for fellesskap og mening, som etableres gjennom en

objektiv og subjektiv virkelighet. I et trossamfunn blir man gjerne sterkt knyttet til sitt sosiale kategorimedlemskap og tilhørende identitet som både utformes, og deretter styres av trossamfunnets normer og verdier. Et brudd og påfølgende tap av relasjoner, medfører også et tap av den subjektive virkeligheten og ens sosiale identitet, hvilket også er et gjennomgående funn i det empiriske materialet. Tap av subjektiv virkelighet, ens tolkning av virkeligheten, fremkaller en reorientering hvor man forsøker å skaffe seg en ny, sammenhengende virkelighet og identitet som for flere kan oppleves som en identitetskrise.

I det empiriske materialet skildrer flere av informantene at de innledende fasene ga mulighet til å utforske elementer av det sosiale liv som i menigheten var forbudt. For Charlotte (SDA) ble det en mulighet til å utfolde seg fritt innenfor rammer som tidligere ble kontrollert av faren hennes. Innledende faser av bruddprosessen ble dermed en utforskende fase, nærmest som en forsinket ungdomstid, med mulighet for å utforske nye elementer som kan tjene til å bestemme nye betoningene av virkeligheten:

Pappa prøvde å kontrollere hvilken type musikk vi hørte på, og filmer vi så på og sånt da. Det føles jo litt godt ut å utfolde seg fritt der. Uten dårlig samvittighet, at en på en måte var redd for det de sa da. «Det kan være de påvirker deg på en eller annen måte, du vet ikke ...», det er veldig godt å ikke ha den frykten med seg. [...] Det er jo det å smake på all mulig mat da, ikke ha noen hemninger der også. Det med alkohol og sånt var jo ugreit, ja, det å dra på fester og sånt. Dra på byen og sånt, det er jo veldig sånn u-adventistisk.

En identitetsmessig reorientering krever anskaffelse av nye sosiale relasjoner, ettersom tap av nære relasjoner ofte fremkaller en behovstrussel. Martine (JV) angir imidlertid at hun ikke har følt på behovet for å erstatte det fellesskapet hun hadde i menigheten. Hennes personlige behov har vært å ha fokus på seg selv, hvilket kan vitne om at den identitetsmessige reorienteringen først og fremst er avhengig av en søken etter personlig autonomi, før man etablerer en følelse av fellesskap med andre:

Jeg følte på en måte at jeg hadde nok, følte ikke at jeg trengte noe mer. Jeg følte at hvis jeg vil henge med folk så kan jeg det, men jeg ville heller henge med sånn to, tre folk, enn å ha masse folk rundt meg. Det har ikke vært så stort behov, jeg vil heller bare gjøre min greie. Jeg har jo blitt kjent med folk, men jeg har ikke gått så inn for å skaffe nye venner. Studiet har tatt ganske mye av min energi, og det å bare fokusere på dem, under ti folkene, som jeg har close til meg da.

Selve bruddprosessen, hvor den subjektive virkeligheten både faller sammen og må omformuleres, skisseres av flere som en utfordrende prosess. Vilde (BCC) beskriver dette som en opplevelse av å miste alt, samtidig som det foregår en identitetsmessig reorientering:

Jeg tror kanskje det bare er hele pakka på en gang, at man har lyst til å ta det litt sakte, men enten så er du med, eller så er du ikke med. Det er veldig sånn harsh, at du vet at noe er galt for deg, men du vet at du også mister alt. Jeg tror bare det er skuffelsen fra familien, vennene som støter seg fra deg, det at du ikke vet hvem du er, også kommer alt på en gang. Jeg tror det er det som er litt voldsomt.

Sosial identitetsteori forklarer hvordan sosiale grupper konstruerer en felles identitet for dens medlemmer, som både foreskriver og evaluerer hvem man er, hva man skal tro på og hvordan man skal oppføre seg (Hogg, 2016, s. 6). Når den kollektive interne definisjonen forsvinner, overlater dette individet til å konstruere en ny identitet. Vilde (BCC) forteller at den identitetsmessige reorienteringen har vært en utfordrende del av bruddprosessen:

Det med identitet har vært en stor greie, fordi de aller fleste mennesker har jo funnet sin identitet gjennom hele oppveksten. Fra barneskolen og ungdomsskolen så har man kunnet utforske sånn hvem man var også videre, mens jeg har jo alltid bare vært et medlem av Brunstad kristelige menighet. Jeg har på en måte ikke vært meg, helt fullt. Det har vært litt sånn vanskelig, å finne ut hva det er jeg vil, hva er det jeg mener om ting. Ikke hva mener vi, men hva mener jeg. Det har også vært litt sånn vanskelig, og det har jo gjort at jeg ikke er så veldig flink til å ta valg. Som oftest så har jeg kunnet lene meg på noe annet. Det er litt vanskelig fremdeles.

Identitet blir forstått som et nøkkelelement i den subjektive virkeligheten, ettersom den påvirker hvordan man oppfatter seg selv og verden rundt. Det blir videre opprettholdt, modifisert og omformet av sosiale relasjoner, hvilket gjør individet avhengig av å ha et sosialt nettverk å utforme sin identitet i (Berger & Luckmann, 2000, s. 173). Å bli fratatt sitt sosiale nettverk under en religiøs alternering, krever søken etter nye grupper å identifisere seg med. Lena (BCC) forteller at det å oppsøke nye mennesker har vært spennende, hvor hun blant annet har opplevd å føle likhet og tilhørighet med nye mennesker:

Det er jo egentlig de nære vennene jeg har som er det fellesskapet jeg har føler jeg. Jeg har litt mer fellesskapsfølelse med fremmede folk enn det jeg hadde før. [...] Jeg var veldig høy på meg selv før. Jeg tenkte at jeg var verdt noe mer, på en måte. Så nå, når jeg møter fremmede folk, så synes jeg det er litt fascinerende at «du er akkurat som meg».

Et sentralt funn i det empiriske materialet viser at tidligere identitet har vært nært knyttet opp mot medlemskapet i trossamfunnet, noe som oppstår som en utfordrende faktor i selve bruddprosessen. Innenfor sosial identitetsteori benyttes kategoriseringsbasert depersonalisering som et begrep for å forklare hvordan man anser seg selv som en kategorirepresentant, snarere enn et unikt individ (Hogg, 2016, s.13). Et brudd, og påfølgende tap av relasjoner, medfører et tap av den subjektive virkeligheten og ens sosiale identitet, hvilket også er et gjennomgående funn i det empiriske materialet. Dette medfører en reorientering hvor man forsøker å skaffe seg en ny sammenhengende virkelighet og identitet. For flere kan dette anses som en identitetskrise, og tvinger individet til å oppsøke nye perspektiver som kan føre til en ny virkelighetsforståelse.

7.3 Resosialisering og behov for befestning

Williams (2009) forklarer behovet for befestning som en nærliggende prosess dersom utstøtningen vedvarer over tid. Tidligere forskning på religiøse bruddprosesser viser at integreringen til en ny kultur innebærer å tilegne seg nye sosiale normer, redefinere verdier og tilpasse seg nye standarder (Nica, 2018, s. 8). I sekundærsosialiseringen er individet avhengig av å forholde seg til et allerede dannet selv, og en allerede internalisert verden. Dette forutsetter at individet ikke kan konstruere en subjektiv virkelighet ut av ingenting, *ex nihilo* (Berger & Luckmann, 2000, s. 142-144). Når informantenes subjektive virkelighet omformuleres, krever dette ifølge Williams et behov for befestning. I modellen skisseres det at de nødvendige ressursene for å befeste truende behov brukes opp over tid, og kan skape en følelse av løsrivelse, depresjon og verdiløshet (Williams, 2009, s. 303). Et empirisk funn viser at flere angir lite behov for å erstatte det sterke fellesskapet trossamfunnet ga, og at den nye tilværelsen heller innebærer søken etter en ny subjektiv mening, og en personlig autonomi. Dette funnet kan ha sammenheng med at tap av identitet fører meg seg et sterkere behov for å etablere en ny forståelse av seg selv, snarere enn å involvere seg med mange mennesker.

Begrepet alternering viser til at den subjektive virkeligheten kan forvandles, hvor en vellykket alternering er avhengig av både sosiale og begrepsmessige forutsetninger. Den viktigste forutsetningen innebærer tilstedeværelsen av en effektiv sannsynlighetsstruktur, som formidles til individet ved hjelp av signifikante andre (Berger & Luckmann, 2000, s. 159). I det empiriske materialet blir denne sannsynlighetsstrukturen referert til som fellesskap, hvor Victoria (JV) angir søken etter et nytt fellesskap å være utfordrende. Hun gir et bilde av at

hennes subjektive velferd ikke har økt i den grad at hun anser seg selv som lykkeligere på utsiden, men snarere fri, hvilket hun verdsetter høyere:

Jeg har for øyeblikket kommet dit at jeg er litt desillusjonert med verden. Det er veldig vanskelig å finne min plass her. Ikke bare på grunn av troen jeg ble oppdratt i, men av andre grunner også. [...] Jeg tror konklusjonen jeg har kommet frem til er at jeg kanskje ikke er lykkeligere på utsiden, jeg tror jeg er glad, men jeg er kanskje ikke superglad sammenlignet med før. Det som er viktigere er at jeg er fri, og at jeg kan være mitt autentiske selv, og jeg tror det er viktigere. Men ja, å finne fellesskap er svært vanskelig.

Sveinall henviser til ordtakingen «brent barn skyr ilden» som illustrerer hvordan enkelte utbrytere ikke makter å engasjere seg i noen form for gruppeaktivitet (Sveinall, 2000, s. 140). Årsaken kan være frykten for å bli utsatt for manipulering, hvilket kommer frem i Jonas (L) sitt sitat, hvor han forteller om en følelse av frykt for å engasjere seg i et nytt fellesskap, da han anser seg selv som svært tilbøyelig for påvirkning:

Jeg tror jeg veldig lett lar meg påvirke av autoriteter. Det er det jeg har opplevd også i den andre menigheten, at hvis det var en person med autoritet, åndelig autoritet, som snakket til meg, og veiledet meg så ble jeg ofte redd. Jeg fulgte den nesten blindt. Jeg føler jo ofte at jeg er et reflektert og oppegående menneske, og jeg kan ganske mye om teologi, men allikevel så er det den.. Som sagt så er jeg vokst opp med veldig sånn konservativ kristendom, og der er det veldig respekt for dette med autoriteter. Det er ikke bare respekt for religiøse autoriteter, men alle autoriteter. [...] Det er sikkert i min natur at det ligger en ærefrykt kan du si, for autoriteter. Det er ikke så veldig gunstig i et kirkesamfunn hvor du kan risikere å praktisere usunne praksiser.

Geir (JV) forteller at han beholdt en sterk bibeltro etter at han forlot trossamfunnet, hvilket han senere gikk bort fra. På spørsmål om hvordan det har vært å finne fellesskap utenfor menigheten angir han farsrollen å spille en sentral rolle for opprettholdelsen av dette:

På det tidspunktet når jeg brøt så hadde jeg en sterk bibeltro. Men, når jeg da kom meg ut av sekten, og på en måte fikk puste fritt, så er jeg nok mer i det agnostiske hjørnet. Veldig kjapt. Jeg brukte flere år på å komme meg ut av den tvangstrøyen som er Jehovas vitner, men det å være mer kritisk til Bibelen som historisk kilde, og det grunnlaget for å tro, gikk veldig mye raskere.

Intervjuer: Hvordan var det å finne fellesskap utenfor menigheten?

Jeg har en jobb for eksempel, og fremfor alt, hvis du er forelder så har du en mening by default. Det var jo en av grunnen som var viktig for at jeg brøyt, av hensyn til

hennes fremtid. Det betyr jo også at jeg har et nettverk inn mot andre foreldre, skole, jobb og trening. Da har jeg allerede fylt opp ganske mye. Så har jeg også to søsken som har greid å snike seg ut av Jehovas vitner bakdøra, som vil være med meg. Jeg har sosial omgang med de regelmessig, og det visste jeg også, fordi jeg hadde snakket med de om dette før jeg brøyt. Jeg lagde også planer om hva jeg kunne gjøre av aktiviteter og engasjere meg sosialt.

Lena (BCC) forteller at hun fremdeles har utfordringer når det gjelder behovet for befestning, og fremhever at dette innebærer en identitetsmessig reorientering ettersom hennes tidligere ambisjoner ikke har vært hennes egne – men trossamfunnets. I forlengelse av Williams' teori om at behovet for befestning innebærer å tømme egne ressurser, forklarer Lena (BCC) dette med noen psykiske utfordringer:

Jeg har kjent veldig mye på tomhet, at all fritiden min er på en måte borte. Jeg må bygge opp et liv selv. Jeg har på en måte alltid fått alt servert, et ferdig liv på en måte. Ferdige ambisjoner, ja, alt har bare vært klappet og klart. Nå så må jeg på en måte bygge opp alt selv, og prøve finne ut av hva jeg skal bruke fritiden min på.

Intervjuer: For alle dine ambisjoner tidligere har vært rettet mot menigheten sine ambisjoner?

Ja, jeg har på en måte vært ganske forvirra, eller litt sånn eksistensielt forvirret. Jeg må finne en ny mening med livet på en måte.

Tilpasningen til en ny kultur krever tilegnelse av nye sosiale normer, og tilpasning til nye standarder. Dette kan føre til en følelse av løsrivelse, depresjon og verdiløshet over tid. Informantene i denne studien uttrykker en utfordring når det gjelder å skaffe et nytt fellesskap, hvorpå enkelte også rapporterer om en frykt for å la seg påvirke av autoriteter i et eventuelt nytt fellesskap. Imidlertid rapporterer de fleste at det har vært viktigere å ha fokuset på seg selv, og utfolde friheten som bruddet har ført med seg.

7.4 Forholdet til – og bruken av hjelpetiltak

Sosial støtte kan deles inn i typene emosjonell, informativ og instrumentell støtte. Emosjonell støtte refererer til den oppfattede mottakelsen av omsorg og bekymring, hvor informativ støtte forstås som oppfattede mottak av råd, mens instrumentell støtte refererer til opplevd mottakelse av ressurser eller praktisk hjelp (Nica, 2018, s. 7). På spørsmål om hvorvidt informantene har benyttet seg av psykiske helsetjenester, rapporterer flere at de har hatt et

anstrengt forhold til dette som en konsekvens fra tiden i menigheten. Flere forteller også om avvisninger i forsøket på å skaffe seg psykisk helsehjelp, mens andre igjen ikke har oppsøkt noen tiltak.

Martine (JV) forteller at bruddet med trossamfunnet ble en psykisk belastning, som blant annet innebar en del praktiske tilpasninger. Hun forteller at hun forsøkte å oppsøke hjelp, men ble møtt med tilbakemeldinger om at hun var for velfungerende til å ha krav på dette:

Når alt dette skjedde fikk jeg en veldig knekk på grunn av ekteskapet mitt, det var veldig, veldig mye som skulle skje på samme tid. [...] Jeg visste ikke hvordan jeg skulle klare meg, jeg visste ikke hvordan jeg skulle bo alene, eller uten han. I den tiden prøvde jeg å få meg psykolog, men jeg var alt for velfungerende og frisk til å få det. Jeg søkte om sånn rask psykisk helsehjelp, som er sånn fritt tilbud, og fortalte situasjonen min. Jeg sa at jeg tror jeg bare trenger noen å snakke med, for jeg er redd at jeg kanskje bare faller sammen. Da fikk jeg noen samtaletimer med de da, men de kan ikke tilby så veldig mye da det er et gratis tiltak. Men, jeg snakket litt med en dame der. De tilbyr i utgangspunktet ikke individuelle timer, men på grunn av min situasjon så fikk jeg en veiledningstime. Bortsett fra det så har jeg ikke søkt noe støtte eller hjelp sånn sett.

Tidligere forskning (Sveinall, 2000) viser at utbrytere ofte kan unngå å involvere seg i nye grupper grunnet frykten for å bli utsatt for manipulering. En slik frykt kan bidra til at utbrytere unngår å delta i gruppeterapi eller sjelesorg, da en slik gruppeopplevelse kan assosieres med manipulative teknikker, gruppepress, spill og redselen for å ikke oppføre seg ordentlig. Frykten for nye grupper inkluderer også, ifølge Sveinall, angsten for religiøse miljøer overhodet (Sveinall, 2000, s. 98-99). Det empiriske materialet inneholder få skildringer av effektiv bruk av psykiske helsetjenester, til tross for at samtlige er positive og etterspør større kompetanse og et mer tilgjengelig tilbud. Jonas (L) forteller at han har gått til psykolog, men opplevde manglende forståelse og viser da særlig til manglende kunnskap om utbryteres opplevelser og utfordringer:

Psykologene, altså de jeg hadde prøvde å forstå. Men, jeg opplevde veldig ofte at de ikke forsto. Selv om psykologene hjalp meg mye med depresjon, og det var godt å ha noen å snakke med, men de var ikke utrustet til å hjelpe i religionsspørsmål. [...] Jeg tror ikke de helt klarte å forstå hvorfor jeg ikke klarte å bare tenke noe annet, eller bare løsrive meg fra det. Hvorfor jeg var så bundet opp i disse tankene, altså hvorfor var jeg redd for å gå fortapt? «Kan du ikke bare slutte å tro på helvete?». Jeg følte ikke at de klarte å forstå, og hvis en av lederne i menigheten sier noe til meg, «hvorfor hører du

på det? Kan du ikke bare la være å høre på det?», ikke sant. Disse strukturene i menigheten som de ikke har opplevd, de slet med å forstå det.

Jeg kom på at det har aldri falt meg inn å oppsøke hjelp, for i mellomfasen så var jeg jo fremdeles kristen, eller hadde fremdeles med meg troen, selv om jeg brøt ut fra kirka. Det hadde aldri falt meg inn å gå til en psykolog for eksempel, for da tenker jeg at jeg vil bli møtt av en person som ikke forstår det å tro, og vil tenke i sitt stille sinn at det er merkelig at du tenker sånn, at den ikke forstår. Jeg hadde følt meg litt dum da, som på en måte tror.

Som følge av at samtlige av informantene er rekruttert via hjelpeorganisasjonen Hjelpekilden, var det nærliggende å undersøke om informantene hadde benyttet seg av tiltak i regi av dem. Jonas (L) forteller at han har vært i kontakt med Hjelpekilden, og deler sine betraktninger om at menighetens holdninger til slike hjelpeorganisasjoner er at de gjerne kommer med den hensikt å ødelegge troen, hvilket var en bekymring han også hadde:

Det var vell kanskje noe av det jeg var litt redd for, at dette var en organisasjon som ikke skulle hjelpe folk fra strenge kirkesamfunn, men at de egentlig skulle få folk vekk fra kristendommen. Men, jeg har jo ikke opplevd det selv, men det var en bekymring jeg hadde.

Flere forteller at de i ulik grad har benyttet seg av Hjelpekilden, blant annet gjennom ulike grupper på Facebook og andre sosiale medier. Lars (JV) forteller at han anser den type støtte som viktig, og reflekterer samtidig over et savn etter informasjon og kunnskap om alternative virkelighetsforståelser på et tidligere tidspunkt. Han hevder at dersom han hadde blitt eksponert for det kunne det ha fremskjøvet hans bruddprosess:

Jeg ble jo ganske tidlig med i Hjelpekilden, og møtte folk jeg kjente fra før, som har hatt samme oppveksten som meg. Det er jo en veldig nyttig arena, hvor jeg var litt mer aktiv den gang, enn hva jeg rekker å være med nå da. Jeg tenker at sånne ting er viktig da.

[...] Det som er i Norge generelt det er jo at man må oppsøke det selv. Det er jo forså vidt ikke noen annen måte å gjøre det på. Jeg tror spesielt at den informasjonen som kommer frem til skoler, videregående skoler og sånt, at det finnes et liv på utsiden også vil være veldig viktig. Hadde jeg opplevd slike ting, eller sett slike ting i en tidligere alder så hadde jeg kanskje ikke hengt med så lenge som jeg gjorde.

Victoria (JV) forteller at hun gikk til psykolog som et Jehovas vitne, og rapporterer om tillit til systemet. Hun er imidlertid kritisk til om systemet kunne ha hjulpet henne dersom hun hadde hatt behov for det i dag:

Jeg har vært hos en psykolog før, som et Jehovas vitne, og det var svært få som syntes det var en god idé å gå i terapi. Jeg fortalte sjelden terapeuten at jeg var et Jehovas vitne, jeg ville bare ikke la det bli en del av samtalen. Jeg ville ikke at noen skulle tro at det var på grunn av religionen at jeg slet. Ja, religionen var en liten del av hvorfor jeg slet. Jeg stoler på systemet, men jeg ser også at, som er en annen ting som jeg sliter med, med mindre du er på randen av å gjøre noe veldig dumt, så vil de ikke hjelpe deg. Så da jeg først brøyt, så snakket jeg med legen min om å få hjelp, fordi dette var et stort skifte for meg, og jeg visste at jeg på et tidspunkt kom til å trenge hjelp.

Tidligere forskning på religiøse bruddprosesser i Norge viser at utbrytere som har vært i kontakt med psykologer og sjelesørgere i stor grad er fornøyde, men viser til manglende spisskompetanse og innsikt i den religiøse dimensjonen (Skoglund et al., 2008, s. 164). Disse funnene viser hvordan de internaliserte normene og verdiene fra trossamfunnet fører til at det kan være krevende å oppsøke hjelp, tross tillit til systemene. Flere har forsøkt å benytte seg av psykiske helsetjenester, men rapporterer om avvisninger i forsøket. Sveinall (2000) viser at utbrytere gjerne unngår å involvere seg i nye grupper, som følge av at det kan assosieres med manipulative teknikker og gruppepress. På tross av dette rapporterer samtlige om positive erfaringer ved bruk av hjelpetiltak, men etterspør større kompetanse og et mer tilgjengelig tilbud.

7.5 Oppsummerende diskusjon

Fenomenet utstøtning presenteres av Williams (2009) som en stillegående prosess, som ofte finner sted både brått og uten forklaring. Modellen er overførbart til situasjonen hvor man fjernes fra en gruppe eller et enkeltindivid, men er dog ikke tilstrekkelig i en analyse av religiøse bruddprosesser, da utstøtningen ikke nødvendigvis forekommer som en ensidig prosess. Det som imidlertid gjør modellen fruktbar er at den skildrer ulike stadiene et individ gjennomgår ved å fratas sin subjektive og objektive virkelighet. Det sosiale nettverket som finner sted i gruppen representerer en form for sosial beskyttelse og/eller trygghet, og preges av uformelle sosiale mekanismer man ikke kan styre eller påvirke fra formelle prinsipper (Løyning, 2021, s. 267). Begrepet sosial kapital refererer til ressursene et enkeltindivid har tilgang til, i kraft av sitt sosiale nettverk. Et tap av nære relasjoner involverer både et tap av beskyttelse og trygghet, samt ens sosiale kapital (Løyning, 2021, s. 268). I en prosess hvor

man blir utstøtt, og dermed fjernet fra den sosiale orden og forståelsen av virkeligheten, tvinges individet til å rekonstruere disse prosessene.

Berger og Luckmann angir den subjektive virkeligheten å ikke være total, hvilket gir rom for en alternering av virkeligheten. Et slikt fenomen krever resosialiseringsprosesser, som gjerne minner om primærsosialiseringen. Individet har derav behov for å bestemme nye betoningener av virkeligheten (Berger & Luckmann, 2000, s. 159). En alternering av virkeligheten er avhengig av en reorganisering av samtalesystemet, samt at deltakerne i de signifikante samtaleene endres, og dermed bidrar til å konstruere en ny subjektiv virkelighet (Berger & Luckmann, 2000, s. 160-161). Flere av informantene i denne studien har rapportert om lite behov, eller vanskeligheter med å skaffe seg et nytt fellesskap. For mange skaper dette et tomrom, og gjør det videre utfordrende å effektivt skulle danne en ny subjektiv virkelighet. Årsaken til at flere rapporterer om utfordringer med å foreta en vellykket alternering slik Berger og Luckmann beskriver den, virker å være at både dannelsen av identitet og fellesskap foregår som en dialektisk prosess. Det kan være utfordrende for dem som bryter med et religiøst fellesskap å skaffe seg en ny sannsynlighetsstruktur, dersom de enda ikke har skaffet seg en ny identitet, samtidig som det kan være utfordrende å skaffe seg ny identitet i mangel på en ny sannsynlighetsstruktur.

Tidligere forskning (Ebaugh, 1988) hevder at det er seks viktige tilpasninger i prosessen med å skape en ny rolle og identitet. Disse tilpasningene innebærer å lære seg å håndtere de sosiale relasjonene knyttet til sin tidligere rolle, samt forhandle og etablere intime relasjoner. Videre tilpasning innebærer et skifte av nettverk, relatere seg til medlemmer som fremdeles er en del av tidligere gruppe, så vel som andre utbrytere, samt å lære seg å håndtere «rolle-rester» som henger igjen etter et brudd. En vellykket tilpasning til tidligere status viser seg å kreve nye vellykkede løsninger for hver av disse utfordringene. I den grad de var i stand til å gjøre det, viser tidligere forskning at utbrytere følte seg vellykket med å ha en jevn overgang i bruddprosessen (Ebaugh, 1988, s. 180).

I siste delkapittel ble funn fra informantenes forhold til hjelpetiltak presentert, som indikerer at flere har et noe anstrengt forhold til psykiske helsetjenester. Flere rapporterer imidlertid at de har stilt seg positive til å oppsøke hjelp, hvor flere også har benyttet, eller forsøkt å benytte seg av ulike tiltak. Jonas forteller om en opplevelse av manglende forståelse når det gjelder religionsspørsmål, hvor også andre angir frykten for ikke å bli forstått som en tilbakeholdende

faktor. For å kunne forholde seg profesjonelt og respektfullt ovenfor religiøse klienter og pasienter, er det av nødvendighet at psykologer og andre helsearbeidere er i besittelse av en viss kunnskap om religiøs praksis. Åndelig omsorg benyttes som et begrep om det å være oppmerksom en pasients eksistensielle spørsmål og ressurser (Danbolt, 2014, s. 379). Et annet viktig aspekt i enhver pasient-terapeut-relasjon er terapeutens innsikt i egne verdier, skjevheter og fordommer. En «verdifri» eller «verdinøytral» terapi vil i praksis ikke være mulig, da terapeutens verdensbilde enten direkte eller indirekte vil spille en viss rolle i hvilke tolkninger som foretas (Danbolt, 2014, 379).

Kapittel 8.0 Konklusjon

Ambisjonen med denne studien har vært å undersøke hvordan utbrytere av kristne menigheter utenfor Den norske kirke opplever prosessen med å forlate sin menighet, og hvordan dette har påvirket deres prosess med å skape en subjektivt sammenhengende virkelighet. Analysen har dermed tatt sikte på å identifisere hvilke prosesser som oppstår ved et religiøst brudd, og hvordan dette påvirker utbryteres identitets- og meningsdannelse. I en slik forståelse har det vært nærliggende å skaffe kunnskap om endringer i deres sosiale relasjoner og subjektive virkelighet, samt hvilke behov som oppstår etter bruddets faktum. Teoretisk sett har studien vært forankret i Berger og Luckmanns (2000) bidrag til kunnskaps sosiologien, spesielt deres teorier om institusjonalisering og resosialisering. Williams' (2009) modell for utstøtning har vært benyttet som et teoretisk rammeverk for å forstå individuelle sårbarheter som følger med utstøtelsen.

En svakhet ved studien er at den ikke inkluderer mennesker som har blitt ekskludert fra trossamfunnet mot sin vilje, hvilket kunne gi andre resultater enn de som fremlegges her. Dette blir imidlertid sett i sammenheng med at det kan være utfordrende å rekruttere mennesker fra denne gruppen, samt at det er av betydning å ta hensyn til deres sårbarhet. Funnene viser derav kun erfaringer fra mennesker som selv har valgt å forlate trossamfunnet, eller som har blitt utstøtt med viten om kommende utstøtelse. Berger og Luckmanns (2000) teori om samfunnet som en samfunnsskapt virkelighet er som nevnt et gjennomgående teoretisk rammeverk for denne studien. I utgangspunktet er forfatterne mer generelle i sin tilnærming, og tar ikke nødvendigvis hensyn til spesifikke aspekter ved en religiøs bruddprosess. Teorien tar utgangspunkt i hvordan samfunnet formes av aktørene og er dermed begrenset til å oppfatte samfunnet som noe kollektivt, snarere enn å fokusere på individuelle

årsaker. I denne studien undersøkes prosessen der individet går fra å være et medlem i en gruppe, til å fungere som et individ uten en institusjonell tilhørighet, hvilket kan gjøre bruken av Berger og Luckmann noe begrenset. Likevel har den vært formålstjenlig ved at den skisserer sosiale prosesser som er av relevans for denne studien, hvor Williams' (2009) modell har fungert som et teoretisk utgangspunkt for de individuelle prosessene. Modellen (2009) kan imidlertid også ha visse begrensninger ved at den ikke nødvendigvis tar hensyn til spesifikke religiøse og kulturelle faktorer, samt at den ikke inkluderer de eksistensielle spørsmålene som kan oppstå i en religiøs bruddprosess. Imidlertid skisserer Williams fire ulike behov, tilhørighet, selvfølelse, kontroll og meningsfull eksistens og anerkjennelse, som kan adressere de eksistensielle spørsmålene, selv om de ikke eksplisitt blir nevnt. Modellen fokuserer også på at utstøtelsen kommer fra gruppen, og inkluderer ikke nødvendigvis at eksklusjon kan oppstå som et resultat av et aktivt valg med å forlate gruppen.

Analysen er strukturert i tre kapitler, som hver for seg tjener til å besvare tre underproblemstillinger. Det første analysekapittelet identifiserer hvilken virkelighetsforståelse som produseres i kristne trossamfunn, som overføres som en subjektiv virkelighet hos medlemmene. Her har jeg vist hvordan en teori om institusjonalisering bidrar til å forstå hvordan trossamfunnene konstruerer sine medlemmers virkelighetsforståelse. Videre diskuterer kapitlet hvordan dette påvirker etableringen og opprettholdelsen av sosial identifikasjon. Funnene viser at ulike former for aktiviteter og religiøse overbevisninger gjør at informantene internaliserer den objektive virkeligheten som en subjektiv virkelighet, som videre legger grunnlaget for hvordan de betrakter både verden og seg selv. Funnene indikerer at oppveksten i trossamfunnene fører til en sterkt konsentrert subjektiv og objektiv virkelighet, hvor trossamfunnene gir sine medlemmer en sosial identitet. Det empiriske materialet viser at dette fører til en sårbarhet i tilfeller hvor de ikke helt og fullt identifiserer seg med den sosiale identiteten i gruppen. For to av informantene ble dette særlig fremtredende da de opplevde at deres seksuelle legning ikke var i samsvar med trossamfunnenes holdninger til seksualitet. Dette førte dermed til en indre konflikt, og et behov for å opprettholde nivået av identifikasjon til den sosiale gruppen. Ved at oppveksten fører til en sterkt konsentrert subjektiv og objektiv virkelighet, viser funnene at dette blant annet resulterer i et avgrenset sosialt nettverk, hvor identifikasjon kun finner sted med mennesker tilhørende samme gruppe. Jeg har også trukket fram empiri som viser at informantene opplever høy grad av integrering allerede fra tidlig alder, noe flere gjengir som en manglende følelse av fritid. En slik institusjonell strategi fører til at det oppstår en

eksklusivitet som opprettholdes gjennom institusjonelle trekk, og innføring av sanksjoner for avvik fra retningslinjene. Samlet sett viser empirien at trossamfunnene oppfordrer sine medlemmer til høy grad av konformitet for å unngå fordømmelse eller sanksjoner.

Det andre analysekapittelet undersøker hvilke faktorer som spiller en avgjørende rolle i bruddet med et etablert fellesskap, som trossamfunnene er. Kapittelet tar utgangspunkt i tvilen som oppstår i individet, som kan forklares som en asymmetri mellom den objektive og subjektive virkeligheten. Det empiriske materialet viser at tvilen enten oppstår som en umiddelbar og sterk opplevelse, eller som en gradvis prosess uten umiddelbare reaksjoner. Dette kan forstås som en mislykket vedlikeholdelse av virkeligheten, som for flere oppdages når de begynner å leve et dobbeltliv hvor de eksponerer seg for alternative perspektiver på virkeligheten. Konsekvensene av å forlate trossamfunnene er at man blir fjernet fra den objektive og subjektive virkeligheten, hvor de enten mister, eller opplever en endring i sine sosiale relasjoner. Ransom et al. (2021) presiserer i sin studie at fremtidig forskning kan dra nytte av å undersøke om medlemmer med lave nivåer av engasjement allerede kan ha betydelige sosiale støttenettverk utenfor menigheten. De fleste i denne studien rapporterer at det lave nivået av engasjement ble fremtredende da tvilen meldte seg, hvor flere begynte å leve et dobbeltliv. Ingen av informantene rapporterer om et betydelig sosialt støttenettverk utenfor menigheten, hvor det imidlertid er vanskelig å foreta en slik sammenligning, da utvalget i denne studien ikke representerer tydelige skiller mellom høyt og lavt engasjement. Fremtidig forskning kan dermed dra nytte av å rekruttere et bredere utvalg av informanter, samt å skaffe et utvalg hvor informantene ikke nødvendigvis har forlatt trossamfunnene på eget ønske eller initiativ.

Funnene i denne studien viser at informantene har kunnskap om konsekvensene av å forlate, men at det likevel er en sårbar prosess som krever strategier for å etablere en ny, sammenhengende virkelighet. Det siste analysekapittelet identifiserer hvilke behov som oppstår etter bruddets faktum, og fokuserer dermed på hvorvidt informantene rapporterer om behov for fellesskap og sosial støtte. Ved å forlate et trossamfunn krever det at individet rekonstruerer prosesser for sosial orden og en sammenhengende virkelighetsforståelse. Nicas (2018) forskning fokuserer på rekonstruksjon av subjektiv velferd og identitet blant utbrytere av kristne trossamfunn. Funnene i denne studien støtter i stor grad flere av funnene Nica viser til, blant annet hvordan de sosiale relasjonene innenfor trossamfunnet er utfordrende å opprettholde etter et brudd. For de som ikke er tidligere Jehovas vitner, er det ingen

retningslinjer som tilsier at relasjonene ikke kan opprettholdes. Imidlertid viser både Nicas (2018) forskning og denne studien at relasjonene enten avsluttes eller reduseres, da de har mistet mye av sin tidligere betydning (Nica, 2018, s. 136-138). Relasjonene inngår heller som en stressfaktor, som minner dem om at de valgte å avslutte, hvilket er et fremtredende funn i denne studien. Ved at trossamfunnene allerede har lagt føringer for et manglende sosialt nettverk i det sekulære samfunnet, viser det empiriske materialet at dette fører til utfordringer i resosialiseringsprosessen. Et interessant funn angående behov for sosial støtte, er at informantene rapporterer om å ikke bli møtt på den måten de anså seg selv å ha behov for. Tidligere forskning (Skoglund, 2008) har også pekt på et lite utviklet hjelpeapparat for utbrytere av religiøse grupper. Flere har gjennom oppveksten i trossamfunnet vokst opp med en oppfatning av at samfunnets institusjoner ikke er legitime, hvilket kan heve terskelen for å søke hjelp fra ulike instanser. Funnet kan både forklares med manglende kjennskap og kunnskap om ulike hjelpeapparat, samt at tjenestene ikke er utviklet når det gjelder religionsspørsmål. Flere av informantene skildrer derav et savn etter spisskompetanse på religiøse utfordringer. Et av de mest fremtredende funnene er imidlertid at flere rapporterer om manglende behov for å umiddelbart skaffe seg et nytt fellesskap, hvor prosessen etter bruddet heller har vært avhengig av søken etter en personlig autonomi. En årsak til dette kan være at utbrytere ikke makter å engasjere seg i noen form for gruppeaktiviteter, som følge av at det kan assosieres med manipulative teknikker og gruppepress (Sveinall, 2000, s. 140). Flere oppgir også i denne sammenheng vanskeligheter med å skaffe et nytt fellesskap, som for flere skaper et tomrom og utfordringer ved å effektivt danne en ny subjektiv virkelighet. En forklaring på dette virker å være at anskaffelsen av subjektiv virkelighet og fellesskap foregår som en dialektisk prosess. Å skaffe en ny subjektiv virkelighet kan være utfordrende dersom man enda ikke har skaffet seg et nytt fellesskap. Samtidig kan det være vanskelig å skaffe et nytt fellesskap, dersom man ikke er i besittelse av en ny subjektiv virkelighet, eller en ny måte å betrakte virkeligheten på.

Litteraturliste

- Barstad, A. (2014). Innledning. I A. Barstad, *Levekår og livskvalitet. Vitenskapen om hvordan vi har det.* (s. 13-19). Cappelen Damm Akademisk.
- Barstad & Kjøsrod. (2022). Fritid. I Kjøsrod, & Frønes. *Det norske samfunn: Bind 3: Vol. Bind 3* (8. utgave.). (s. 269-288). Gyldendal.
- BCC. (2021). *Oppvasken etter Brennpunkt: NRK felt i PFU.* BCC.
<https://bcc.no/2021/10/oppvasken-etter-brennpunkt-nrk-felt-i-pfu/>
- Berger, Wiik, F., & Luckmann, T. (2000). *Den samfunnsskapt virkelighet.* Fagbokforlaget.
- Borge, A. I. H. (2003). *Psykologi og forskningsetikk: Kan deltakelse i forskningsprosjekt gi psykiske skader?* I Ruyter, K. W. (Red.). *Forskningsetikk: beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn.* Gyldendal akademisk.
- Botvar, P. K. (2010). Endringer i nordmenns religiøse liv. I P. K. Botvar & U. Schmidt, *Religion i dagens Norge: mellom sekularisering og sakralisering* (s. 11–24). Universitetsforlaget.
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. I H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Red.), *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological* (s. 57–71). American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/13620-004>
- Brekke, & Fladmoe. (2022). *Holdninger til innvandring, integrering og mangfold i Norge: Integreringsbarometeret 2022.* Institutt for samfunnsforskning.
<https://hdl.handle.net/11250/2999496>
- Brinkmann, S., Tanggaard, L., & Hansen, W. (2012). *Kvalitative metoder: empiri og teoriutvikling.* Gyldendal akademisk.

Danbolt, L. (2014). *Religionspsykologi*. Gyldendal Akademisk.

Dawson, L. (2006). *Comprehending cults: the sociology of new religious movements* (2. utgave). Oxford University Press.

Det norsk akademisk ordbok. (u.d.). *resosialisere*. Hentet fra Det norske akademis ordbok:
<https://naob.no/ordbok/resosialisere>

Ebaugh, H. R. (1988). *Becoming an ex: the process of role exit*. University of Chicago Press.

Eraker, H., Sunde I., Kumano-Ensby A. L. (2020, 25. november). Alvorlige varsler mot privatskolene til Guds Menighet i Lofoten. *NRK*.
<https://www.nrk.no/dokumentar/xl/alvorlige-varsler-mot-privatskolene-til-guds-menighet-i-lofoten-1.15257768>

FN. (1948). Verdenserklæringen om menneskerettigheter. Hentet fra:
<https://www.fn.no/om-fn/avtaler/menneskerettigheter/fns-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>

Furseth, I & Repstad, P. (2003). *Innføring i religionssosiologi*. Universitetsforlaget.

Glaser, B & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Aldine.

Gran, E. (2008). *Slakter egen sektrapport*. Hentet fra Fri Tanke:
<https://fritanke.no/slakter-egen-sektrapport/19.7314>

Hegstad, H. (2005). Trossamfunnenes autonomi i Norge. *Kirke og kultur*, 110 (2), 243–250.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3002-2005-02-11>

Hjelpekilden. (u.d.). *Om oss*. Hentet fra Hjelpekilden:
<https://www.hjelpekilden.no/omoss.html>

- Hogg, M.A. (2016). Social Identity Theory. I S, McKeown, R, Haji, & N. Ferguson. *Understanding Peace and Conflict Through Social Identity Theory: Contemporary Global Perspectives* (1. utgave). (s. 3-19). Springer International Publishing: Imprint: Springer.
- Jenkins. R. (2004). *Social identity* (2. utgave). Routledge.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2017). *Redusert tilbakefall til ny kriminalitet. Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff 2017-2021*. [PDF]. Hentet fra: https://www.regjeringen.no/contentassets/3f8ac79225654863ad3f9b0e082bf9f0/g-0440-b_reduert-tilbakefall_net.pdf
- Kvale, Brinkmann, S., Anderssen, T. M., & Rygge, J. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3.utgave). Gyldendal akademisk.
- Løyning, T. (2021). Sosiale nettverk og ulikhet. I Christensen, Nilsen, A., & Grønmo, S. *Ulikhet: sosiologiske perspektiver og analyser* (1. utgave.). (s. 269-289). Fagbokforlaget.
- Materstvedt, L. J. (2018). *Vitenskap, etikk og politikk*. Fagbokforlaget.
- Nica, A, A. (2018). *Exiters of Religious Fundamentalism: Reconstruction of Identity, Social Relationships and Support, and Meaning Related to Well-Being*. ProQuest Dissertations Publishing. <https://doi.org/10.1080/13674676.2019.1636015>
- NRK Brennpunkt. (2021). *Brennpunkt: Guds utvalde* [Dokumentar]. NRK. <https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt-guds-utvalde>
- Pollan, S. (1960). *Sekt og kirke i sosiologisk belysning*. Oslo: Instituttet for sosiologi.
- Pressens faglige utvalg (2021, 25. august). Ørsnes Privatskole mot NRK. Hentet fra Pressens faglige utvalg: <https://presse.no/pfu-sak/088-21/>

- Ransom, Monk, R. L., Qureshi, A., & Heim, D. (2021). Life after Social Death: Leaving the Jehovah's Witnesses, Identity Transition and Recovery. *Pastoral Psychology*, 70 (1), 53–69. <https://doi.org/10.1007/s11089-020-00935-0>
- Repstad, P. (2003). Privat og forankret: Religion og livssyn i dagens Norge. I L. Kjølsvold & I. Frønes, *Det Norske samfunn* (4.utgave). (s. 384–407). Gyldendal akademisk.
- Repstad, P. (2009). Sosiologisk blikk på Jehovas vitner. I H. K. Ringnes & H. K. Sjødal, *Jehovas vitner: en flerfaglig studie* (s. 55–66). Universitetsforlaget.
- Revoll, M. K. (2014). *Innsattes levekår 2014. Før, under og etter soning*. Hentet fra Statistisk sentralbyrå: https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/_attachment/244272?_ts=150b2db02c8
- Ringnes, H. K. (2009) Individet i gruppen. En psykologisk tilnærming til det å være et Jehovas vitne. I H. K. Ringnes & H. K. Sjødal, *Jehovas vitner: en flerfaglig studie* (s. 50–66). Universitetsforlaget.
- Rosenthal, G. (2004). Biographical research. I C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium, & D. Silverman, *Qualitative research practice* (s. 48-64). SAGE.
- Seale, C., Gobo, G., Gubrium, J. F., Silverman, D. (2004). *Qualitative research practice*. SAGE.
- Silverman, D. (2014). *Interpreting qualitative data* (5.utgave). SAGE.
- Skoglund, Sveinall, A. T., Paulsen, M., & Lien, I.-L. (2008). *Religiøse grupper og bruddprosesser: kunnskapsstatus, erfaringer og hjelpebehov: Vol. nr. 3/2008*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Statsforvalteren i Oslo og Viken. (2022). *Jehovas Vitner nektes statstilskudd for 2021*. Hentet

fra Statsforvalteren i Oslo og Viken: <https://www.statsforvalteren.no/oslo-og-viken/folk-og-samfunn/tros--og-livssynssamfunn/jehovas-vitner-nektes-statstilskudd-for-2021/>

Sunde I. (2021, 17. februar). Datatilsynet opnar sak mot Jehovas vitner. *NRK*.
<https://www.nrk.no/dokumentar/datatilsynet-opnar-sak-mot-jehovas-vitner-etter-brennpunkt-dokumentar-1.15377099>

Sunde I., Nordahl B. O., Eraker H. (2021, 19. juni). Smiths venner seier det er frivillig å gje – her er dokumentet som tyder på det motsette. *NRK*.
<https://www.nrk.no/dokumentar/xl/smiths-venner-seier-det-er-frivillig-a-gje-her-er-dokumentet-som-tyder-pa-det-motsette-1.15501292>

Sveinall, A. T. (2000). *Troende til litt av hvert: om religiøs sekterisme og sjelesorg*. Verbum.

Sødal, H. K. (2021). *Norsk kristendomshistorie 1800-2020: fra selvsagt tro til mangfold* (1. utgave). Cappelen Damm akademisk.

Tjora. (2018). *Viten skapt: kvalitativ analyse og teoriutvikling*. Cappelen Damm akademisk.

Tjora. (2021). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (4. utgave.). Gyldendal.

Trossamfunnsloven. (2021). *Lov om tros- og livssynssamfunn* (LOV-2020-04-24-31). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2020-04-24-31?q=trossamfunnsloven>

Tuhus, P. T. (2022). *8 av 10 er medlem i et tros- eller livssynssamfunn*. Hentet fra Statistisk sentralbyrå: <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/religion-og-livssyn/statistikk/trus-og-livssynssamfunn-utanfor-den-norske-kyrkja/artikler/8-av-10-er-medlem-i-et-tros-eller-livssynssamfunn>

Utenriksdepartementet. (2020). *Arbeidet med tros- og livssynsfrihet*. Hentet fra

Regjeringen.no:

<https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/menneskerettigheter/ny-struktur/tros--og-livssynsfrihet/id2343410/>

Williams, K. D. (2009). Ostracism: A temporal need-threat model. *Advances in experimental social psychology*, 41, (275-314).

Ørjasæter, K. B. & Almvik, A. (2022). Men hva er det? Forståelser av recovery som perspektiv blant ansatte i spesialisthelsetjenesten. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 25(4), 1–13. <https://doi.org/10.18261/tfv.25.4.3>

Østhus, A. (2021). *Sekularisering i Norge*. Hentet fra Statistisk sentralbyrå: <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/religion-og-livssyn/artikler/sekularisering-i-norge>

Vedlegg 1: Informasjonsskriv

Vil du delta i forskningsprosjektet «Religiøse bruddprosesser»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt, med det formål å studere religiøse bruddprosesser. Med oppgaven ønsker jeg å undersøke hvordan tidligere medlemmer av kristne trossamfunn etablerer mening, fellesskap og følelse av tilhørighet i samfunnet utenfor menigheten. Du får spørsmål om å delta i dette prosjektet på bakgrunn av min korrespondanse med daglig leder i organisasjonen Hjelpeskilden. Til sammen ønsker jeg å intervju 8 til 12 informanter, som gjerne representerer ulike aldersgrupper, menigheter, kjønn og lengde på perioden utenfor trossamfunnet. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Dette prosjektet er en masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Bergen. Institutt for sosiologi ved universitetet er ansvarlig for prosjektet. Informasjonen som innhentes skal kun brukes i denne masteroppgaven. Dersom det anonymiserte datamaterialet skal arkiveres for gjenbruk i ettertid, vil de bli arkivert på en lovlig og sikker måte. Dette vil også avklares med informantene om det er tilfellet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Deltakelse innebærer et intervju/samtale på ca. 45-60 minutter. Jeg vil skissere noen spørsmål på forhånd, men er også interessert i en åpen samtale mellom informant og meg.

Alle intervjuene vil bli tatt opp med en diktafon, og videre transkribert. Alle informanter vil anonymiseres, din anonymitet er av høy prioritet. Alt av data, lyd og informasjon skal ikke brukes av noen andre enn meg og ansvarlig veileder.

Det er frivillig å delta i prosjektet. Du kan når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta, eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene som er fortalt om i dette skrivet.

Opplysningene vil behandles konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Det er kun meg og veileder som vil ha tilgang til dataene. For å forsikre at ingen uvedkommende får

tilgang til personopplysninger, vil navn og kontaktopplysninger erstattes med en kode som lagres adskilt fra øvrige data.

Lyddopptakene vil midlertidig lagres i en løsning utviklet av IT-avdelingen ved UiB, for sikker behandling av sensitive personopplysninger i forskning. Denne løsningen sikrer at informasjonssikkerheten med hensyn til konfidensialitet, integritet og tilgjengelighet blir ivaretatt ved behandling av sensitive personopplysninger. Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjonen. Opplysninger som eventuelt publiseres vil avklares mellom meg og informant.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Alt av personlige data og lydopptak vil bli slettet etter at oppgaven er godkjent og avsluttet. Dette vil etter planen være ved prosjektslutt juni 2023.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke. På oppdrag fra Institutt for sosiologi ved Universitetet i Bergen har Personverntjenester vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Synne Hoff Sjøbakk:

Epost: ssj014@uib.no

Tlf: 47 44 76 67

- David Eric John Herbert, professor ved Universitetet i Bergen

Epost: david.herbert@uib.no

Tlf: 79 14 91 57

- Personvernombud ved UiB: Janecke Helene Veim

Epost: janecke.veim@uib.no

Tlf: 55 58 20 29

Hvis du har spørsmål knyttet til Personverntjenester sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- Personverntjenester på epost (personverntjenester@sikt.no) eller på telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Synne Hoff Sjøbakk/David Eric John Herbert

(Student/veileder)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*Religiøse bruddprosesser*» og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju/samtale
- at mine personopplysninger lagres etter prosjektslutt, til gjenbruk av data – hvis aktuelt

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2: Intervjuguide

Intervjuguide

Refleksjonsspørsmål

A. Oppvekst

- Kan du beskrive hvordan du vokste opp?
 - Familiesituasjon
 - Venner
 - Skole
 - Fritidsaktiviteter
 - Andre interesser/hobbyer
 - Tilhørighetsfølelse i menigheten

B. Tiden i menigheten

- Har du vokst opp i menigheten, eller meldte du deg selv inn i senere tid?
- Var dine nærmeste venner og familie også del av menigheten?
- Hadde du et fellesskap utenfor menigheten?
- Kan du fortelle litt om hvordan livet i menigheten var?
- Var du deltakende på arrangementer og samlinger i regi av menigheten?
- Opplevde du menighetens lære som noe sant og riktig?
 - Dersom ja: gjør du fremdeles det?
 - Dersom nei: hva var ditt syn på læren i menigheten?
- Følte du at du var en del av fellesskapet i menigheten?
 - Dersom ja: opplever du fremdeles at du er det?
 - Dersom nei: hvorfor ikke?

C. Tiden etter

- Hva var årsaken til at du på et tidspunkt forlot menigheten?
- Hvilke reaksjoner oppsto fra ulike hold da du forlot menigheten?
- Hvordan var overgangsprosessen for din del?
- Hva tenker du er fellesskap for deg i dag?
 - Er dette samme som før, eller har det endret seg?

- Opplevde du at det var enkelt å finne et fellesskap utenfor menigheten da du brøt ut?

D. Hjelpetiltak

- Har du oppsøkt noe støtte i overgangen?
 - Dersom ja: i hvilken grad har du opplevd hjelpetiltakene som effektive?
- Er det noen hjelpetiltak du tenker du ville hatt behov for, men som ikke eksisterer eller som du ikke har kjennskap til?
- Dersom du ikke har oppsøkt noen hjelpetiltak: hvorfor ikke?

E. Livet i dag

- Har du fremdeles kontakt med venner og familie i menigheten?
- Har du fått noen nye interesser som muligens ikke var «godkjent» i menigheten?
- Hvor får du i dag tilfredsstilt de behovene du gjorde i menigheten?
 - Mening, fellesskap, identitet etc.
- Føler du tilhørighet til andre grupper (idrett/hobby-lag/organisasjoner) og nærhet eller vennskap til mennesker du har møtt utenfor menigheten i dag?
- I hvilken grad tenker du at din oppvekst har påvirket det livet du har i dag?
- Hva anser du som de største utfordringene knyttet til din bruddprosess og gjenoppbygging?

Avslutningsspørsmål

- Er det noe mer du ønsker å legge til i samtalen, som jeg ikke har spurt om?

Vedlegg 3: Vurdering av NSD

Vurdering av NSD

Meldeskjemaets referansenummer: 570665

Søknaden ble vurdert 04.08.2022

Personverntjenester har nå vurdert den planlagte behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at behandlingen er lovlig, hvis den gjennomføres slik den er beskrevet i meldeskjemaet med dialog og vedlegg.

VIKTIG INFORMASJON TIL DEG

Du må lagre, sende og sikre dataene i tråd med retningslinjene til din institusjon. Dette betyr at du må bruke leverandører for spørreskjema, skylagring, videosamtale o.l. som institusjonen din har avtale med. Vi gir generelle råd rundt dette, men det er institusjonens egne retningslinjer for informasjonssikkerhet som gjelder.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger og særlige kategorier av personopplysninger om etnisk opprinnelse, religion og seksuelle forhold eller orientering frem til 15.6.2023.

LOVLIG GRUNNLAG: UTVALG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger.

Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. For alminnelige personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes samtykke, jf.

personvernforordningen art. 6 nr. 1 a. Behandlingen av særlige kategorier av personopplysninger er basert på uttrykkelig samtykke fra den registrerte, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a og art. 9 nr. 2 a.

LOVLIG GRUNNLAG: TREDJEPERSONER

Utvalgets erfaringer med å bryte ut av lukkede religiøse trossamfunn involverer nødvendigvis tredjepersoner i form av foreldre, kjærester, annen familie og/eller øvrige bekjente som har eller har hatt tilknytning til samme religiøse fellesskap. Det vil ikke registreres flere eller mer detaljerte opplysninger enn nødvendig for formålet med prosjektet, og deltakerne vil instrueres i forkant av intervjuene til å unngå direkte identifiserende opplysninger (navn). Ulempen for tredjepersonene vurderes som relativt lav, ettersom det er snakk om et lite omfang. Behandlingen av personopplysninger er nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 e, samt for formål knyttet til vitenskapelig forskning, jf. personopplysningsloven § 8. Behandlingen av særlige kategorier av personopplysninger er nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 e, samt for formål knyttet til vitenskapelig forskning, jf. art. 9 nr. 2 j, jf. personopplysningsloven §§ 8 og 9. Samfunnsnyttene vil klart overstige ulempene for den enkelte. Prosjektet gjør nødvendige tiltak for å ivareta de registrertes rettigheter og friheter, jf. art. 89 nr. 1.

PERSONVERNPRINSIPPER

Personverntjenester vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen: - om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at deltakerne får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen, og ved at behandlingen av tredjepersonopplysninger oppfyller krav til nødvendige garantier - formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål - dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet - lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Vi vurderer at informasjonen om behandlingen som deltakerne vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Prosjektet har ikke tilgang på kontaktopplysninger til tredjepersoner, og personvernulempen vurderes som relativt lav gitt ovennevnte tiltak. Det kan dermed unntas fra informasjonsplikten for tredjepersoner på grunnlag av at det krever uforholdsmessig stor innsats sett opp mot nytten den enkelte vil ha av slik informasjon, jf. personvernforordningen art. 14 nr. 5 bokstav b. Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art.

17), begrensning (art. 18) og dataportabilitet (art. 20). Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

Personverntjenester legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32). Ved bruk av databehandler (spørreskjemaleleverandør, skylagring, videosamtale o.l.) må behandlingen oppfylle kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29. Bruk leverandører som din institusjon har avtale med. For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til oss ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilken type endringer det er nødvendig å melde: <https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema> Du må vente på svar fra oss før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Kontaktperson hos oss: Lasse Raa

Lykke til med prosjektet!